

Christian Leden og SS Ahnenerbe

Hvordan en norsk komponist og musikketnograf ble involvert i Heinrich
Himmlers forskningsstiftelse SS Ahnenerbe

Per Ivar Hjeldsbakken Engevold

Masteroppgave i historie

UNIVERSITETET I OSLO

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Høsten 2013

Sammendrag

I denne masteroppgaven belyser jeg forholdet mellom den norske komponisten, ekspedisjonslederen og etnografen Christian Leden (1882-1957) og Heinrich Himmlers forskningsstiftelse SS Ahnenerbe.

Oppgaven tar for seg skjæringspunktet mellom vitenskap og völkischideologi og veien fra diffusjonsteori til raseideologi. Internnotater fra Ahnenerbe, en omfattende korrespondanse mellom Ahnenerbes medarbeidere og Leden, samt Ledens egne brev og tallrike artikler i aviser og tidsskrifter danner kildegrunnlaget for denne masteroppgaven. På bakgrunn av disse kildene har jeg belyst hvilke motiver Ahnenerbe hadde for å samarbeide med Leden, hvordan Ledens nazifiseringsprosess foregikk og hva som ble resultatet av dette samarbeidet.

Både Ledens livsløp og Ahnenerbes historie blir fremstilt, for å gi et detaljert bilde av hva som utgjorde den ideologiske bakgrunnen til de forskjellige aktørene. Forholdet mellom diffusjonsteori og raseforskning i denne perioden blir også analysert og drøftet.

Forord

Først av alt vil jeg særskilt takke min svært dyktige og engasjerte veileder Terje Emberland for all oppmuntring, gode faglige innspill, kildehjelp og kyndige bistand under arbeidet med dette prosjektet. En stor takk går også til Anne Kristine Furuseth for viktige bidrag om Ledens tid i Sør-Amerika.

Under hele arbeidet med masteroppgaven har jeg vært så heldig å få benytte en leseplass hos Senter for studier av holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) på Bygdøy. Som en effekt av dette har jeg fått nyte godt av det gode faglige miljøet ved dette senteret og jeg vil derfor rette en stor takk til alle ansatte for god hjelp.

Jeg vil også få takke alle mine gode venner for all støtte. Takk til min medstudent Anders Ryen for alle faglige (og ikke-faglige) diskusjoner og bidrag. Takk til Bjørn Tore Alund, Jonas Sand Høiberget og Monica Klungervik for all oppmuntring og støtte.

En takk går også til familien min for god støtte. Spesielt mine foreldre Birgith og Johnny Engevold for alt fra bidrag til forskningsreise til oppmuntring og interesse i prosjektet.

Sist, men ikke minst vil jeg takke min fantastiske og dyktige kone Miriam Hjeldsbakken Engevold for all hjelp. Takk for hjelp med korrektur, oversetting og diskusjoner. Takk for at du orket å være med rundt på støvete arkiver som forskningsassistent. Og størst av alt: Takk for at du har holdt ut med en som har tilbrakt det meste av de to siste årene med å snakke om 1930- og 1940-tallet, nazister, rasister og glemte eventyrere.

Per Ivar Hjeldsbakken Engevold, 06.11.13.

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	1
1.1 Presentasjon	1
1.2 Utgangspunkt	2
1.3 Tidligere forskning	4
1.4 Kilder	8
1.5 Problemstillinger	8
1.6 Avgrensning og metode	10
1.7 Begrepsavklaringer	11
2.0 Christian Ledens bakgrunn	12
2.1 Kristian Refsaas	12
2.2 Det nye Tyskland	13
2.3 Fra Refsaas til Leden	14
3.0 Leden som musikketnograf	15
3.1 Ledens innledende ekspedisjoner	15
3.2 Leden og diffusjonismen	17
3.3 Ledens treårige reise til Nord-Canada	18
3.4 Ledens siste ekspedisjoner i Arktis	20
4.0 Ledens nazifisering	23
4.1 Ledens liv i Berlin	23
4.2 Nordischer Ring	24
4.3 Hans F.K. Günther og den nordiske tanke	25
4.4 Hitlers maktovertakelse	26
4.5 Jødeforfølgelsene i 1933	27
4.6 Ledens syn på Hitlers maktovertakelse og antisemittisme	28
4.7 Leden og Deutsche Glaubensbewegung	31
4.8 Riksbondedagene i Goslar	34
5.0 SS Ahnenerbe	35
5.1 Organisasjonen Ahnenerbe	35
5.2 Ahnenerbes grunnleggere	36
5.3 Nazistiske tilnærming til diffusjon og arkeologi	39
5.4 Himmlers SS: Ekstrem-diffusjon, Welteislehre og Atlantis	40
5.5 Ahnenerbe: De fem prinsippene og diffusjonsteori	43
6.0 Ahnenerbe som organisasjon	45
6.1 Ahnenerbe under Herman Wirth	45
6.2 Ahnenerbe under Walther Wüst	46

6.3 Ahnenerbes ekspedisjoner	47
7.0 Ahnenerbe, nordensvermeri og folkemusikk	47
7.1 Ahnenerbe og den finske folkemusikken	47
7.2 Første kontakt mellom Ahnenerbe og Norge	50
7.3 Leden, Ahnenerbe og den norske folkemusikken	51
7.4 Tilbake til Skandinavia	54
8.0 Ahnenerbe, Leden og andre verdenskrig	54
8.1 Krigen bryter ut og Herbert Jahnkun ankommer Norge	54
8.2 Ledens møte med den tyske okkupasjonen	55
8.3 Heinrich Himmler kommer på befarings til Norge	58
8.4 Et Norsk Ahnenerbe – Germanischer Wissenschaftseinsatz	59
8.5 Alfred Hagn	61
8.6 Lily Weiser Aall	62
8.7 Ledens arbeid for Ahnenerbe i Danmark	64
8.8 Etter krigen	67
ANALYSE OG DRØFTING	70
9.0 Diffusjonsteori og musikketnografi som inngangsport til raseforskning	70
9.1 Ledens møte med diffusjonsteori	70
9.2 Kulturdifusjonsteori	71
9.3 Hovedretninger innenfor diffusjonsteori	72
9.4 Ledens diffusjonisme – hyperdiffusjonisme?	74
9.5 Hyperdiffusjon og raseforskning	77
10.0 Forholdet mellom Ahnenerbe og Leden	78
10.1 Hvorfor var Christian Leden og hans forskning interessant for SS-Ahnenerbe?	78
10.2 Ledens forskning versus Ahnenerbres fem prinsipper	79
10.3 Ahnenerbes syn på Ledens forskning	81
10.4 Hvilket arbeid utførte Christian Leden for SS-Ahnenerbe?	82
11.0 Oppsummering og konklusjon	83
12.0 Litteraturliste	85

1.0 Innledning

1.1 Presentasjon

De fleste har hørt om de store polarheltene Roald Amundsen og Fridtjof Nansen og deres eventyrlige ekspedisjoner. På sent 1800- og tidlig 1900-tallet var de som folkehelter å regne i Norge. Men de aller færreste har hørt om Christian Leden, til tross for at han på lik linje med Amundsen og Nansen gjennomførte flere spektakulære ekspedisjoner. I tillegg var Leden regnet som en pionér innen norsk etnografi, et felt hvor han tok i bruk nye forskningsmetoder for første gang. Han var blant annet den første som gjorde filmopptak fra de nordlige polområdene og en av de første som brukte fonograf for å dokumentere inuittenes folkemusikk. Bruken av fonograf og analysen av musikk var to av hovedkjennetegnene som gikk som en rød tråd gjennom hele Ledens vitenskaplige karriere. Dette var på grunn av at han i tillegg til å være etnograf også var utdannet komponist.¹

En årsak til at Christian Leden nå er glemt er antageligvis hans kontakt med ulike raseideologiske og nazistiske organisasjoner i Tyskland fra slutten av 1920-årene og helt til slutten av den andre verdenskrig. Målet med denne masteroppgaven er å undersøke forholdene mellom Leden og disse organisasjonene nærmere.

Jeg ønsker gjennom dette prosjektet å belyse hvordan raseideologi og raseforskning satte sitt preg på Ledens vitenskapelige arbeid. Videre vil jeg undersøke hvordan dette ledet til samarbeidsrelasjoner mellom ham og de forskjellige rasistiske og nazistiske organisasjoner i Tyskland, som Nordischer Ring og Heinrich Himmlers forskningsinstitusjon Ahnenerbe.

Masteroppgaven vil altså undersøke Christian Ledens utvikling fra kirkeorganist, komponist og musikketnograf til raseforsker og nazist. Det vil bli sentralt i denne fremstillingen å finne ut hvilke elementer i hans personlige liv, politiske overbevisning og vitenskapelige arbeid som førte til at han ble involvert i raseideologiske organisasjoner og hvilke motiver disse organisasjonene hadde i sin forskning som sammenfalt med Ledens egne ideologiske overbevisninger.

Var det elementer ved Ledens forskning som var inngangsporten til raseforskning? Hvor omfattende var Ledens samarbeid? Og sist, men ikke minst, hva slags arbeid var det Leden utførte på vegne av Ahnenerbe? Var det Leden eller de ulike organisasjonene som tok initiativet til samarbeid? Dette har vært viktige spørsmål i arbeidsprosessen. Jeg vil starte med å en kort introduksjon av utgangspunktet for oppgaven før jeg belyser tidligere forskning gjort

¹Michael Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", *Grønland* bind 51, nr. 2, (2003): 61-76, 61.

på temaet og en gjennomgang av de hovedsaklige kildene jeg selv har benyttet i prosjektet. Deretter presenteres problemstillingene jeg har kommet frem til, nødvendige avgrensninger og metodebruk i oppgaven samt viktige begrepsavklaringer før hoveddelen begynner.

1.2 Utgangspunkt

Christian Leden ble født som Kristian Refsås på Inderøy i Nord-Trøndelag den 17. juni 1882. Fra 1901 til 1904 utdannet han seg til organist i Oslo og arbeidet etter dette en kort tid som organist i Tromsø. I 1905 dro han til Tyskland for å studere komposisjon og musikketnografi og fikk her interesse for innsamling av folkemusikk. Denne interessen utviklet seg etterhvert også til å inkludere innsamling av etnografiske gjenstander til museer.²

Som følge av studiene og arbeidet i Tyskland skiftet Kristian Refsås navn til det mer tyskklingende navnet Christian Leden. I 1909 fikk han et tilbud fra Museum für Volkerkunde i Berlin. Museet skulle finansierte utstyr til opptak av musikk mot at Leden skulle innsamle fonografiske eksempler på inuittenenes tradisjonsmusikk. Sammen med den danske polarfareren Knud Rasmussen la Leden ut på denne Grønlandsekspedisjonen. Til tross for en del samarbeidsproblemer mellom dansken og nordmannen ble ekspedisjonen en stor suksess.³

I årene mellom 1910 og 1926 var Leden svært aktiv som forsker og la ut på tre nye ekspedisjoner til Grønland, samt to lengre ekspedisjoner til Canada. Flere av disse var svært strabasiøse og farlige. Leden ble på et tidspunkt offisielt erklært død i Norge, siden man ikke hadde fått kontakt med ham på lang tid. I 1936 returnerte han til Norge og reiste i de to neste årene rundt omkring i landet for å samle inn folkemusikk. I tillegg bearbeidet han i denne perioden det materialet han hadde samlet inn på tidligere ekspedisjoner. Han fikk publisert flere artikler i norske og tyske aviser. I 1949 og i 1954-55 foretok han sine siste ekspedisjoner. Disse gikk til Brasil, Argentina, Chile og Påskeøya. Christian Leden døde 75 år gammel i 1957 i Oslo.⁴

På denne bakgrunnen er det vanskelig å forstå hvorfor Christian Leden etter sin død ble glemt, og nå er en helt ukjent skikkelse i Norge. Svaret på dette spørsmålet ligger antakelig i hans «ukjente periode» i årene mellom 1926 og 1945. På denne tiden var nemlig Leden involvert med en rekke nazistiske organisasjoner, blant andre SS' forskningsinstitusjon Ahnenerbe som i ettertid assosieres med både produksjon av raseideologisk pseudohistorie og grusomme eksperimenter på fanger i de tyske utryddelsesleirene under den andre

² Ibid.

³ Ibid., 62-63.

⁴ Ibid., 74.

verdenskrig.⁵

Den første av disse organisasjonene Leden stod i kontakt med var Nordischer Ring. Denne ble etablert i 1926 og skulle, under inspirasjon fra den kjente raseideologiske forfatteren Hans F.K. Günther, være en paraplyorganisasjon for alle «nordisksinnede» grupperinger både i Tyskland og i andre land. Organisasjonen mål var å fremme tanken om den nordiske rases overlegenhet og igangsette ulike tiltak for å redde denne rasen fra undergang. Nordischer Ring omfattet etter hvert en rekke høytstående nazister i tillegg til organisasjonsledere, raseforskere og eventyrere.⁶

Den mektigste nazistiske organisasjonen Leden kom i kontakt med var imidlertid SS Ahnenerbe, opprettet i 1935 av Heinrich Himmler, Herman Wirth og Richard Walther Darré. Organisasjonen skulle opprinnelig være et senter for studiet av den germanske kulturarven, men den vokste seg med Himmlers støtte raskt til å omfatte alt fra botanikk, språkstudier, etnografi til atomvåpenforskning og medisinske eksperimenter – alt for å fremskaffe «vitenskapelig» bevis på den nordisk-germanske rasens overlegenhet. Ahnenerbe drev også arkeologisk forskning, og her var målet å finne spor etter den nordiske rases gullalder.⁷

Under den andre verdenskrig hadde Ahnenerbe en representant i Norge, Dr. Hans Schwalm. Selv om han av ulike årsaker ikke fikk realisert SS' storstilte planer i landet innledet Schwalm et samarbeid med flere nordmenn, blant annet den tidligere spionen og kunstmaleren Alfred Hagn og etnologen Lily Weiser Aall.⁸ Hans Schwalm hadde også indirekte kontakt med Christian Leden da han hjalp Leden med finansiering av forskningen gjennom det norske Ahnenerbekontoret i 1944.⁹

Christian Leden hadde altså kontakt med flere nazistiske og völkischrettede organisasjoner, men hvor omfattende var egentlig denne kontakten? Hvilken rolle han utgjorde for disse organisasjonene og om han først og fremst var rent politisk, ideologisk eller vitenskapelig motivert er spørsmål som fortsatt står delvis ubesvarte. Om det var de rasistiske

⁵ Terje Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", i *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 126-151, red. av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure (Oslo: Humanist forlag, 2009), 140.

⁶ Nicola Karscher, "Den nordiske bevegelses generalstab: Nordischer Ring og norske raseforskere", *Fortid* 2, (2009): 42-52, 42.

⁷ Heather Pringle, "Fra forfedrenes rom til Ahnenerbe. Himmlers forskningsinstitutt", i *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 111-125, red. av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure (Oslo: Humanist forlag, 2009), 111.

⁸ Malte Garsche, "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944", i *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 202-226, red. av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure (Oslo: Humanist forlag, 2009), 210, 214.

⁹ Brev fra Schwalm til Wolff 29.07.1944, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112 Christian Leden.

og kulturpessimistiske tendensene i disse organisasjonene som tiltrakk ham og hvilke elementer i Ledens oppvekst og bakgrunn som eventuelt kan bidra til å forklare en slik utvikling er også avgjørende spørsmål som denne oppgaven vil belyse. En viktig del av oppgaven vil være å beskrive Ledens forhold til disse organisasjonene, de aktører innen disse som han stod i kontakt med samt å redegjøre for hvordan denne kontakten ble opprettet.

1.3 Tidligere forskning

Nordischer Ring og dens norske kontakter er grundig behandlet i Nicola Karchers doktorgrad *Zwischen Nationalsozialismus und nordischer Gesinnung Eine Studie zu den rechtsgerichteten Verbindungen norwegisch-deutscher Milieus in der Zwischenkriegszeit*.¹⁰ Karcher har også publisert to artikler om emnet. Disse er «Schirmorganisation der Nordischen Bewegung: Der Nordische Ring und seine Repräsentanten in Norwegen»¹¹, publisert i tidsskriftet *Nord-Europa-forum* og «Den nordiske bevegelses generalstab»¹², publisert i tidsskriftet *Fortid*. Disse artiklene gir et godt bilde av hvordan Nordischer Ring fikk kontakt med nordmenn, hva som var organisasjonens målsetninger og ikke minst hvem som var medlemmer.

Det er skrevet relativt mye om organisasjonen Ahnenerbe. Hoveddelen av denne forskningen dekker kun den tyske delen av organisasjonen. Dette gjelder også det viktigste og mest omfattende studiet av organisasjonen Michael Katers bok *Das Ahnenerbe der SS 1935-4. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*¹³. Boken er basert på Katers doktorgrads-avhandling, som senere har blitt utvidet. Den tyskfødte, kanadiske historikeren Kater tar for seg alt fra oppbyggingen av Ahnenerbe, via organisasjonens vekstperiode og til slutt hvordan det gikk med de involverte i Ahnenerbe etter krigens slutt. Kater har dessverre skrevet lite om Norge i sin bok og Christian Leden er ikke nevnt. Derimot har Kater tatt for seg Ahnenerbes aktiviteter i Tyskland på en svært dekkende måte.

En annen forfatter som har skrevet utfyllende om Ahnenerbes internasjonale virksomhet er den kanadiske sakprosaforfatteren og journalisten Heather Pringle. I boken *The Master Plan. Himmler's Scholars and the Holocaust* har Pringle i større grad enn Kater valgt å fokusere på Ahnenerbes ekspedisjoner og tar til dels for seg temaet Ahnenerbe og

¹⁰ Nicola Karcher, *Zwischen Nationalsozialismus und nordischer Gesinnung. Eine Studie zu den rechtsgerichteten Verbindungen norwegisch-deutscher Milieus in der Zwischenkriegszeit*. Doktorgrad ved Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo (2012).

¹¹ Nicola Karcher, "Schirmorganisation der Nordischen Bewegung: Der Nordische Ring und seine Repräsentanten in Norwegen", *NORDEUROPAforum* 19, (2009): 7-35.

¹² Karscher, "Den nordiske bevegelses generalstab: Nordischer Ring og norske raseforskere".

¹³ Michael, H. Kater, *Das Ahnenerbe der SS 1935-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches* (München: R. Oldenbourg Verlag, 2006).

eventyrere. Denne boken har flere åpenbare svakheter. Pringle er ikke historiker, men journalist og forfatter. Selv om boken inneholder en god og grundig kildedel er den først og fremst populærvitenskapelig og går sjelden i dybden på Ahnenerbes teorier og målsetninger. Dessuten nevner boken lite om Norge og inneholder ingen informasjon om Christian Leden.

Et tredje arbeid som må nevnes i forbindelse med Ahnenerbes tyske og internasjonale aktiviteter er Bill Yennes *Hitlers Master of the Dark Arts: Himmler's Black Knights and the Occult Origins of the SS*.¹⁴ Denne boken er svært populærvitenskapelig og tar først og fremst for seg de okkulte og mystiske aspektene ved Ahnenerbe. Forfatteren har imidlertid gjort et svært grundig kildearbeid og dekker opprinnelsen til organisasjonen Ahnenerbe på en god måte.

Terje Emberland og Jorunn Sem Fure gav i 2009 ut boken *Jakten på Germania – Fra Norden-svermeri til SS-Arkeologi*.¹⁵ Denne boken inneholder bidrag fra forskere i Norge, Sverige, Finland og Tyskland og fremstiller forholdet mellom Nazi-Tyskland og raseideologi, samt den nordiske raseideologi og deler av Ahnenerbes virksomhet i Skandinavia, både før og under krigen. Siden dette er en antologi og ikke en samlet fremstilling gir den ikke et fullstendig bilde av Ahnenerbes aktiviteter i Norge, men den gir derimot et svært godt bilde av hvorfor nettopp Norge og nordmenn var så interessante for Ahnenerbe. De to mest sentrale artiklene i denne antologien er Terje Emberlands «Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn»¹⁶ og Malte Garsches «Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944».¹⁷

Tre andre bøker må også nevnes i forbindelse med Ahnenerbe og Norge: *Universitetet i Kamp 1940-1945*,¹⁸ skrevet av Jorunn Sem Fure. Denne boken dekker Universitetet i Oslo og forholdet til den tyske okkupasjonsmakten under krigen. I denne boken er Ahnenerbe nevnt, men bare i korte trekk da det ikke er hovedemnet i denne historien. Sem Fures fremstilling av forholdet mellom okkupasjonsmakt og vitenskapsmenn er allikevel viktig for denne oppgaven, da den gir et bilde av hvordan de fleste norske forskere stilte seg i forhold til samarbeid med nazistene.

Den mislykkede spionen: Fortellingen om kunstneren, journalisten og landssvikeren

¹⁴ Bill Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmler's black knights and the occult origins of the SS* (Minneapolis: Zenit Press, 2010).

¹⁵ Terje Emberland og Jorunn Sem Fure, *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi* (Oslo: Humanist forlag, 2009).

¹⁶ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn".

¹⁷ Garsche, "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944".

¹⁸ Jorunn Sem Fure, *Universitetet i kamp 1940-1945* (Oslo: Vidarforlaget, 2007).

Alfred Hagn, skrevet av historikerne Nik Brandal, Eirik Brazier og Ola Teige gir også bare en kort og fragmentert fremstilling av Ahnenerbe.¹⁹ Bokens hovedperson Alfred Hagn, hadde i likhet med Christian Leden kontakt med Ahnenerbe under krigen. Brandal, Brazier og Teiges fremstilling viser hvordan en noe uheldig, tyskorientert nordmann kom i kontakt med Ahnenerbe og hvordan dette samarbeidet foregikk.

*Himmlers Norge – Nordmenn i det storgermanske prosjekt*²⁰ nevner også Ahnenerbe. Denne boken, også skrevet av Terje Emberland og Matthew Kott, er resultatet av et syv år langt regjeringsstøttet forskningsprosjekt i regi av Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter. Himmlers Norge tar for seg temaene SS, Norge og nordmenn og viser hvor sentral Himmlers Norden-besettelse var for SS. I denne boken gis det en grundig fremstilling av Himmler og SS' verdensanskuelse, organiseringen av SS og samarbeidet med nordmenn.

Mye er imidlertid fortsatt ukjent om forholdet mellom Ahnenerbe og nordmenn. I min egen bacheloroppgave *Norge og Ahnenerbe 1935 – 1945*²¹ tok jeg for meg samarbeidet mellom Ahnenerbe og Norge. Mye av kildematerialet som ble benyttet her er også relevant for masteroppgaven, og arbeidet gav meg et godt innblikk i hvordan Ahnenerbe fungerte og hva som var dens målsetning.

Völkischbevegelsen må også belyses i denne oppgaven da den var sentral for Christian Ledens ideologiske utvikling. Det finnes her to hovedarbeider. Den første er Nicholas Goodrick-Clarke's *The Occult Roots of Nazism. Secret Aryan cults and their influence on nazi ideology*.²² Denne boken tar for seg völkischbevegelsens okkulte bakgrunn og gir en oversikt over de forskjellige völkischorganisasjonene i Tyskland i mellomkrigstiden. Boken fokuserer imidlertid først og fremst på ariosofien og dens fremste ideologer Guido von List og Jörg Lanz von Liebenfels som ikke er fullt så relevante for Christian Ledens verdensbilde. Dog inneholder boken en god oversikt over de forskjellige organisasjonene og aktørene innen den tyske völkischbevegelsen som omfatter flere av organisasjonene Leden var direkte eller indirekte involvert med.

Den andre er Terje Emberlands *Religion og Rase: Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*.²³ Denne boken er først og fremst sentrert rundt den norske Ragnarok-kretsen, men

¹⁹ Nik Brandal, Eirik Brazier og Ola Teige, *Den mislykkede spionen. Fortellingen om kunstneren, journalisten og landssvikeren Alfred Hagn* (Oslo: Humanist forlag, 2010).

²⁰ Terje Emberland og Matthew Kott, *Himmlers Norge. Nordmenn i det storgermanske prosjekt* (Oslo: Achehoug & Co, 2012).

²¹ Per Ivar Engevoold, "SS Ahnenerbe – Norge og Ahnenerbe 1935 – 1945". Bacheloroppgave i Samtidshistorie ved Høgskolen i Lillehammer (2011).

²² Nicholas Goodrick-Clarke, *The occult roots of Nazism. Secret Aryan cults and their influence on nazi ideology* (London: Tauris Parke Paperbacks, 2004).

²³ Terje Emberland, *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945* (Oslo: Humanist Forlag,

gir en god oversikt over völkischreligionen og dens betydning i Norge. Boken dekker også organisasjonen Deutsche Glaubensbewegung som Leden i en periode samarbeidet med og vil bli viktig for fremstillingen av denne organisasjonen.

Både Torgeir Skorgen og Jon Røyne Kyllingstad har skrevet om raseforskning i Norge. Torgeir Skorgens bidrag er boken *Rasenes oppfinnelse, rasetenkningens historie*²⁴. Jon Røyne Kyllingstads bok heter *Kortskaller og langskaller. Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*.²⁵ Disse to bøkene gir sammen et bredt perspektiv på hva den nordiske raseideologi var, og hvem som var involvert i denne. Det blir i verkene også redegjort for deler av nettverket rundt disse raseforskerne og deres sammenheng med Nazi-Tyskland.

Oppsummet finnes det en del god forskning på både völkischorganisasjonene og Ahnenerbe. Derimot er Christian Ledens liv, karriere som musikketnograf, samarbeid med Ahnenerbe og liv etter den andre verdenskrig dårlig belyst i tidligere forskning. Med unntak av noen få artikler er lite av hans forskning og liv kartlagt. Den enkeltkilden som dekker Ledens liv og virke på bredest måte, er «Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) – oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker»²⁶, skrevet av Ledens datter Ragna Karina Priddy. Denne artikkelen ble publisert i boken *Enni Idri Inderøy – Årbok for Inderøy museums- og historielag*. Artikkelen dekker Ledens oppvekst, utdanning og virksomhet som eventyrer, samt hans siste ekspedisjoner til Sør-Amerika. Dessverre er perioden 1940-1945 lite nevnt i denne artikkelen.

En annen kilde er Michael Hausers artikkel «*Christian Leden - Betydelig og eventyrlig norsk etnolog*»²⁷ som ble publisert i tidsskriftet *Grønland* i 2003. Denne artikkelen er dessverre svært ukritisk og apologetisk og avfeier Ledens befatning med raseforskning og nazisme som ubetydelige. Til tross for dette, er Hausers artikkel grundig i beskrivelsen av Ledens ekspedisjoner og har en god kildedel, slik at all informasjon kan etterprøves. Denne artikkelen vil derfor i all hovedsak bli benyttet i fremstillingen av Leden som ekspedisjonsleder og musikketnograf.

Jeg har nå lagt frem tidligere forskning og litteratur som dekker en vesentlig del av

2003).

²⁴ Torgeir Skorgen, *Rasenes oppfinnelse. Rasetenkningens historie* (Oslo: Spartacus, 2002).

²⁵ Jon Røyne Kyllingstad, *Kortskaller og langskaller. Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket* (Oslo: Scandinavian Academic Press/Spartacus Forlag, 2004).

²⁶ Ragna Karina Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker" i *Enni Idri Inderøy. Årbok for Inderøy museums- og historielag*, 3-27, red. av Svein Kvikstad (Inderøy: Inderøy museums og historielag, 2007).

²⁷ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog".

oppgavens tema, videre presenteres primærkildene som er sentrale og kommer til å stå i fokus for denne oppgaven.

1.4 Kilder

Primærkildene som er benyttet i denne masteroppgaven er i hovedsak hentet fra Bundesarchiv, Berlin-Lichterfelde (BAB). Det er flere kilder fra dette arkivet som har blitt brukt: Christian Ledens mappe i personalarkivene fra Reichkulturkammer - RKK (samlinger fra tidligere BDC) under signaturen R 9361-V/7678 Christian Leden, Christian Ledens mappe i RuHSA-akten (også fra tidligere BDC) under signaturen RK/B112 Christian Leden og ikke minst Ledens mappe under signaturen NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden. Det har også blitt brukt enkelte kilder fra Bundesarchiv, Koblenz (BAK). Dette dreier seg om en kort korrespondanse mellom Christian Leden og Wilhelm Hauer: (BAK) Hauer N1131/65/80, N1131/65/48 og N1131/65.

Jeg har også benyttet noe norsk arkivmateriale i oppgaven. Den første av disse er Ledens bio-bibliografiske mappe på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Det har også blitt benyttet deler av både Ledens og Lily Weiser Aalls etterlatte korrespondanse ved Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket. Kopiene av dokumenter om Ahnenerbe og Norge (proviens, Bundsearchiv Berlin, NS 21/43) som befinner seg ved Riksarkivet i Oslo må også nevnes som en kilde for Ahnenerbes virksomhet i Norge.

En siste kilde som må nevnes er avisartiklene. De mest omfattende av disse er Ledens mange artikler i *The New York Times*. I perioden 1911-1922 ble det publisert en rekke artikler både fra og om Leden og hans eventyr på Grønland og i Canada. I disse artiklene, som først og fremst er reiseskildringer, forteller Leden om sitt syn på Inuittene og deres leveforhold, men kommer også inn på temaer som raseforskning, etnologi og en rekke mer eller mindre suksessfulle forretningsideer. Alle disse artiklene er digitalisert og tilgjengelige via *The New York Times* hjemmesider.

Leden publiserte også flere avisartikler i norske og tyske aviser, av disse må spesielt *Aftenposten*, *Nationen* og *Völkischer Beobachter* nevnes.

En viktig del av oppgaven vil være å sette primærkildene opp mot sekundærlitteraturen, ikke bare for å drive kildekritikk, men også for å få en bredere forståelse for primærkildene og konteksten rundt disse.

1.5 Problemstillinger

Mange spørsmål er fortsatt ubesvart rundt disse temaene. At Christian Leden hadde forbind-

elser til Ahnenerbe, raseforskning og völkischorganisasjoner har tidligere blitt stadfestet, men omfanget og karakteren av denne kontakten er i liten grad kartlagt.²⁸

Nøyaktig på hvilken måte han ble involvert i raseforskning og völkischideologi og hvilken innflytelse dette hadde på hans vitenskapelige oppfatninger og arbeid har tidligere ikke blitt belyst. Hvorfor Ahnenerbe viste så stor interesse for den norske musikketnografen og hvilket arbeid han utførte for Himmlers forskningsinstitusjon er også ubesvarte spørsmål.

I denne oppgaven vil jeg belyse disse aspektene av Ledens liv og gi en oversikt over hans utvikling fra eventyrer og musikketnograf, til raseforsker og nasjonalsosialist gjennom å forsøke å besvare tre hovedproblemstillinger og tre tilknyttede støttespørsmål.

Problemstillinger:

1. På hvilken måte var musikketnografi og kulturdifusjonsteori en inngangsport til raseforskning og völkischideologi for Christian Leden?
2. Hvorfor var Christian Leden og hans forskning interessant for SS-Ahnenerbe?
3. Hvilket arbeid utførte Christian Leden for SS-Ahnenerbe?

Støttespørsmål:

1. Hvilken innvirkning hadde raseforskningen på Christian Ledens vitenskapelige arbeid?
2. Hvorfor ble Christian Leden tiltrukket av völkischideologien?
3. Hvor viktig var rasisme i Christian Ledens verdensbilde?

Sammen vil svaret på disse problemstillingene gi et godt bilde av Ledens utvikling fra organist og komponist til musikketnograf og raseforsker. Det sentrale vil bli å forklare hvorfor Leden endte opp som Ahnenerbemedarbeider, hvilke kontakter som bidro til denne utviklingen og hvilke ideologiske likhetstrekk som finnes mellom Leden og Ahnenerbe.

Hvilke årsaker Ahnenerbe hadde til å samarbeide med nordmannen og hva slags arbeid han utførte for organisasjonen vil også være viktige aspekter å belyse. Hva var årsakene til at Leden endte opp som nazist? I arbeidet med disse spørsmålene er det nødvendig med en tydelig avgrensning. Dette samt metodologiske utfordringer er tema i neste avsnitt.

²⁸ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 140.

1.6 Avgrensning og metode

Oppgaven er avgrenset til perioden da Christian Leden levde, 1882-1957, men det vil i all hovedsak være fokus på årene 1909-1957 som dekker hans år som ekspedisjonsleder, raseforsker og etnograf.

Det er to perioder som vil bli spesielt viktige. Den første dekker tidsrommet mellom 1909 og 1936. I løpet av denne tiden foregikk Ledens utvikling som musikketnograf og raseforsker og det var i denne perioden han fikk kontakt med völkischorganisasjoner og nazismen. Disse årene blir sentrale for å forklare de ulike hendelsene og opplevelsene i Ledens liv som gjorde at han fikk kontakt med disse organisasjonene. Den andre perioden er årene mellom 1937-1945. Dette var tidsrommet da Christian Leden hadde kontakt med Ahnenerbe.

Oppgaven kommer ikke til å være geografisk avgrenset, men det vil bli lagt fokus på Norge, Danmark og Tyskland, siden det var disse landene Christian Leden oppholdt seg mest i. I tillegg vil oppgaven stort sett bli begrenset til de aktørene som stod i direkte relasjon til Leden. I noen tilfeller vil det imidlertid være nødvendig å belyse andre aktører for å gi en bredere fremstilling av organisasjonsoppbyggingen og rekrutteringen til disse organisasjonene.

Oppgaven vil til dels være biografisk for å gi et bilde av utviklingen til Christian Leden fra etnograf til raseforsker. Dette er for å skape et klart bilde av når, hvor og hvorfor Leden fikk kontakt med nazistiske elementer. Jeg har valgt å dele Ledens liv inn i 5 perioder:

Oppvekst, ungdom og utdanning

Musikketnograf og ekspedisjonsleder

Nazifiseringsprosess

Ahnenerbe og andre verdenskrig

Sør-Amerika og alderdom.

Ideen bak oppgaven var i utgangspunktet å skrive en prosopografi – en kollektiv biografi over alle nordmennene som var involvert i SS-Ahnenerbe. Målet bak dette var å kartlegge hvorfor nordmenn valgte å samarbeide med Himmlers forskningsstiftelse.

Men siden Christian Leden står i en særstilling i Norge på den måten at han var den eneste som var fulltidsmedarbeider for Ahnenerbe, valgte jeg å sette fokuset på to ting: Vitenskap og ideologi. Det er derfor nødvendig med en historisk fremstilling av både

Christian Leden og SS-Ahnenerbe før oppgaven til slutt går inn i en komparativ analyse av ideologien bak Ahnenerbe og Christian Ledens ideologi.

I arbeidet med primærkildene er det viktig å forstå at mange av de involverte aktørene har en klar agenda. De mange etterlatte brev og dokumenter som utgjør hovedtyngden av delene om Ahnenerbe og Christian Ledens forhold i dette prosjektet, bærer preg av en tydelig nazistisk og rasistisk tankegang, som det kreves et grundig innblikk i ideologien for å fortolke. Dette gjelder spesielt brevene Leden sendte etter sin nazifiseringsprosess på 1930-tallet. Disse brevene har en klart nazistisk agenda, og ved hjelp av sekundærlitteratur har det kommet frem at Leden ved flere ganger ikke forteller den fulle sannhet om Berlin etter Hitlers maktovertakelse.

1.7 Begrepsavklaringer

De aller fleste begrepene som benyttes i denne masteroppgaven vil bli forklart fortløpende i teksten, men noen uttrykk må redegjøres for først, for å unngå forvekslinger og misforståelser.

Først og fremst gjelder dette uttrykkene eskimo og inuitt. I sine bøker og artikler bruker ofte Christian Leden begge disse uttrykkene og jeg har i disse tilfellene valgt å beholde Ledens originale begreper i sitater og liknende. Inuit er en fellesbetegnelse på alle de polarfolkene som taler dialekter av henholdsvis øst- og vest-eskimoisk språk, som tidligere ble kalt eskimoer.²⁹ Eskimo kan oversettes som en som spiser rått kjøtt, og ble derfor sett på som nedlatende, derfor skiftet man i Canada og Grønland etter hvert over til å bruke uttrykket inuitt. Imidlertid er også ordet eskimo fortsatt i bruk som en fellesbetegnelse på noen stammer av urbefolkningen i Alaska.³⁰ På Christian Ledens tid var imidlertid uttrykket eskimo vanlig og inuitt ble først og fremst brukt om urbefolkningen i Canada.

Om Christian Leden brukes ofte betegnelsen etnograf, eller musikketnograf, i denne oppgaven. Etnografi – kommer av etno- og gr. 'skrive. Etnografi er studiet av folk og folkegruppers levesett (kultur- og samfunnsformer, religion etc.). Etnografi brukes av og til synonymt med sosialantropologi. Etnografien har som fag beskjeftiget seg med kultur- og samfunnsformer utenfor den industrialiserte verden og derved økt vårt kjennskap til variasjon og likhetstrekk ved slike former. Det vanligste var studier av de tradisjonelle samfunnene i Afrika, Asia, Oseania og andre deler av verden hvor man hadde isolerte folkegrupper eller urbefolkning. På Christian Ledens tid inkluderte etnografien studiet av menneskets fysiske

²⁹ Siverts, Henning. (2011, 14. oktober). *Inuit*. I Store norske leksikon. Hentet 9. november 2013 fra <http://snl.no/inuit>.

³⁰ Kaplan, Lawrence. "Inuit or Eskimo: Which names to use?" Alaska Native Language Center, University of Alaska Fairbanks. Alaska. 2002. Hentet 1. oktober 2013 fra <http://www.uaf.edu/anlc/resources/inuit-eskimo/>

preg og rase inn under etnografien. I engelsktalende land benyttes ordet anthropology oftest om etnografien i sin alminnelighet.³¹

Etnografien må ikke blandes med et annet fag som nevnes ofte i denne oppgaven: Etnologi. Etnologi, kommer fra det greske *ethnos*, folk og *logia*, lære. Etnologi er et humanistisk fag som undersøker den materielle og sosiale kultur. Tidligere ble denne vitenskapen kalt folkelivsgranskning. Etnologer har den materielle kulturen og sosiale aspekter ved arbeid og næringsutøvelse som studieobjekt. Den etnologiske forskningen ble følgelig tematisk inndelt i felt som byggeskikk, jordbruk, redskapsbruk, håndverk, kosthold og folkedrakt.³² For å avklare: Christian Leden gjorde flere ganger etnologiske undersøkelser hos inuittene, men han var først og fremst etograf.

2.0 Christian Ledens bakgrunn

2.1 Kristian Refsaas

Kristian Johnsen Refsaas ble født den 17. juli 1882 på gården Refsaas på Inderøy i Nord-Trøndelag. For foreldrene John Kristiansen Refsaas og Anne Zakariasdatter ble Kristian den første av i alt ni barn.³³ Ifølge en folketelling fra år 1900, var John Refsaas selveiende gårdeier og pensjonert musikkersjant, mens kona Anne var hjemmевærende husmor. I 1900 hadde alle ni søsknene blitt født. To er oppført som «barn», seks som «engasjert i gårdsdriften» og Kristian Refsaas, som står oppført som «organist».

Familien Refsaas var en musikalsk familie, og det ble tidlig klart at sønnen Kristian hadde arvet dette talentet. Allerede som 15-åring ble han derfor sendt til Domkirken i Trondhjem for å få undervisning og å ta eksamen som organist.³⁴

Da han var 19 år, i januar 1901, ble han ansatt som lønnet organist i Sakshaug kirke. Denne stillingen beholdt han frem til september samme år da han startet studier ved Musikkonservatoriet i Kristiania. Til tross for at familien hadde det trangt økonomisk, klarte de å finansiere denne utdannelsen. Kristian spedde på pengene han fikk hjemmefra med inntekter som organist ved Indremisjonen.³⁵

Da tiden ved Musikkonservatoriet gikk mot slutten, bestemte Kristian Refsaas seg for

³¹ Sommerfeldt, Axel. (2012, 1. mars). *Etnografi*. I Store norske leksikon. Hentet 2. september 2013 fra <http://snl.no/etnografi>.

³² Etnologi. (2013, 23. september). I Store norske leksikon. Hentet 1. november 2013 fra <http://snl.no/etnologi>.

³³ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 4

³⁴ Ibid., 5

³⁵ Ibid., 5-6.

å videreutdanne seg innen musikkstudier i Tyskland. Etter avlagt eksamen, og et kort opphold som organist i Tromsø, gjorde han alvor av dette og reiste i oktober 1904 til Berlin for å studere ved Königlische akademische Hochschule für Musik. I samme periode begynte han å skrive navnet sitt med *Ch*.³⁶

2.2 Det nye Tyskland

Det Berlin som den unge Christian Refsaas kom til var sentrum for store sosiale, politiske og kulturelle omveltninger i det nye tyske riket.

Siden den prøyssiske kongen Wilhelm Friedrich Ludwig ble kronet til keiser over et samlet tysk rike i 1871 hadde landet på kort tid gjennomgått en transformasjon fra en rekke småstater som i hovedsak var basert på landbruk, til å bli et moderne industriland.³⁷ Parallelt hadde Berlin gått fra å være en provinshovedstad til å bli en moderne, europeisk storby og hovedstad i et moderne industriland i stadig vekst.³⁸

Dette førte også med seg en rekke kulturelle og idémessige forandringer. To av disse ideologiske nyvinningene var pangermanismen og völkischideologien. Pangermanismen og völkischideologien var bare to utviklingstrekk i utviklingen som skjedde etter samlingen av Tyskland. Årsaken til at det blir fokusert på disse er at de hadde særlig betydning for Ledens liv og utvikling. Derfor vil det være naturlig å konsentrere seg om dem i denne oppgaven.

Etter at krigen mellom Preussen og Østerrike i 1866 endte med at Preussen frarøvet Østerrike hegemoniet over de tyske statene, ble den tyske befolkning innenfor Østerrikes landegrenser utelatt fra det nye samlede Tyskland og overlatt til seg selv. Her var de som en av mange etniske grupper innenfor det Østerriksk-Ungarske riket.³⁹

Denne separasjonen skapte økende angst for tap av identitet blant tyskerne i den multi-kulturelle staten. Noen ønsket kun et kulturelt fellesskap mellom Tyskland og Østerrike, andre ønsket et mer nært bånd både politisk og kulturelt og noen ønsket å samle alle tyske eller «germanske» folk innenfor de samme landegrensene i et «Stor-Tyskland».⁴⁰

Dette ønsket ble utgangspunktet for pangermanismen – en tysk bevegelse som hadde politisk samling av alle tysktalende eller germanske folk som mål. Pangermanismen ble organisert i bevegelsen *Alldeutscher Verband*. Hensikten med denne organisasjonen var å høyne den nasjonale bevissthet, særlig blant tyskere utenfor det tyske rikets grenser, og

³⁶ Ibid., 6-10.

³⁷ Jeffrey Willis Grooms, "Forging the heart of a Frankensteinian monster: Urbanization and modernization in pre-imperial Berlin, 1860-1871", *The Ozark historical review* 37, (2008): 39-60.

³⁸ Ibid., 42.

³⁹ Goodricke-Clarke, *The occult roots of nazism*, 7-8.

⁴⁰ Ibid., 9-13.

bevegelsen oppnådde atskillig tilslutning i Tyskland og Østerrike i første tiår av 1900-tallet.⁴¹

I Tyskland hadde uttrykket «völkisch» sitt utspring i nettopp denne tanken. Ordet har sine røtter i det romantisk-mystiske begrepet «Das Volk» - Folket – og forstått som et fellesskap mellom alle medlemmer av «folket», siden dette delte en felles transcendent essens. Dette vil i praksis si at man mente at det eksisterte et mystisk fellesskap, en rasesjel som bant det tyske folk sammen.⁴²

Innen denne bevegelsen, som oppstod delvis på grunn av pangermanismen og delvis på grunn av kulturforandringene etter industrialiseringen i det nye tyske riket, var idealiseringen av egen rase, kultur og ånd de sentrale elementene.⁴³

Völkischbevegelsen oppstod i en tid da det tyske samfunnet allerede var preget av anti-moderne holdninger.

2.3 Fra Refsaas til Leden

Christian Refsaas studerte i Berlin i to semestre. Under tiden i Berlin synes han å ha trivdes i det internasjonale studentermiljøet. Tysk lærte han seg ved å konversere på tysk med en svensk grevinne Taube som han var blitt kjent med.⁴⁴

Etter semesterslutt sommeren 1905 dro Refsaas tilbake til Tromsø, hvor han gjenopptok virket som organist. I hele 1906 og 1907 arbeidet han aktivt for musikkmiljøet i byen. Etter å ha gjennomført verneplikt som sanitetskorporal i 1907 dro han tilbake til Berlin. Her fullførte han igjen to semestre, denne gangen i komposisjonsstudier.⁴⁵

På samme tid begynte han å følge forelesningene til datidens største etnomusikolog og musikkviter, Erich von Hornbostel. Gjennom Hornbostel fikk Refsaas interesse for lydopptak av musikk. Dette drev Hornbostel selv med og han hadde skaffet seg en samling av etnisk og innfødt musikk fra hele verden. Dette ledet til at Refsaas også ønsket å dra ut for å samle inn musikk på eksotiske steder av kloden.⁴⁶

Etter semesterslutt i 1908 dro Refsaas enda en gang tilbake til Tromsø, men allerede vinteren 1909 vendte han tilbake til Berlin. På turen til Berlin stoppet Refsaas i København. I

⁴¹ Pangermanisme. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 1. november 2013 fra <http://snl.no/pangermanisme>

⁴² Terje Emberland, "Guido von List, Jörg Lanz von Liebenfels og ariosofien" i *Fyrster i tåkeland. Falsknere, fantaster og fanatikere ved vitenskapens grenser*, 117-138, red. av Terje Emberland og Arnfinn Pettersen (Oslo: Humanist Forlag, 2001), 122-123.

⁴³ Ibid., 123

⁴⁴ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 10.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Ibid., 12.

København møtte han den kjente danske polarforskeren Knud Rasmussen. Gjennom Rasmussen fikk Refsaas tilbud om å bli med på en ekspedisjon til Grønland, ekspedisjonen skulle oppføre en misjonsstasjon på Thule. Den unge nordmannen så dette som en mulighet til å gjøre lydopptak fra de innfødte inuittene og avtalte med Rasmussen å dra ut på ekspedisjonen sommeren 1909.⁴⁷

Refsaas dro først til Berlin, hvor han igjen fulgte forelesningene til Hornbostel. Han tilbød også folkeminnemuseet i Berlin å samle inn gjenstander og etnografisk materiale fra de innfødte. I denne perioden gjorde Christian Refsaas nok en gang en endring på navnet sitt. Med utgangspunkt i «Trondhjems-leden» tok han etternavnet Leden, først og fremst fordi dette navnet var lettere å forstå og uttale i utlandet. Kristian Refsaas var nå blitt til Christian Leden.⁴⁸

3.0 Leden som musikketnograf

3.1 Ledens innledende ekspedisjoner

Sommeren 1909 la Leden og Rasmussen i vei til Grønland. Med seg hadde Leden en fonograf og 60 voksruller til opptak.⁴⁹ Utstyret var utlånt fra Dansk Folkemindesamling.⁵⁰ Denne første av Ledens ekspedisjoner ble stort sett velykket. Han kjøpte omlag 50 inuitt-gjenstander (inkludert en hel kano) som han senere leverte til Völkerkundemuseum i Berlin.⁵¹

Med lydopptakene ble det derimot en del problemer. Han fikk riktignok gjort hele 59 opptak av tradisjonell sang, trommemusikk og historiefortellinger, men det ble raskt klart for ham at Rasmussens hovedformål med ekspedisjonen var oppføringen av en misjonsstasjon og ikke lydopptak og etnografisk arbeid.⁵²

Som følge av dette fikk Leden ikke gjort opptak av inuittene på dagtid, da de fleste av opptakssubjektene jobbet med bygningsarbeidet. I stedet måtte han nøye seg med å gjøre opptak på kveldstid. Samarbeidet mellom Leden og Rasmussen ble også mer problematisk. Den opprinnelige planen var at Leden skulle gjøre lydopptakene mens Rasmussen skulle transkribere tekstene og dele disse med Leden etterpå. Men Rasmussen gikk etterhvert bort fra denne delen av avtalen og bestemte seg til Ledens ergrelse for å holde tekstene for seg

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., 13-14.

⁴⁹ Ibid., 14-15.

⁵⁰ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 62.

⁵¹ Ibid.

⁵² Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 12-14.

selv.⁵³

Til tross for dette ble ekspedisjonen regnet som relativt suksessfull, og allerede året etter organiserte Leden en ny ekspedisjon til Ammassalik på Grønland med økonomisk understøttelse fra både norsk og dansk hold. I motsetning til den første, skulle ikke denne ekspedisjonen ha noen annen agenda enn etnografisk registrering. Hans hovedformål var nok en gang innsamling av gjenstander til Völkerkundemuseum i Berlin samt lydopptak til Dansk Folkemindesamling. Dessuten skulle han for første gang også gjøre filmopptak.⁵⁴

Etter denne Grønlands-turen holdt Leden en rekke foredrag, blant annet et meget velykket et i Koncertpalæet i København, hvor han viste levende bilder og spilte utdrag fra sine lydopptak.⁵⁵ Allerede året etter bar det av sted på nok en ekspedisjon, denne gangen med økonomisk støtte fra Universitetet i Oslo, Universitetet i Berlin og Königliches museum i Berlin. Planen for reisen var i utgangspunktet at det skulle være en forberedelse til en senere og mer omfattende ekspedisjonen året etter til de uutforskede kobberiunuitene helt nord i Canada.⁵⁶

Disse planene ble imidlertid avbrutt da Ledens bagasje ble forsinket og det begynte å bli for sent på året til å besøke de nordligste områdene. I stedet endte Leden opp i prairiebyen Edmonton i Alberta, hvor han samlet inn gjenstander og gjorde lydopptak av tradisjonell musikk hos lokale indianerstammer. I tillegg til dette benyttet han også tiden til å lete etter spor av den bortkommne ballongekspedisjonen til den svenske polfareren Salomon August Andrée.⁵⁷

Salomon August Andrée var en svensk ingeniør, fysiker og eventyrer. Andrée, som tidligere hadde gjennomført mange vellykkede ballongoppstigninger og hadde ledet de luftelektriske observasjonene på en svensk meteorologisk ekspedisjon på Svalbard, begynte i 1895 å legge planer om å gjennomføre en nordpolsekspedisjon ved hjelp av en styrbar ballong. Etter å ha drevet innsamling og ventet på gunstige værforhold, satte Andrée sammen med to andre ekspedisjonsmedlemmer ut fra Virgohavn på Danskeøya med ballongen Ørnen. Ekspedisjonen kom umiddelbart i store vanskeligheter og mistet store deler av slepelinen slik at ballongen ikke kunne styres og måtte seile med vinden. Dette førte naturligvis til mange spekulasjoner rundt skjebnen til ekspedisjonen.⁵⁸

⁵³ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 63.

⁵⁴ Ibid., 63-64.

⁵⁵ *Politiken*, 10.04.1910

⁵⁶ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 65.

⁵⁷ *The New York Times*, 24.10.1912

⁵⁸ Salomon August Andrée. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 20. oktober 2013 fra http://snl.no/Salomon_August_Andr%C3%A9e.

I oktober 1911 sendte Leden en melding til Königliches museum i Berlin om at han nå hadde brukt 4000 Reichsmark på opptak, og at den planlagte, mer omfattende, ekspedisjonen til det nordlige Canada ville koste 20.000 dollar. Etter Canadaoppholdet returnerte han til Berlin, hvor han blant annet holdt et foredrag om Canadas indianere for Der Deutschen Gesellschaft für Völkerkunde. Mens han fortsatte å planlegge den forestående ekspedisjonen til Canada dro han så sommeren 1912 nok en gang til Grønland, hvor han gjorde flere lydopptak.⁵⁹

3.2 Leden og diffusjonismen

I juni 1913 var Leden nok en gang ute i mediene. Forberedelsene til den store ekspedisjonen som skulle kartlegge Nord-Canadas indianerstammer var ferdig. I en artikkel i *New York Times* avslører han noen av motivene for denne reisen. Her henviser han til den Canadiske polfareren Vilhjalmur Stefansson som hevdet å ha oppdaget lyshudete, blonde eskimoer lengst nord i Canada og skrev:

Jeg tror at de hvite eskimoene som Stefansson oppdaget i Victoria Land har blodet til noen av menneskene fra Sir John Franklins ekspedisjon i sine årer (...) Dette synes jeg ville forklare eskimoenes hvite blod bedre enn påstandene om at de skal ha kryssset havet fra Grønland. Uansett er det sikkert at de ikke er innfødte og at deres hvite blod kommer fra Europeere.⁶⁰

Videre forklarer Leden mer om sin metode og vitenskapelige tilnærming. Han gjorde ikke bare sine lydopptak av innfødte på grunn av interesse for musikken i seg selv, men også som følge av sin interesse for raseforskning. Leden argumenterer med at kulturtrekk, som våpen og redskapsproduksjon, lett kan læres bort fra stamme til stamme og derfor er en dårlig indikator på rasetilhørighet. Derimot mener han at den sikreste måten for å bekrefte rasemessig slektsskap mellom stammer er deres grammatikk og strukturen i deres musikk. Gjennom denne metoden håper han å kunne bevise at de nordamerikanske eskimoene er i slekt med indianerene, og ikke med de asiatiske eskimoene.⁶¹

Leden jobbet her med en blanding av kulturdifusjonsteori og raseforskning. Da han argumenterte med at kulturtrekk som redskap kan læres fra stamme til stamme, støttet han seg på kulturdifusjonsteorien. Kulturdifusjonsteorien er en teori som forklarer spredningen av kulturelle trekk fra kultur til kultur gjennom migrasjon, krig og samhandling mellom

⁵⁹ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 65-66.

⁶⁰ *The New York Times*, 20.06.1913

⁶¹ Ibid.

forskjellige kulturer.⁶²

Leden brukte altså lydopptakene fra eskimoene og indianerene som en del av et større prosjekt der han klassifiserte disse folkens rasetilhørighet. Michael Hauser har skrevet følgende om Leden i sin artikkel «Christian Leden – Betydelig og eventyrlig norsk etnolog»:

Han beskriver, hvordan musikketnologiske studier kan bidra til en bedre forståelse av folkevandringer, og gir oversiktlig informasjon om den tradisjonelle musikken hos inuittene, dens utførelse og sangenes musikalske særegenskaper. Han fremhever særlig likhetene mellom tradisjonelle sanger hos inuitt og indianere. Det siste ble for Leden et kardinalpunkt, som han belyste og kommenterte gjennom hele sitt liv og som han dessverre senere kombinerte med verdiladede rasehypoteser.⁶³

Hvorfor Leden klassifiseres som diffusjonist, hvilken retning innenfor diffusjonsteorien han benyttet og hvilken påvirkning denne teorien hadde på hans forskning vil bli videre drøftet i oppgavens analyse-del.

3.3 Ledens treårige reise til Nord-Canada

Christian Leden dro ut på ekspedisjonen fra Montreal på fødselsdagen sin den 17. juli 1913 med båten «Nascopie». Opprinnelig skulle endestasjonen være Chesterfield Inlet, men på grunn av dårlig vær ble destinasjonen omgjort til Churchill, 600 km lengre syd.⁶⁴

I Churchill måtte Leden vente på alt utstyret, som ankom fra Europa med en senere båt. Utstyret kom frem til slutt, men båten som skulle frakte Leden og utstyret videre nordover kommer aldri, og Leden ble nødt til å vente i over en måned.⁶⁵

Leden ble etterhvert utålmodig og eneste utvei ble å hyre en åpen båt til reisen. Til mannskap valgte han ut inuitter, noe som viste seg å bli tungvint da disse insisterte på å ha med seg både koner og svigermødre på turen. Den 30. september la båten ut fra Churchill, men under en kraftig storm fikk Leden og mannskapet problemer og båten gikk på grunn og ble knust. Alle kom fra ulykken i live, men en stor del av utstyret og rasjonene gikk tapt.⁶⁶

Etter en lang sledetur tilbake til Churchill, måtte Leden nok en gang starte på nytt med ekspedisjonen.⁶⁷ Våren og sommeren 1914 besøkte han inuitgrupper nord og vest for Churchill og gjennom 1915 og 1916 dro han vest for Chesterfield Inlet for å gjøre lydopptak

⁶² Robert H. Winthrop, *Dictionary of Concepts in Cultural Anthropology* (New York: Greenwood Press, 1991), 83-85.

⁶³ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 69.

⁶⁴ Ibid., 67.

⁶⁵ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 16.

⁶⁶ Ibid., 16-17.

⁶⁷ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 67.

og samle etnografisk materiale av inuittene der.⁶⁸

Under oppholdet i Canadas villmark fikk Leden et noe konfliktfylt forhold til de lokale hvite styresmaktene. Dette kan til en grad skyldes det at han fikk refs av det lokale politiet for å ha oppført seg for temperamentsfullt mot de lokale inuittene fra Chesterfield Inlet.⁶⁹

Men mistillitsforholdet Leden hadde til stedets hvite innbyggere stammet nok mer fra det faktum at han var redd for hvilken påvirkning de ville ha på de nærboende inuittene. Han så på inuittkulturen som nærmest utrydningstruet og var desperat etter å preservere det som var mulig av inuittenes naturvennlige og primitive levesett. Ifølge Leden var de hvite en stor trussel mot inuittenes tradisjonelle kultur:

En av de mest foruroligende konsekvensene av at et primitivt folk, særlig en primitiv jaktbasert kultur, får kontakt med europeere er at deres tradisjonelle metoder for å samle mat, tilpasset til lokalmiljøet, går tapt. Disse folkene blir da redusert til en slags arbeidsledig tilstand, uten å tilhøre hverken det ene eller det andre folket.⁷⁰

På sommeren 1916 kom Leden seg helt nord til Wager fjord. Her lånte han en liten båt som han brukte for å komme seg over til Southampton Island hvor han gjorde flere innsamlinger.⁷¹

Han hadde også et annet formål med reisen: Etter å ha hørt rykter om at Salomon August Andrées ballongferd skulle ha krasjlandet i Nord-Canada, ble han kontaktet av den svenske visekonsulen i London, Einar Lindquist. Lindquist ba Leden om å gjøre undersøkelser rundt Andréé under reisen i Canada. Leden, som også tidligere hadde lett etter spor av Andrées ballongferd i Canada, godtok forespørselen fra den svenske visekonsulen og utførte i løpet av sin ekspedisjon flere søk og undersøkelser rundt Andréé, men uten resultat.⁷²

I november 1916 fikk Leden, via avisen *The New York Times*, offentlig kritikk fra den kjente diffusjonisten Clark Wissler. Wissler var en amerikansk antropologist fra den amerikanske diffusjonismeskolen som hadde amerikanske indianerstammer og deres kultur som spesialfelt.⁷³

Wissler var dypt uenig med Ledens syn om at de amerikanske indianerne og eskimoene i Canada og på Grønland skulle ha et felles opphav:

⁶⁸ Ibid., 68.

⁶⁹ Christian Leden, *Across the Keewatin Icefields. Three years among the Canadian eskimos 1913-1916* (Winnipeg: Waton and Dwyer publishing, 1990), 16.

⁷⁰ Leden, *Across the Keewatin Icefields*, 9.

⁷¹ Ibid., 69.

⁷² *The New York Times*, 03.12.1916

⁷³ Marvin Harris, *The rise of anthropological theory* (New York: Thomas Y. Crowell Company, 1968), 374.

At indianere og eskimoer er av felles opphav, slik som Leden hevder, kan man ikke akseptere på hans basis av likheter i ytre trekk. Ett folkeslag kan lett låne musikk fra et annet folk uten forbindelse i blod eller arv. I Alaska, for eksempel, fins det grupper som åpenbart er en blanding av indianer og eskimoer, men i landområdene vest for Hudson Bay har ingen av studiene som finnes om eskimogruppene der vist spor av slekskap med indianere.⁷⁴

Årsakene til uenigheten mellom Wissler og Leden vil bli videre diskutert i oppgavens analysedel. Det samme vil Ledens syn på diffusjonisme og de spesifikke kriteriene ved Ledens forskning som gjør at han klassifiseres som diffusjonist.

3.4 Ledens siste ekspedisjoner i Arktis

Fra oktober 1917 til 1923 hadde Leden sin hovedbase i New York, hvor han livnærte seg ved å holde film- og lysbildeforedrag fra sine ekspedisjoner hos inuittene. Leden fikk en viss kjendisstatus under tiden han bodde i New York og holdt til og med foredrag i Carnegie Hall. I brev hjem til familien i denne perioden fortalte Leden at han støttet USA og president Wilson i den pågående verdenskrigen og han mente at tyskerne hadde skyld i krigen.⁷⁵ Med andre ord var Leden ikke pro-tysk under første verdenskrig.

På våren 1917 var Leden ute i avisene med en forretningsidé. Siden den første verdenskrig raste i Europa, hadde mangelen på mat gjort seg merkbar også i USA, og Leden mente han hadde løsningen. Import av tørket kjøtt fra Canada. På Canadas øde sletter fantes enorme flokker karibu, amerikanske reinsdyr, som sammen med kjøtt fra hvalross, hval og andre dyr i området kunne brukes til å løse matproblemet, ifølge Leden. Hans idé var at eskimoene selv skulle stå for drepingen og slaktingen og at kjøttet deretter skulle tørkes før det ble fraktet tilbake til sivilisasjonen.⁷⁶

Dette forslaget ble aldri realisert, men Leden fortsatte å arbeide med ideen om å lage forretning av ekspedisjonene til Canada og Grønland, noe som fremkommer av hans senere artikler som omhandler disse spesifikke forretningsideene.

I 1919 var den første verdenskrig over, og Leden så nå en mulighet til å begynne handel. Den 9. juli 1919 dro han på en ny ekspedisjon til Nord-Canada. Før ekspedisjonen la i vei, rakk han å gjennomføre et intervju med *The New York Times* hvor han redegjorde for ekspedisjonens målsetninger.

For det første skulle han under ekspedisjonen gjennomføre etnografiske og rasemessige undersøkelser av eskimoene. Denne gangen hadde han i tillegg til fonograf også

⁷⁴ *The New York Times* 18.11.1916

⁷⁵ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 17.

⁷⁶ *The New York Times*, 06.05.1917

med antropologiske måleinstrumenter for å ta fysiske mål av de innfødte for å drive raseforskning. I tillegg skulle han lage en fullstendig oversikt over eskimoenes skikker og tradisjoner og samle inn nytt etnografisk materiale.⁷⁷

Ekspedisjonen skulle også se på muligheten for å drive handel med eskimoene og Leden hadde medbrakt te, sukker, kniver, tobakk og nåler som han ville bruke i byttehandel med de innfødte. Dessuten skulle han undersøke påstander om store mengder tilgjengelige mineraler som gull og kobber i området og muligheten for å utvinne dette. For å sikre at ingenting gikk galt under ekspedisjonen hadde man leid inn den store yachten «Finback» fra en forretningsmann i Boston. Leden hadde også hyret den berømte og erfarne kapteinen George Comer.⁷⁸

George Comer var ingen hvem som helst. Ikke bare var han en garvet kaptein og marineløytnant, han var også etnolog, amatørarkeolog og raseforsker med stor interesse og respekt for inuittene. Comer var faktisk den første som gjorde lydopptak av Nord-Canadas inuitter i perioden 1903-1905.

I likhet med Christian Leden var også George tilhenger av kulturdifusjonsteorien. Comer gav informasjon om inuittenes dagligliv og ritualer til diffusjonismepioneren Franz Boas, som gjengjeld ble en slags mentor for amatør-arkeologen. Informasjonen George Comer delte med Boas ble blant annet sentral for Boas kjente verk *The Central Eskimo*.⁷⁹

Det er med andre ord ikke vanskelig å forstå hvorfor Leden valgte nettopp George Comer som kaptein på denne viktige ekspedisjonen. Men som så mange andre ganger skulle det heller ikke denne gangen gå Ledens vei.

Den 1. oktober 1919 kunne man lese en artikkel i *The New York Times* med tittelen «Leden Expedition Wrecked in Arctic». For andre gang i sin karriere hadde Christian Leden vært ute for en ulykke. Denne gangen hadde yachten gått på et skjær utenfor Hudson Bay og Leden måtte redde livet til den garvede kapteinenen. Hele mannskapet kom seg etter hvert helskinnet tilbake til sivilisasjonen etter å ha overlevd på nødrasjoner i reservebåtene til de ble plukket opp av et lokalt handelsskip.⁸⁰

Leden fortalte i en senere artikkel at han, sammen med kapteinen og mannskapet, måtte ro over 50 mil. Han skrøt samtidig av motet til mannskapet, som stod på slik at ingen måtte bøte med livet etter ulykken. I denne artikkelen meddelte også han også at han allerede

⁷⁷ *The New York Times*, 08.07.1919

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ross, W. Gillies, "George Comer", *Arctic Profiles* 36, nr. 3, (1983): 227-310.

⁸⁰ *The New York Times*, 01.10.1919

var i gang med planleggingen av en ny ekspedisjon til Nord-Canada.⁸¹

I mai 1920 spekulerte amerikanske aviser på om Roald Amundsen kunne ha omkommet under sin seneste ekspedisjon til Nordøstpassasjen. I denne forbindelse blir Christian Leden intervjuet av *The New York Times*.

I intervjuet betegnet han seg som en personlig venn av Amundsen og han forsikret bladets lesere om at Amundsen slett ikke hadde feilet i sin ekspedisjon, men at han helt sikkert bare hadde blitt forsinket og befant seg på sikkert sted i påvente av bedre værforhold i god behold.⁸² Det viste seg senere at Leden hadde rett i sine antakelser. Etter å ha sittet fastfrosset i isen tre vintre på rad, kom Amundsen tilbake til Norge i 1921.⁸³

I mars 1922 hadde Christian Leden store planer. I en artikkel i *The New York Times* fortalte han om planene om å opprette en vitenskapelig koloni på de store øyene vest for Grønland. I tillegg til sin egen etnografiske forskning, ville han også ta med seg geologer og botanikere som kunne lete etter verdifulle naturressurser på de utforskede landområdene. Kolonien skulle ha muligheter til kommunikasjon med fastlandet og den skulle være permanent bemannet.⁸⁴

I 1923 bestemte Leden seg for å flytte fra USA og tilbake til Europa. Han endte opp i København, hvor han fikk skipsleilighet til Grønland sammen med Knud Rasmussen. På denne reisen studerte Leden klimaforholdene på Grønland og gjorde undersøkelser for å finne ut av mulighetene for senere ekspedisjoner. Han tok også noen bilder.⁸⁵

Etter denne ekspedisjonen bestemte han seg for å flytte tilbake til Berlin. På veien besøkte han Norge.

Tilbake i hjemlandet etter 10 år med ekspedisjoner og foredragsvirksomhet i USA tok Leden seg tid til et møte med *Morgenbladet*. I intervjuet med tittelen «Polarforskeren Christian Leden» fortalte han om sine ekspedisjoner og møtene med de innfødte og han sa følgende om sine musikkinnsamlinger:

Det er ikke i kunstnerisk hensikt jeg har samlet denne musikk, men for å søke etter likhet mellom denne og musikken hos andre primitive folk. Og man kan allerede nå ane et slektskap mellom musikken hos folkene ved Hudson-bukten og hos dem nedover hele det amerikanske fastland, helt ned til Sør-Amerika. Både i Amerika og i Europa har man blitt meget interesserte i musikken som hjelpemiddel under utforskningen av primitive folkeslag. Så vidt min viten rekker er det hverken i Asia eller Afrika

⁸¹ *The New York Times*, 08.10.1919.

⁸² *The New York Times*, 23.05.1920.

⁸³ Susan Barr. (2009, 13. februar). Roald Amundsen: utdypning. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 22. oktober 2013 fra http://nbl.snø.no/Roald_Amundsen/utdypning

⁸⁴ *The New York Times*, 15.03.1922.

⁸⁵ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 19.

funnet musikk som er i slekt med den amerikanske. Man skulle etter dette våge å innlate seg på slutninger om slektskap mellom indianere og eskimoer.⁸⁶

Etter det korte oppholdet i Norge dro Leden til Berlin, hvor han leide seg en leilighet og begynte det omfattende arbeidet med å bearbeide alle sine lyd- og filmopptak fra ekspedisjonene til Grønland og Canada.⁸⁷

Tre år senere, i 1926, la Christian Leden ut på en ny ekspedisjon til Grønland. Han fikk igjen låne en Edison-fonograf fra Dansk Folkemindesamling og han gjorde totalt 48 opptak på 17 fonografvalser. Han gjorde også omfattende opptak med et filmkamera på denne ekspedisjonen og tok opp scener med eskimoenes trommedans, jakt og fiskevirksomhet.⁸⁸

4.0 Ledens nazifisering

4.1 Ledens liv i Berlin

Christian Leden og kunstnerstudenten Liselotte Steinecke ble kjent på et kunstnerball i Berlin. De to møttes jevnlig og etter en tid begynte Liselotte å hjelpe til med illustrasjoner og korrektur på tekstmanuset til filmen Christian Leden arbeidet med å ferdigstille.⁸⁹

Filmen skulle være en samling av hans filmopptak fra Canada og 1926-ekspedisjonen til Grønland. Christian og Liselotte ble etterhvert et par, og litt senere, i 1931, har Ledens film «Inuit» premiere. Den fikk gode anmeldelser, men på grunn av manglende distribusjonsrettigheter fikk ikke filmen noen landsdekkende kinovisning og ble kun vist på steder der han selv ordnet med distribusjonen.⁹⁰

Leden hadde nå slått seg til ro i Tyskland og ble boende i Berlin for å jobbe videre med å bearbeide musikk- og filmopptak. I denne perioden ble han stadig mer opptatt av raseforskning, og spesielt forbindelsen mellom rasetilhørighet og musikk. Men samtidig slet han med å få akademisk anerkjennelse i Tyskland.⁹¹

Ledens kontakter med raseideologiske kretser og særlig den fremvoksende nasjonalsosialistiske bevegelsen ble løsningen på problemet.

⁸⁶ Vågemot miniforlag. *Polarforskeren Christian Leden fra Morgenbladet 1923*. Hentet 27.08.2013 fra <http://polarlitteratur.com/leden.htm>

⁸⁷ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 19.

⁸⁸ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 69.

⁸⁹ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 21.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 142.

4.2 Nordischer Ring

Våren 1930 samlet Nordischer Ring medlemmer og støttespillere til en internasjonal konferanse. Christian Leden foreleste for denne forsamlingen under emnet «Civilisasjonens og raseblandingens innflydelse på folkekraften»⁹². Men hva var egentlig Nordischer Ring? Hvilke mål og motiver hadde denne organisasjonen?

Nordischer Ring ble etablert i 1926 som en paraplyorganisasjon for alle som var tilhengere av «den nordiske tanke».⁹³ Organisasjonen, som ble ledet av ministeralråd Hanno von Konopath og hadde hovedsete i Berlin, ble etablert på initiativ fra den nordiske tankes viktigste ideolog, raseforskeren Hans F.K. Günther.⁹⁴

Günther ønsket å samle alle nordisksinnede innenfor de nordiske landene og Tyskland innenfor en organisasjon. Målet var å gjøre den nordiske tanke, tanken om at den nordiske rase var alle andre raser overlegen, til den sentrale ideologi innenfor alle landene med befolkning som ble regnet som «nordisk».⁹⁵ Günther ønsket å skape en biologisk betinget raseadel i Europa ved å jobbe i et systematisk kulturelt arbeid for å spre den nordiske tanke og gjennoppvekke den nordiske rasebevisstheten.⁹⁶

Hanno von Konopath opprettet organisasjonen sammen med sin senere kone, prinsesse Marie Adelheid Reuss zur Lippe, og på møtet der Nordischer Ring ble etablert deltok 24 personer. Disse var i hovedsak adelige samt forfattere og organisasjonsledere med tilknytning til völkischbevegelsen. Et sentralt medlem var Rihard Walther Darré, sjefsideologen bak den völkische blut und boden-bevegelsen, en bevegelse som hadde en målsetning om å føre samfunnet tilbake til et ruralt samfunn av frie bønder, et samfunn preget av raserenhet og frie nordiske bønder. Darré ble senere landbruksminister i Det Tredje Riket og leder for SS rase- og bosetningskontor RuSHA.⁹⁷

Etterhvert sluttet også Ahnenerbes første leder Herman Wirth seg til organisasjonen.⁹⁸ Richard Walther Darré og Hans F.K. Günther ble de to mest sentrale ideologene i organisasjonen.⁹⁹

Nordischer Ring vokste etterhvert i omfang, og omfattet til slutt nesten 200 medlemmer. Organisasjonens arbeidsområder var først og fremst propaganda, og det ble holdt foredrag hvor man skulle undervise de ulike völkischgruppene om viktigheten av en rendyrket

⁹² Ibid.

⁹³ Karscher, "Den nordiske bevegelses generalstab: Nordischer Ring og norske raseforskere", 42.

⁹⁴ Emberland, *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, 149.

⁹⁵ Karscher, "Den nordiske bevegelses generalstab: Nordischer Ring og norske raseforskere", 43.

⁹⁶ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 130, 131.

⁹⁷ Ibid., 136, 137.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid., 128.

nordisk rase og farene ved raseblanding. Det ble også holdt ukentlige arrangementer i bevegelsens hovedkvarter «Det nordiske hus». De holdt også fellesmøter med likesinnede organisasjoner hvor det var mange hundre deltakere.¹⁰⁰

4.3 Hans F.K. Günther og den nordiske tanke

Ledens foredrag førte til at han ble lagt merke til av flere blant medlemmene av Nordischer Ring. En av disse var Hans F.K. Günther. Både Günther og Richard Walther Darré ble så imponert over nordmannens foredrag om negative effekter av raseblanding at de etterpå promoterte hans forskning innenfor nasjonalsosialistiske kretser. Leden hadde over lengre tid hatt problemer med å etablere seg innenfor landets vitenskaplige miljø, og det skulle vise seg at nettopp Hans F.K. Günther hadde løsningen på problemet. Günther fikk etter hvert en så stor interesse i Leden at han jobbet aktivt for å promotere Leden og hans forskning i nasjonalsosialistiske kretser. I 1934 ba Günther Thilo von Trotha, sekretæren til nazipartiets sjefsideolog Alfred Rosenbergs, om å bistå med å skaffe Leden en stilling som foreleser ved Universitetet i Berlin.¹⁰¹

Hans F.K. Günther hadde bakgrunn fra völkischmiljøet og ble kjent for den tyske offentligheten gjennom en rekke populærvitenskaplige bøker om raseforskning. I 1922 gav han ut boken *Rassenkunde des deutschen Volkes*, denne boken ble raskt populær innenfor völkischgrupper, og resulterte i at Günther etter hvert fikk tilnavnet Rassen-Günther - «Rase-Günther». Han utgav også senere flere bøker om raseforskning som oppnådde relativt stor suksess i Tyskland.¹⁰²

Til tross for suksessen som forfatter, hadde ikke Günther noen akademisk bakgrunn eller stor faglig kompetanse. Günther hadde lært om raseforskning og antropologi gjennom å besøke de forskjellige faglige antropologiske miljøene hvor han også etterhvert fikk bygget opp et solid nettverk.¹⁰³

Günthers raseforskning bar preg av en blanding av völkischprinsipper og fysisk antropologi. Han fokuserte på de ulike rasenes sjelelige kvaliteter, på «rasesjelen», og hans misjon var å avdekke de forskjellige rasenes åndelige egenskaper, samt å bevise at den fremst og nesten enestående kulturskapende rasen var det han kaller «den nordiske». For Günther var det derfor ikke tilstrekkelig med forskjellige rasehygieniske tiltak for å redde denne rasen fra

¹⁰⁰ Karscher, "Den nordiske bevegelses generalstab: Nordischer Ring og norske raseforskere", 43-44.

¹⁰¹ Emberland, *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, 140.

¹⁰² Kyllingstad, *Kortskaller og langskaller. Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*, 166.

¹⁰³ Ibid., 167.

undergang, man måtte også ha en oppvåkning blant folk av overveiende nordiske rase for å vekke deres rasesjel. Günther ville gjennom «den nordiske tanke» skape en ny raseadel, et nytt raserent og nordisk førerskap i Europa.¹⁰⁴

Günther hadde allerede nære bånd til Norge. For å bevise sine raseteorier brukte han ofte antropologiske materiale fra Norge og Sverige og siterte ofte norske raseforskere som Halfdan Bryn og Jon Alfred Mjøen. Han giftet seg i 1923 med den norske kvinnen Maggen Blom og paret bosatte seg i Maggens hjemby Skien og de to bodde der frem til 1925. Etter dette flyttet han til Sverige, hvor han begynte å arbeide for den svenske Nordischer Ring-tilknyttede raseforskeren Herman Lundborg på Statens rasbiologiske institutt i Uppsala. Under oppholdene i Norge og Sverige gjorde Günther seg rasestudier av befolkningen, som han mente var de fremste og reneste eksponenter for den nordiske rase, og samtidig knyttet han nære bånd til de forskjellige skandinaviske raseforskermiljøene.¹⁰⁵

4.4 Hitlers maktovertakelse

Christian Leden hadde i løpet av 30-tallet blitt mer og mer tiltrukket av nasjonalsosialismen og Nazi-Tyskland. Han skrev i løpet av 1933 flere artikler i norske aviser og magasiner, hvor han omtalte Det Tredje Riket i positive ordelag, og han holdt flere foredrag i perioden som omhandlet raseforskning¹⁰⁶. Og nettopp 1933 skulle vise seg å bli et svært viktig og begivenhetsrikt år, både for Tyskland og for Christian Leden.

Det Tredje Riket fikk sin begynnelse da Hitler og NSDAP gikk inn i regjeringen 30. januar 1933. I perioden som fulgte Hitlers utnevnelse til rikskansler, gjorde nazistene sitt ytterste for å øke egen makt i Tyskland. Fra januar til mars samme år foregikk det en gradvis maktovertakelse.¹⁰⁷

Da den tyske Riksdagen ble påtent den 27. februar, brukte nazistene dette som et virkemiddel for å knuse all opposisjon. Hitler og nazistene la skylden for Riksdagsbrannen på kommunistene og innførte en unntakstilstand hvor grunnloven kunne skyves til side for å fjerne den påståtte terrortrusselen som kommunismen utgjorde med alle tilgjengelige midler. Denne unntakstilstanden gjorde at NSDAP kunne kvitte seg med alle sine politiske fiender uten å bryte loven. Nazistenes stormtropper – Sturmabteilung (SA) – var deres fremste våpen sammen med de nyopprettede konsentrasjonsleirene hvor mange politiske opposenter endte

¹⁰⁴ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 130.

¹⁰⁵ Ibid., 131.

¹⁰⁶ Ibid., 139.

¹⁰⁷ Astrid Sverresdatter Dypvik. (2012). *NSDAP*. I Store norske leksikon. Hentet 26. september 2013 fra <http://snl.no/NSDAP>

opp. Den 24. mars fikk Hitler presset gjennom en fullmaktslov i Riksdagen. Denne gav NSDAP og Hitler enerådig makt over Tyskland og nazistene brukte denne fullmaktsloven til å gjøre alle andre partier ulovlig. Hitlers maktovertakelse var nå fullendt og de fleste politiske opponenter fjernet.¹⁰⁸

4.5 Jødeforfølgelsene i 1933

Allerede fra sin spede begynnelse hadde det tyske nazipartiet en klar antisemittisk holdning. NSDAPs første partiprogram fra 1920 inneholdt allerede på det tidspunktet en del om tilbaketrekking av tyske jøders statsborgerskap og det partiet kalte en styrking av det tyske folkefellesskapet. Antisemittismen ble utover på 1930-tallet mer og mer sentral i NSDAPs politisk visjon.¹⁰⁹

Etter Hitlers maktovertakelse den 30. januar 1933, bestemte nazilederne seg for å starte en økonomisk boikott mot Tysklands 600 000 jødiske innbyggere. Jødene, som utgjorde mindre enn en prosent av Tysklands totale befolkning omfattet en rekke store vitenskapsmenn, musikere, artister, politikere, tjenestemenn og kunstnere. Selv om antisemittismen hadde vokst seg større og større etter den første verdenskrig, regnet de aller fleste av disse jødene seg som fullverdige tyske borgere som snakket språket og hadde en stolt kulturell tradisjon i landet.¹¹⁰

Mye av dette endret seg den 1. april 1933, da nazistene utførte det første planlagte angrepet mot den jødiske befolkningen: Full boikott av jødiske forretninger og tjenester. Den 1. april stod soldater fra Sturmabteilung foran de jødiske butikkene og firmaene og malte davidstjerner og antisemittisk propaganda på dører og vinduer i forretningslokalene. Aksjonen var nazistenes hevn på det de kalte *gruelspropaganda* - en skremsel- og løgnpropaganda som de påstod at tyske og utenlandske jøder i samarbeid med utenlandske journalister gjennomførte for å sverte Nazi-Tysklands omdømme. Den 1. april-aksjonen var den første i en rekke av mange som til slutt under krigen endte opp i utryddelsesleirene og Holocaust. Allerede uken etter boikottaksjonen gjennomførte nazistene en lov som utelukket alle som ikke var ariske fra å være sivile tjenestemenn, noe som igjen førte til at alle jøder som var lærere i offentlige skoler fikk sparken.¹¹¹

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ United States Holocaust Memorial Museum. "Boycott of Jewish businesses". Holocaust Encyclopedia (2013) Boycott of Jewish businesses. Hentet 25.09.2013 fra <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005678>

¹¹¹ Ibid.

4.6 Ledens syn på Hitlers maktovertakelse og antisemittisme

Grauelspropagandaen var også et tema som engasjerte Leden. I april 1933, rett etter jødeboikotten, skrev Leden tre påfallende like brev til tre av sine mektigste venner.

Det første brevet gikk til Ledens nederlandske venn, kaptein Voûte. Voûte var generalsekretær i Det Kongelige Nederlandske Geografiske Selskap og hadde møtt Leden under en foredragreise Leden hadde gjennomført i Nederland på nyåret i 1933. I brevet til Voûte klager Leden over den utenlandske skremseslpropagandaen rettet mot det nye naziregimet som han mener skader ikke bare Tyskland, men også verdensfredens sak. Leden påpeker at han, med unntak av en reise til Østerrike perioden 4. til 14. april, har oppholdt seg i sentrum av Hitlers revolusjon og at han personlig har vært vitne til alle de viktigste hendelsene: «Jeg kjenner mange jøder her og ingenting har skjedd noen av disse, med unntak av et par jødiske vitenskapsmenn jeg kjenner (de var forresten bare halvjøder) som har dratt til utlandet og levert avskjedssøknader for sommersemestret».¹¹² Leden fortsetter:

Såklart har mange, spesielt marxistiske, jøder mistet jobbene som offentlige tjenestemenn, vitenskapsmenn og kunstnere, men det er jo ikke noe nytt. For hver revolusjon innsetter den nye regjeringen sine venner og kaster ut de gamle, og man må huske at under den russiske revolusjonen, mistet en million gode russere også sine liv. Apropos den russiske revolusjonen: Det var, i hvertfall på den tiden, mindre klaging i de utenlandske avisene enn det har vært under Hitlers revolusjon, og allikevel er denne tyske revolusjonen etter min mening den mest humane og minst bråkete revolusjonen i historien. Jeg synes Europa burde vise Hitler takknemmelighet for at han har reddet Tyskland, og dermed kanskje hele Europa fra kommunisme og anarki og kanskje vi utlendinger ikke burde blande oss så mye inn i Tysklands interne affærer. Disse historiene om jødeforfølgelser og tortur som så mange aviser har trykket kan bare føre til ondt blod og i verste fall føre til en ny verdenskrig som ville være slutten på oss alle og vår europeiske kultur. I verdensfredens og fremtidens tjeneste, vil jeg gjøre alt jeg kan for å hindre spredningen av disse grusomme historiene om Tyskland.¹¹³

Ledens andre brev er datert samme dag som brevet til Voûte. Mottakeren var Herbert Weld. Dette brevet inneholder, i tillegg til Ledens originaltekst, og så en minibiografi om Herbert Weld og Welds svar til Ledens brev. I minibiografien om Herbert Weld finner vi følgende: Herbert Joseph Weld Blundell (1852-1935) var en britisk arkeologist, filantrop og seiler som var kjent for sine mange ekspedisjoner i Afrika. Han var en innflytelsesrik vitenskapsmann og landeier i England.

Weld var professor ved Universitetet i Oxford og arvet enorme landområder og to av Englands vakreste slott. Han kjente mange av de store politikerne i England personlig og var venner med mange av de fascistiske lederne i landet. Welds ord hadde stor tyngde, ikke bare i de vitenskaplige og velstående kretser, men også innen politikk og finans. Weld var onkelen

¹¹² Brev fra Leden til Voûte 20.04.1933, Bundesarchiv, Berlin (BAB) NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden.

¹¹³ Ibid.

til Sir Lindley, som var britisk ambassadør i Norge fra 1923-1929.¹¹⁴

Denne Herbert Weld var med andre ord forholdsvis mektig og innflytelsesrik mann i Storbritannia. I brevet forklarer Leden på samme måte som i brevet til Voûte at han oppholdt seg i Tyskland under hele Hitlers maktovertakelse, med unntak av en uke i begynnelsen av april. Videre skriver han:

Jeg var i Nederland på en forelesningsreise da Hitler ble utnevnt til Rikskansler og jeg forlot umiddelbart Nederland og dro til Tyskland, fordi jeg var veldig interessert i å se hva som ville skje da Hitler overtok makten. Jeg visste at han var en veldig begavet man, men også at han hadde fryktelig mange fiender – kommunistene, sosialdemokratene, jødene og deres aviser og alle profitørene og svarte-børsmarkedene som på uredelig vis har tjent millioner på millioner under de siste 14 års marxistregime. Hitler viste seg å være sterkere enn alle hans fiender tilsammen og etter at han fikk fjernet de verste kriminelle profitørene og kommunistagitatorene har han nå makt til å gjøre som han vil.¹¹⁵

I slutten av brevet avslører Leden sine motiver for å skrive brevet:

Årsaken til at jeg skriver er i hovedsak at jeg har observert en del britiske politikere som har uttalt seg negativt om Hitler og det nye riket, blant annet Churchill, Chamberlain og den britiske utenriksministeren. Det virker merkelig at slike prominente politikere skulle tro på alle historiene som utenlandske aviser skriver om Tyskland. Selvfølgelig vil det i enhver revolusjon skje kritikkverdige hendelser, men som vitne til hele hendelsesforløpet mener jeg at det er min rett å si at hele revolusjonen etter min mening har vært den mest humane i historien. Jeg synes Europa bør være takknemlige for at Hitler har reddet Tyskland og dermed resten av Europa fra kommunistene og jeg synes at vi utenforstående, for verdensfredens skyld, ikke må sitte stille og la kommunistagitatorene i våre respektive hjemland fortelle sine usanne og fryktelige historier om Tyskland og den sittende regjering. Hvis avisene får fortsette å lage et folkeopprør mot det eneste bolverket vi har mot kommunistene og anarkistene vil det skje fryktelige ting som kan ramme oss alle. Jeg håper at du, med din store innflytelse i England vil gjøre noe for å roe ned folket med hensyn til Tyskland.¹¹⁶

Ledens tredje brev, som er datert den 22. april 1933, er sendt til Thorvald Aadahl i Norge. Aadahl var forfatter og presseman og er først og fremst kjent som profilert redaktør av bondeavisen *Nationen*. Aadahl var preget av sterkt antisosialistisk tankesett og hadde nære bånd til bondepartiet. I likhet med en del völkischergrupper i Tyskland, mente Aadahl at samfunnet var truet av by- og industriveksten og at man måtte verne om bondestanden for å sikre den norske kulturen. Denne truende kraften assosierte han tett med både «den jødiske bolsjevisme» og «den jødiske finanskapitalen».¹¹⁷

Dette utgangspunktet førte til at Aadahl fikk et positivt syn på Hitler og nazismen og

¹¹⁴ Brev fra Leden til Herbert Weld 20.04.1933, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Kjetil Braut Simonsen, *Antisemittisme, innvandringsfiendtlighet og rasetenkning i norsk bondebevegelse 1918-1940* (Oslo: Senter for studier av holocaust og livssynsmionoriteter, 2012). Hentet 25. oktober 2013 fra <http://www.hlsenteret.no/publikasjoner/digitale-hefter/simonsen-e-hefte.html>

han tok også sin avis *Nationen* i denne retningen.¹¹⁸

Ledens brev til Aadahl er likt brevene til Weld og Voûte. Han beklager seg over de negative presseoppslagene om Hitler og Nazi-Tyskland i utenlandske medier og legger skylden på disse oppslagene på jøder og marxistagitatorer. Leden bønnfaller Aadahl om å ta avstand fra disse negative oppslagene i *Nationen* og oppfordrer ham til å ta til motmæle. Nok en gang bedyrer Leden at alt er fredfullt i Det Tredje Riket og sier:

Det er mer fredfullt her nå enn det var på samme tiden i fjor. Nazistene er fantastisk godt disiplinerte og jeg har til og med sett tilfeller der uniformerte nazister har hjulpet jøder. Jeg synes nazistene alltid er vennlige og hjelpsomme, og ingen – med unntak av kommunister og marxist-agitatorer som bare vil skape kaos – kan ha noen interesse av å fordømme Hitler-regjeringen.¹¹⁹

Det politiske synet Leden viser i disse tre brevene vitner om at han var blitt overbevist av nasjonalsosialismen og at han hadde en agenda for å fortelle sine bekjente om at forholdene i Tyskland var rolige og at det ikke var noen jødeforfølgelser. At han sier dette, er mest oppsiktsvekkende fordi han faktisk oppholdt seg i Tyskland i den 1. april i 1933, når nazistenes jødeboikott fant sted.¹²⁰

På høsten 1933 intervjuet Leden den kjente politipresident, kontreadmiral og NSDAP-politiker Magnus von Levetzow i Berlin. Intervjuet ble trykket i *Tidens Tegn* den 2. august samme år. Politipresidenten, regnet seg selv som en stor norgesvenn, behersket flere nordiske språk. Leden beskriver den 63 årige tyske politipresidenten som en «[...] nordisk utseende type, bredskuldret og langskallet med blå øyne ...».¹²¹

Intervjuet foregikk på en blanding av norsk og tysk og ifølge intervjuet til Leden kom de to godt overens. Politipresidenten forklarte Leden at den lave kriminaliteten i Berlin skyldes at tusener av kommunist-agitatorer er blitt arrestert og sendt til konsentrasjonsleirer. Sammen gledet de seg over at marxismen og kulturbolsjevismens tid i byen var omme.¹²²

I 1934 giftet Christian Leden seg med Liselotte Steinecke. Han var 52 år gammel - hun bare 30. Kunstnerstudenten Liselotte hadde nå rukket å utdanne seg til tegne- og formingslærer. De to ble boende i Berlin, men Christian reiste mye og på sommeren

¹¹⁸ Olav Rovde. (2009). Thorvald Aadahl: utdypning. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 26. september 2013 fra http://nbl.snl.no/Thorvald_Aadahl/utdypning

¹¹⁹ Brev fra Leden til Aadahl den 22.04.1933, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

¹²⁰ Som nevnt sier jo Leden selv i brevet til Voûte at han er i Tyskland i hele perioden bortsett fra 4.-14. april.

¹²¹ Intervju med von Levetzow i *Tidens Tegn* den 2. august 1933, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden, 0596-0602.

¹²² Ibid.

oppholdet han seg på Refsaas i Inderøy.¹²³ Leden viet seg i tiden fremover helt og holdent til sitt hovedprosjekt, et stort forskningsverk som skulle vise sammenhengen mellom rasetilhørighet og folkemusikk.¹²⁴

På senhøsten 1934 ble Leden kontaktet av bibliotekar Sommerfeldt ved Universitetsbiblioteket i Oslo. Anledningen var at det skulle skrives et norsk forfatterleksikon. Leden ble bedt om å sende inn en kort biografi om seg selv. Han sendte tilbake en imponerende lang liste over aviser og tidsskrifter han hadde publisert sine artikler i. Dette viser at Leden hadde vært svært aktiv som artikkelforfatter og hadde blitt utgitt i aviser og tidsskrifter i både England, USA, Nederland, Italia, Østerrike, Sveits, Tyskland og Sverige.¹²⁵ Han sendte også med et brev til Sommerfeldt hvor det heter:

[...] Jeg skjønner forresten ikke hvorfor jeg skal nevnes i et norsk forfatterleksikon, siden jeg måtte gå til utlandet for å få utgitt min første bok, som jeg skrev på norsk. Den er kommet ut på tysk, nederlandsk og ungarsk, og har jeg liggende tilbud fra engelske forleggere om dens utgivelse. De norske forleggere interesserte seg imidlertid mer for å oversette og utgi utenlandske forfattere enn å utgi min bok. Ingen er vel profet i sitt fedreland og jeg får vel holde meg til utlandet, som så mange av mine landsmenn har måttet gjøre.¹²⁶

4.7 Leden og Deutsche Glaubensbewegung

I 1935 fikk Leden kontakt med Jacob Wilhelm Hauer, lederen for Deutsche Glaubensbewegung. Leden foreslår i et brev at han, i regi av Deutsche Glaubensbewegung, kan holde en foredragsrekke. Hauer svarer at Deutsche Glaubensbewegung for tiden desverre ikke har tillatelse til å holde åpne foredrag, men foreslår i stedet at Leden kan holde foredrag på et lukket medlemmsmøte.¹²⁷

Hauer forteller også at Deutsche Glaubensbewegung nettopp har akseptert nordmannen Geirr Tveitt som medlem i organisasjonen, og at han selv skal holde foredrag i Oslo. Her skal han forsøke å verve nye norske medlemmer og han foreslo at Leden skulle starte en egen norsk gruppe som kunne slås sammen med den tyske til et Nordischer-Deutsche Glaubensbewegung.¹²⁸ Hauer ber deretter Leden om å ta kontakt med sin privatsekretær Paul Zapp for videre planlegging av foredragene.

Leden svarer at han for tiden var ferdig med en foredragsreise gjennom Westfalen og

¹²³ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 21.

¹²⁴ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 140.

¹²⁵ Brev fra Leden til Sommerfeldt 02.11.1934, Nasjonalbiblioteket, Oslo (NBO), Norsk biobibliografisk arkiv: Christian Leden.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Brev fra Hauer til Leden 27.09.1935, Bundesarchiv, Koblenz (BAK) Hauer N 1131/65/80.

¹²⁸ Ibid.

Rhinland og at han allerede hadde planlagt en ny turne i Tyskland. Han uttrykker også glede over at Hauer skal holde foredrag i Oslo og skriver følgende: «I Norge slumrer nok de fleste mennesker, eller de søker til utenlandsk åndelighet i ny form.»¹²⁹

Leden forklarer videre at han ikke kjenner Tveitt personlig, men at han har hørt fine ting om ham gjennom bekjente i Norge.¹³⁰

For å forstå Ledens mystiske utsagn om at folk flest i Norge enten slumrer eller søker mot utenlandsk åndelighet, må vi se litt på hvilken organisasjon Deutsche Glaubensbewegung var og hva det sier om Ledens at han var i kontakt med nettopp denne bevegelsen.

Deutsche Glaubensbewegung ble stiftet på et møte i Eisenach i Tyskland, som fant sted mellom den 29. og 30. juli 1933. Til stede på møtet var, foruten Hauer, deltakere for et vidt spekter av religiøse bevegelser, fra liberale kristne, fri-religiøse til grupper som ville revitalisere norrøn religion. Deutsche Glaubensbewegung skulle være en paraplyorganisasjon, en bevegelse som skulle erstatte kristendommen og kirken med et modernisert hedenskap. Målet til organisasjonen var å bli det tredje rikets offisielle religion.¹³¹

Kort tid etter at Deutsche Glaubensbewegung ble stiftet i 1933, begynte Hauer arbeidet med å oppsummere bevegelsens trosoppfatning. Dette arbeidet resulterte i boken *Deutsche Gottschau* (1935). I denne boken hevder Hauer at:

Enhver ekte religiøs erfaring viser at all religions rot er en irrasjonell erfaring. Der denne forkrøples, dør også religionen. Den blir til tomme former eller blasse begreper. [...] Jeg kaller den religiøse erfaring irrasjonell i første rekke fordi dens dypeste og egentligste årsak og objekt [...] ikke kan gjøres til gjenstand for forstandsmessig erkjennelse.¹³²

Hauer mente at religionens essens var den individuelle religiøse erfaring. For Hauer var denne erfaringen at man får et glimt av en religiøs «urgrunn». Målet bak Deutsche Glaubensbewegung var at forskjellige tradisjoner og ulike religiøse oppfatninger skulle kunne eksistere sammen innenfor samme bevegelse og dessuten måtte denne bevegelsen berettig sin eksistens innenfor Det Tredje Riket. For å gjøre dette måtte Hauer gi religionen troverdighet innenfor den moderne virkeligheten som var basert på vitenskapen. Hauer blandet völkischreligion, indisk filosofi og tradisjonell teologi med sin egne fagekspertise fra religionshistorie i et forsøk på å modernisere konseptet religion og åndelighet uten å måtte ofre dømmekraft og fornuft.¹³³ Han tok også inspirasjon fra sin venn Hans F.K. Günther og

¹²⁹ Brev fra Ledens til Hauer 11.11.1935, Bundesarchiv, Koblenz (BAK) Hauer N 1131/65/79.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Emberland, *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, 42 – 44.

¹³² Ibid., 50.

¹³³ Ibid., 49-52.

implementerte raseelementet i sin religiøse argumentasjon. Akkurat som Günther, mente Hauer at menneskets sjelelige egenskaper blir bestemt av blodet, som nedarves fra slektsledd til slektsledd.¹³⁴

Hauer mente at den tyske trosbevegelsen var inne i en mange hundre år gammel kamp mellom semitter og indo-germanere og at man bare gjennom å forstå denne kampen, kunne forstå formålet til Deutsche Glaubensbewegung. Hauer sier: «Det er viktig å forstå at denne kampen har tre former: en biologisk-rasemessig del, en politisk-økonomisk del og en verdenssyns-religiøs del.»¹³⁵

Deutsche Glaubensbewegung opprettet avdelinger over store deler av Tyskland og innen 1935 hadde bevegelsen totalt nærmere 50 000 medlemmer.¹³⁶ Akkurat som Leden, var Hauer oppvokst i et hjem preget av pietistisk kristendom, hvor troen stod i sentrum for familien. Hauer var i årene 1907-1911 misjonær i India. Ifølge Hauer selv førte ikke oppholdet til at han omvendte noen indere til kristendommen, men heller at han selv ble mer usikker på egen tro.¹³⁷

Hauer valgte etter dette en akademisk løpebane og tok i 1917 en doktograd i sanskrit og religionshistorie, før han i 1925 ble professor ved universitetet i Marburg og senere i Tübingen. Akkurat som Leden ble Hauer tidlig på 30-tallet innblandet i völkischmiljøet, som etterhvert førte til opprettelsen av Deutsche Glaubensbewegung.¹³⁸

Man kan spekulere i om forholdet mellom Leden og Hauer var en taktisk allianse, eller om Leden faktisk ble nyhedning som Hauer. En ting som peker i retning av det siste, er at Hauer i 1936 utpekte Leden som en kandidat til å bli medlem av redaksjonsrådet i sitt uavhengige tidsskrift *Deutsche Glaube*.¹³⁹

Riktignok var Hauer opptatt av å beholde sitt nordiske kontaktnett på dette tidspunktet og han hadde ambisjoner om å opprette en egen norsk gren av sin bevegelse.¹⁴⁰ Samtidig må man også ta i betraktning at Leden selv var på leting etter et forum hvor han kunne legge frem sine raseteorier. Men i alt tyder kontakten med Hauer og det faktum at Hauer foreslår Leden som redaksjonsrådsmedlem på at han må ha gjennomgått en endring i sin religiøse oppfatning fra han tidligere var kirkeorganist og involvert i kristne organisasjoner i Norge og i retning et rasebasert nyhedenskap.

¹³⁴ Ibid., 52-53.

¹³⁵ Karla Poewe, *New Religions and the Nazis* (Canada: Routledge, 2006), 92-93.

¹³⁶ Emberland, *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, 57.

¹³⁷ Ibid., 38.

¹³⁸ Poewe, *New Religions and the Nazis*, 18.

¹³⁹ Emberland, *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, 281-282.

¹⁴⁰ Ibid., 283-284.

4.8 Riksbondedagene i Goslar

Helt i slutten av Ledens brev til Hauer i 1935 står det følgende: «Jeg drar videre til riksbondedagene i Goslar».¹⁴¹ I artikkelen «Den Nordiske Bevegelsens Generalstab – Nordischer Ring og samarbeidet med norske raseforskere», skriver historiker Nikola Karcher følgende:

Ledens ideologiske tilslutning til Günthers og Darrés idèverden framkommer av at han til stadighet understreket at han stammet fra 'nordrasede, norske frie bønder og at han drev selvstendig raseforskning blandt 'norske odelsbønder'. I 1935 deltok han på Darrés 'riksbondedag' i Goslar, men det er mulig at han var der flere ganger. Günther omtalte Leden som en 'ubetinget völkische kraft'.¹⁴²

De første riksbondedagene (Reichsbauerntage) ble arrangert i Goslar i 1934.¹⁴³ Arrangør var Reichsnährstand, hovedkontoret for landbruks- og ernæringsspørsmål i Det Tredje Riket, som ble ledet av Richard Walter Darré.¹⁴⁴

Etter Hitlers maktovertakelse hadde Darrés maktposisjon økt kraftig. Han var nå, i tillegg til leder for Reichsnährstand også blitt utnevnt til riksbondeleder og sjef for RuSHA, SS hovedkontor for rase- og bosetningsspørsmål.¹⁴⁵

I likhet med sin rasefelle Hans F.K. Günther, hadde også Darré en sterk fascinasjon for det nordiske, spesielt den nordiske bondestanden.¹⁴⁶ Som leder for den tyske bondestanden, så Darré mot det nordiske systemet med odelsbønder og konkluderte slik:

«Forholdene omkring de skandinaviske adelsbønders historie synes for denne forfatteren å være særlig interessante hvis man vil bringe klarhet omkring den nordiske rases vesen. Man vil måtte anerkjenne at Skandinavia er avgjørende i spørsmål knyttet til den nordiske rase.»¹⁴⁷

Darré og Leden, som også var bekjente fra Nordischer Ring, fant en felles interesse i de nordiske odelsbøndene. På oppfordring fra Darré skrev Leden en artikkel i riksbondelisedelsens tidsskrift *Odal*, hvor han argumenterer for at nordmenn var den reneste av de nordiske stammene, nettopp på grunn av odelsrettssystemet og måten odelsretten videreførte den norske kulturen, samtidig som gårdene forble eid av de samme familiene gjennom mange generasjoner. Odelsbonden hadde, ifølge Leden, gjort at nordmennene fortsatt var både rotfaste bønder og dristige kolonisatorer.¹⁴⁸ Leden skriver følgende i artikkelen:

¹³⁷ Karcher, "Den nordiske bevegelses generalstab: Nordischer Ring og norske raseforskere", 46.

¹³⁸ Ibid.

¹⁴³ Emberland og Kott, *Himmlers Norge. Nordmenn i det storegermanske prosjekt*, 72.

¹⁴⁴ Ibid., 68-69.

¹⁴⁵ Ibid., 69.

¹⁴⁶ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 138-139.

¹⁴⁷ Ibid., 139.

¹⁴⁸ Emberland og Kott, *Himmlers Norge. Nordmenn i det storegermanske prosjekt*, 74.

De norske odelsbønder var ikke bare stolte krigere, men også store sjøfarere, oppdagere og kolonister. Etter den gamle norske odels- og slektsrett fikk den eldste sønnen gården udelt. Hvis ikke fantes andre gårder eller utmarker til de yngre sønnene, dro disse vanligvis ut i verden til fremmede kongeriker eller som sjøfarere og vikinger for å jakte på åkerland.¹⁴⁹

Ledens artikkel var i første rekke ment som et vitenskapelig forsvar av en lov som var Darrés hjertebarn – Reichserbhofgesetz.¹⁵⁰ Reichserbhofgesetz, den tyske versjonen av odelsbonderetten, handlet ikke bare om arv, men også om rase. Loven forbød mennesker av ikke-nordisk rase å eie arvegårder og fjernet retten til å dele opp jordeiendommer ved arveoppgjør.¹⁵¹

I forbindelse med innføringen av denne loven ble interessen stor for den norske odelsbonde i Tyskland, og Ledens artikkel ble etterhvert publisert i flere ukeblader sammen med bilder han hadde tatt av norske rasetyper. Artikkelen suksess gjorde at Leden i 1936 dro på en turne arrangert av Nordischer Gesellschaft med foredraget «Den norske odelsbonde, hans opprinnelse og kultur».¹⁵²

5.0 SS Ahnenerbe

5.1 Organisasjonen Ahnenerbe

I 1937 fikk Leden kontakt med en ny organisasjon: SS Ahnenerbe. For å forstå denne organisasjonens interesse i Christian Leden, må først organisasjonens mål og bakgrunn belyses.

Målsettingen for SS Ahnenerbe var å etablere en forskningsorganisasjon som skulle fremskaffe historiske og arkeologiske bevis for den nordisk-germanske rasens storhet og derved bidra til å vekke til live rasebevisstheten og gjenskape den nordiske rases «gullalder».¹⁵³

Ahnenerbe ble opprettet på et møte i SS' hovedkvarter i Berlin den 1. juli 1935. Til stede ved grunnleggelsen var syv personer: Herman Wirth, en nederlandsk lekmanns-historiker og symboltolker, fem representanter som deltok på vegne av Richard Walther Darré,

¹⁴⁹ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 140.

¹⁵⁰ Ibid., 139-140.

¹⁵¹ Ibid., 138.

¹⁵² Emberland og Kott, *Himmlers Norge. Nordmenn i det storegermanske prosjekt*, 74.

¹⁵³ Heather Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust* (London: Harper Perennial, 2006), 2-3.

lederen for RuSHA og sist men ikke minst selveste Reichsführer SS Heinrich Himmler.¹⁵⁴

5.2 Ahnenerbes grunnleggere

Heinrich Luitpold Himmler, som var den mest sentrale av Ahnenerbes grunnleggere, var allerede i 1935, ved organisasjonens opprettelse, i ferd med å bli en av Det Tredje Rikets mektigste menn. Han ble født den 7. oktober 1900. Navnet Heinrich fikk han til ære for sin gudfar, Prins Heinrich av Bayern (1884-1916). Årsaken til denne fornemme gudfaren var det faktum at Heinrich Himmlers far, Gebhard, hadde fungert som lærer for den unge prinsen.¹⁵⁵

Helt fra begynnelsen ble faren en viktig lærer og inspirator for den unge Heinrich Himmler. Gebhard, som selv var en glødende tysk nasjonalist, gav ham en innføring i den tyske kulturen og han introduserte ham for Richard Wagner's operamyte *Der Ring des Niebelungen* og Snorre's *Edda*, to av verkene som skulle bli sentrale inspirasjonskilder for ham senere i livet.¹⁵⁶

Gebhard var også den som gav Heinrich sin glødende interesse for slekt og aner. For å undervise om familens arv, laget Gebhard et eget *Ahnenzimmer* - «forfedrerom» – i familiens hjem. Her ble familiens arvgods utstilt; bilder og og en samling av antikviteter og arkeologiske gjenstander. Gebhard var selv interessert i arkeologi og besøkte flere ganger arkeologiske utgravninger på jakt etter gjenstander.¹⁵⁷

Heinrich Himmler drømte om en karriere innen den tyske hæren, men etter tapet av første verdenskrig ble disse drømmene knust og den unge Heinrich rettet nå fokus mot landbruket. Høsten 1918 skrev han seg inn som student ved landbrukshøyskolen i München. Himmler ble i denne perioden stadig mer ekstrem i sitt politiske og ideologiske syn og etterhvert fattet han stor interesse for völkisch- og rasistisk litteratur som Houston Stewart Chamberlains sterkt antisemittiske verk *Die grundlage des 19. jahrhunderts*.¹⁵⁸

Da Himmler etterhvert ble medlem av Artamanen Gesellschaft, møtte han likesinnede som Darré og Alfred Rosenberg, som senere ble nazipartiets sjefsideolog. Himmler meldte seg inn i NSDAP i 1923 og begynte etter hvert å reise rundt for å agitere mot jødene og kapitalismen.¹⁵⁹

I 1927 ble Himmler utnevnt som nestleder for SS. *Schutzstaffel* – tysk for

¹⁵⁴ Ibid., 49-51.

¹⁵⁵ Ibid., 16-18.

¹⁵⁶ Ibid., 18.

¹⁵⁷ Ibid., 18-19.

¹⁵⁸ Guido Knopp og Christian Deick, "Himmlers besettelse" i *SS*, 80-142, red. av Guido Knopp (Oslo: Forlaget Historie & Kultur, 2007), 90-91.

¹⁵⁹ Ibid., 98-99.

«beskyttelsesavdeling», forkortet til SS, var en liten bevæpnet partiformasjon med en beskjeden styrke på rundt 200 mann underlagt det langt større *Sturmabteilung* – «stormavdeling». *Sturmabteilung*, forkortet til SA, var det tyske nazipartiets paramilitære avdeling. SS var i første rekke Hitlers personlige livvaktstropp. Den 6. januar 1929 ble Himmler forfremmet til øverste sjef for SS, som under hans ledelse snart vokste til rundt tusen mann.¹⁶⁰

Innen Hitlers maktovertakelse i 1933 hadde SS ytterligere vokst til 50 000 mann.¹⁶¹ Himmler fikk etter hvert, som faren, stor interesse både for arkeologi og arv og implementerte dette inn i SS ideologi og målsetninger.

Den andre grunnleggeren av SS Ahnenerbe, Richardo Walther Oscar Darré, ble født i Buenos Aires i Argentina i 1895.¹⁶² Etter å ha tilbrakt studietiden sin i England og tjenestegjort i den tyske hær under første verdenskrig, flyttet han til Tyskland for å utdanne seg til agronom¹⁶³.

På samme tid ble han også medlem av *Artamanen Gesellschaft* – en völkisch, tilbake-til-naturen bevegelse som ivret for en generobring og oppdyrking av germanske territorier i øst. Her var også Heinrich Himmler og den senere Ahnenerbe-administratoren Wolfram Sievers medlemmer.¹⁶⁴

Darré fullførte i 1929 en doktorgrad i agronomi ved Universitetet i Halle i Tyskland.¹⁶⁵ Etter dette viet han all sin tid til völkisch tenkning og forholdet mellom den nordiske rase og landbruk. Darré ble tidlig medlem av organisasjonen *Nordischer Ring* og han fikk her kontakt med Hans F.K. Günther, som ble Darrés store ideologiske forbilde.¹⁶⁶

Darré gav i 1928 ut sitt hovedverk «*Das Beuerntum als Lebensquell der Nordischen Rasse*» (Bondestanden som den nordiske rases livskilde). Denne boken appellerte i stor grad til Himmler, som selv var opptatt av landbruk, völkisch tanker og den nordiske rase.¹⁶⁷

Darré meldte seg i 1930 inn i NSDAP, og ble partiets talsmann i landbrukssaker. Hans store kampsak og ideologi var *Blüt und Boden* («blod og jord») – et ønske om å vende tilbake til et landbrukssamfunn og en mer naturlig samfunnsorden som skulle sette en stopper for de kosmopolitiske og urbaniserende trekkene i samtiden. Gjennom å vende tilbake til et ruralt samfunn sentrert rundt frie bønder kunne man i følge Darré «gjenopprette harmonien

¹⁶⁰ Ibid., 99, 101, 102.

¹⁶¹ Chris McNab, *The SS 1923-1945* (London: Amber Books, 2009), 20-22.

¹⁶² Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmler's black knights and the occult origins of the SS*, 56.

¹⁶³ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 135.

¹⁶⁴ Heinz Höhne, *The order of the deaths head. The story of Hitler's SS* (London: Penguin Books, 2000), 46-47.

¹⁶⁵ Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmler's black knights and the occult origins of the SS*, 56.

¹⁶⁶ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 136.

¹⁶⁷ Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmler's black knights and the occult origins of the SS*, 56-57.

mellom det rasemessige folkefellesskap og det geopolitiske rom». ¹⁶⁸

I 1932 ble Darré leder for den nyopprettede SS-kontoret *Rasse und Siedlungshauptamt* (RuSHA) – SS hovedkontor for rase og bosetning – og han fikk dermed en solid maktposisjon innenfor organisasjonen, siden det var dette kontoret som selekterte på rasemessig grunnlag de nye medlemmene og gav dem deres grunnskoloring. ¹⁶⁹ Etter Hitlers maktovertakelse i 1933 ble Darré utnevnt til landbruks -og ernæringsminister og sikret dermed sin rolle som den viktigste landbruksideologen i Nazi-Tyskland. ¹⁷⁰

Den tredje grunnleggeren for SS Ahnenenerbe var Herman Wirth. Han ble født den 6. mai 1885 i Nederland. Allerede i barndommen fikk han en intens interesse for den germanske kulturarv og historie gjennom sin tyskfødte far, som var lærer og foreleser ved et universitet i Utrecht. Da Wirth ble eldre, valgte han å følge i sin fars fotspor og tok fag i tysk kultur, historie, språk og musikkteori ved farens universitet før han flyttet til Leipzig i Tyskland, for å fortsette studiene. I Leipzig fikk han erfare den tyske nasjonalismen som gjennomsyret mye av undervisningen og han ble selv en svoren tilhenger av denne ideologien. ¹⁷¹

I 1909 ble Wirth ansatt som foreleser i nederlandsk filologi ved Universitetet i Berlin, og i 1911 fullførte han en filosofisk doktorgrad med en kultur-pessimistisk avhandling med tittelen *Untergang des niederländischen Volksliedes*. ¹⁷² I denne beklaget han seg over den tapten folkemusikktradisjonen i de nordlige delene av Nederland og ga samtidens kosmopolitiske urbanisme mye av skylden for dette. I følge Wirth var denne folkemusikken verdifull sørlig fordi den kunne gi et innblikk i selve selve ursjelen til den nordiske rase. ¹⁷³

Etter å ha tjenestegjort som tysk frivillig i sitt okkuperte hjemland Nederland under første verdenskrig fikk Wirths kulturpessimisme ny grobunn. Wirth flyttet til Tyskland i 1923 og begynte nå med en ny misjon, å finne ut sannheten om fortiden. Bare dette, mente Wirth, kunne redde den vestlige sivilisasjonen fra fullstendig kollaps. Etter å ha fått en åpenbaring om et eldgammelt arisk skriftspråk, som Wirth mente å ha sett glimt av i kunstverk på fasader på gamle gårdshus i hjemlandet Nederland, hengav han seg etter dette helt og fullt til symboler og symboltolkning. I dette urariske språket mente Wirth igjen at man kunne finne tilbake til den nordiske rases ursjel og skulte forhistorie. ¹⁷⁴

Ifølge Wirth viste disse at den nordiske rasen oppstått i Arktis for millioner av år siden

¹⁶⁸ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 137-137.

¹⁶⁹ Emberland og Kott, *Himmlers Norge. Nordmenn i det storegermanske prosjekt*, 65.

¹⁷⁰ Ibid., 69

¹⁷¹ Ibid., 57.

¹⁷² Herman F. Wirth, *Der untergang des niederländischen Volksliedes* (Nederland: Martinus nijhoff, 1911).

¹⁷³ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 57.

¹⁷⁴ Ibid., 57-59.

og utviklet en matriarkalsk, soldyrkende høykultur som senere la grunnlaget for de fleste høyerestående sivilisasjoner.¹⁷⁵

Wirth gav ut flere bøker de følgende årene i sin jakt på den urariske sivilisasjon. Til tross for krass kritikk av hans metode og fremgangsmåte fra vitenskaplig hold, fikk Wirth en forholdsvis stor følgergruppe – og også innflytelse – blant völkischgrupperinger i Tyskland. Det inkluderer altså Heinrich Himmler og Richard Walther Darré.¹⁷⁶

5.3 Nazistiske tilnærming til diffusjon og arkeologi

Forholdet mellom nasjonalisme og tysk arkeologi har røtter tilbake til midten av 1800-tallet, da teorien om den hvite tyske rases overlegenhet ble lansert av de to franskmennene Joseph Arthur Comte de Gobineau og Henri de Boulainvilliers. Denne teorien ble så utvidet og popularisert av den tysknaturaliserte engelske forfatteren Houston Stewart Chamberlain i hans verk *Die Grundlagen des Neunzehnten Jahrhunderts*.¹⁷⁷

Grunnlaget for den nazistiske arkeologien ble i stor grad lagt av Gustav Kossinna (1858-1932). Kossinnas hypotese gikk ut på at kulturell diffusjon var en prosess der de mer avanserte folkeslag overførte kulturtrekk, ideer og modeller til mer primitive folkeslag når de kom i kontakt. Denne teorien, kombinert med Ratzels kulturkrets-teori, skulle senere legge det ideologiske grunnlaget for den nazistiske ekspansjonspolitikken.¹⁷⁸

Det var Kossinnas syn at man kunne bestemme hvem som var den rettmessige eieren av et geografisk område, basert på arkeologiske funn. Kossinna så på de forhistoriske germanske folkeslagene som en storslagen rase som hadde spredd seg gjennom store deler av Europa og beseiret en rekke av «primitive» nasjoner, mens de etterlot spor av sin kultur. Kossinna mente at man kunne benytte diffusjonsteori for å bevise denne hypotesen.¹⁷⁹

Når den tyske kapitulasjonen etter den første verdenskrig var et faktum, mente Kossinna at man i forhandlingene ved Versailles, måtte ta hensyn til hvilke territorier som hadde vært germanske i fortiden. Kossinna mente at man gjennom hans teorier og arkeologiske funn kunne bevise at Polen hadde vært germansk i fortiden, og at det derfor burde tilhøre Tyskland. Den samme retorikken som Kossinna brukte her, ble også brukt for å forsvare den

¹⁷⁵ Ibid., 57-59.

¹⁷⁶ Nicholas Goodricke-Clarke, *Black sun. Aryan cults, esoteric nazism and the politics of identity* (New York: New York University Press, 2003), 130.

¹⁷⁷ Megan Young, "The Nazis' archeology", *Nebraska Anthropologist* 1, nr. 1, (2002): 29-35, 29.

¹⁷⁸ Bettina Arnold, "The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany", *Antiquity* 64, nr. 244, (1990): 464-478, 464.

¹⁷⁹ Young, "The Nazis' archeology", 29-30.

tyske invasjonen av Polen under den andre verdenskrig.¹⁸⁰

Etter at nazistene overtok makten i Tyskland, ble arkeologi og diffusjonsteori benyttet for å indoktrinere den neste generasjonen tyskere i naziideologien. I 1933 annonserte den tyske innenriksministeren nye retningslinjer for historiefaget. Dette gikk i første rekke ut på at man introduserte forhistoriske studier som en grunnleggende del av faget. Den offisielle forklaringen på dette, var at den tyske forhistoriske perioden tidligere hadde blitt forbigått i historiefaget og at den var viktig for å skape en følelse av et tysk «brorskap».

Den egentlige årsaken til vektleggingen av den tyske forhistorien, var snarere et øktet fokus på rase og raseforskning i et forsøk på å skape en tysk nasjonalfølelse, et *Volks-gemeinschaft*, «folkefellesskap», i stedet for internasjonalisme. I tillegg til dette må det tas i betraktning at man i det tredje riket brukte Kossinnas arguenter om geografisk tilhørighet og etnisitet til å begrunne den nazistiske ekspansjonspolitikken, og at man derfor hadde et behov for å spre denne oppfatningen til det tyske folk.¹⁸¹

På mange måter ble Ahnenerbe kulminasjonen av de overnevnte tanker om den germanske storhetstiden. Ved å blande disse elementene med Günthers «nordiske tanke» og Darrés «blod og jord», ble Ahnenerbe en spydspiss i nazistenes arbeid for å legitimere okkupasjonen av andre lands territorium basert på tanken om at det hadde vært germansk land en gang i fortiden.

5.4 Himmlers SS: Ekstrem-diffusjon, Welteislehre og Atlantis

Også innen det tredje riket var det forskjellige oppfatninger av diffusjonsteori. Alfred Rosenbergs bestselgende bok *Der Mythos des zwanzigsten Jahrhunderts* er et godt eksempel på dette. I denne forsøker Rosenberg å bevise at Atlantis var et faktisk sted, at den tyske rasen er overlegen, og at Jesus ikke var jødisk. Verket ble umåtelig populært i Nazi-Tyskland, og det ble av mange sett på som en standardtekst innenfor naziideologien. Hitler selv var ikke så positiv til boken, og kalte den «ting ingen kan forstå, skrevet av en trangsynt baltisk tysker som tenker i forferdelige kompliserte termer».¹⁸²

Hos Heinrich Himmler falt derimot Rosenbergs teorier i god jord. Himmler var i det hele og store tilhenger av teorier som beviste den tyske rasens storslagenhet og at den germanske rase var den eneste kulturskapende rase. Forfatterne Terje Emberland og Matthew Kott oppsummerer Himmler og SS verdensanskuelse på en svært treffende måte i boken

¹⁸⁰ Ibid., 30.

¹⁸¹ Ibid., 31.

¹⁸² Arnold, "The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany", 469.

Himmlers Norge (2012): «Den viktigste kunnskapskilden (for SS) var dermed ikke den kritiske fornuft, men de inspirerende myter».¹⁸³

Som en konsekvens av dette, ble Himmler etterhvert tilhenger av en rekke mer eller mindre bisarre teorier om kultur, rase og diffusjon. Den mest åpenbare faktoren disse teoriene hadde til felles, var at de i til en viss grad var påvirket av Grafton Elliot Smiths hyperdiffusjonsteori, raseforskning og troen på en storslagen germansk for-historie.

Welteislehre («verdens-is teorien») var en av disse teoriene. Teorien ble først foreslått av østerrikeren Hanns Hörbiger i hans bok *Glazial-Kosmogonie* fra 1912. Hörbiger, som var utdannet ingeniør, drev med amatør-astronomi. En natt, mens han observerte månen gjennom et teleskop, kom han til den konklusjonen at månen var laget av is. Videre fikk han en «visjon» om at det ikke bare var månen som var laget av is, men at is og vann var de mest grunnleggende byggeblokkene i universet.¹⁸⁴

Hörbiger sammenlignet universet med en gigantisk dampmaskin fylt med hydrogen og vanndamp. For lenge siden, mente Hörbiger, hadde små stjerner dekket av is kollidert med varme gigant-stjerner og slengt materie ut i verdensrommet. Denne materien hadde deretter kondensert og utviklet seg til planeter av varierende størrelse som kretset rundt en sol. Ettersom de små planetene hadde nærmet seg de større planetene, ble de små planetene fanget av gravitasjonskraften til de store planetene, og ble etterhvert til måner. Ifølge Hörbiger hadde jorden hatt seks slike måner.

Ødeleggelsen av fem av disse månene, hadde ifølge Hörbiger ført til massive endringer og påfølgende naturkatastrofer som flodbølger, tidevann, og en ny istid. Bare på høytliggende steder som Andesfjellene og Tibet, hadde menneskeheten vært i stand til å overleve.¹⁸⁵ Både utslettelsen av Atlantis og den bibelske floden hadde vært resultater av disse naturkatastrofene, mente Hörbiger.¹⁸⁶

Denne teorien ble populær innenfor nazismen, og spesielt innen SS, fordi den forklarte hvorfor man ikke hadde funnet spor av en arisk «mester-rase» i nord. Den hadde jo såklart blitt utslettet av disse naturkatastrofene. Bare i høytliggende, avsides steder som Tibet og Andesfjellene kunne man finne vage spor etter denne mester-rasen.¹⁸⁷

Edmund Kiss (1886-1960), en tysk forfatter og amatør-arkeolog, tok Hörbigers teorier et steg videre. Etter å ha vunnet en skrivekonkurranse i 1928, dro Kiss til Andesfjellene i

¹⁸³ Emberland og Kott, *Himmlers Norge. Nordmenn i det storegermanske prosjekt*, 45.

¹⁸⁴ Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmlers black knights and the occult origins of the SS*, 148-149.

¹⁸⁵ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 179-180.

¹⁸⁶ Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmlers black knights and the occult origins of the SS*, 149.

¹⁸⁷ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 180-181.

Bolivia. I løpet av reisen besøkte han Tiahuanacus, et sted som hadde vært en storby før Inkaenes tid. Da han studerte ruinene av denne tidligere sivilisasjonen, kom Kiss til den slutningen at ruinene lignet så mye på europeisk arkitektur, at de måtte ha vært bygd av ariere fra den mytiske sivilisasjonen Thule (en nordisk variant av Platons Atlantis-myte) og mens de fleste arkeologer hadde stadfestet Tiahuanacus ruiner til å være ca 1500 år gamle, mente amatør-arkeologen Kiss at de måtte være minst 16 000 år eldre enn dette.¹⁸⁸

Kiss skrev deretter en serie romaner om Thule, Hörbigers teorier og den ariske «mester-rasen». I sin første roman *Das gläserne meer* fra 1930, beskrev Kiss naturkatastrofene i Hörbigers teorier og hvilke konsekvenser det hadde for menneskeheten. Drevet vekk fra sitt opphavssted og mot sør, setter Kiss blåøyde, nordiske folkeslag ut på en migrasjon som følge av hungersnøden og istiden som fulgte Hörbigers naturkatastrofer. Kiss nordiske rase holder mørkhudete som slaver, og sikrer sin arts overlevelse ved å plyndre kvinner fra områdene de passerer på sin vandring.¹⁸⁹

I bok nummer to, *Die letzte Königin von Atlantis* fra 1931, fortalte Kiss om Atlantis undergang og den nordiske atlantis-rasen som måtte emigrere til Sør Amerika og Andesfjellene for å overleve. Kiss «mester-rase» erobret seg inn i nåtidens Peru, og opprettet et regime der de brukte de mindreverdige rasene som slaver, mens de selv gjorde alt for å sikre sin egen raserenhet.¹⁹⁰

I oppfølgeren *Frühling in Atlantis* (1933), fortalte Kiss om denne nordiske rasen i sitt hjemsted Thule. Kiss renrasede nordiske rase hadde kun 2 millioner medlemmer ut av de 60 millionene som bodde i Thule totalt. Resten var mørkhudede og blandingsraser. Målet til de nordiske herskerne i Thule var derfor å sikre sin egen rases overlevelse.¹⁹¹

I den siste boken i serien *Die Singschwäne aus Thule* (1939), satte den nordiske rase nok en gang ut på vandring. Kiss «mester-rase» dro tilbake til sitt opphavssted, som nå hadde blitt transformert til et kaldt og ugjestmildt sted som igjen bidro til å gjøre den nordiske rasen enda mer hardfør og overlegen. Etter en tid her, dro den nordiske rase til antikkens Hellas, hvor de etablerte den klassiske greske sivilisasjonen.¹⁹²

Kiss avslørte i stor grad sine egne motiver i disse bøkene. Kiss ekstreme form for hyperdiffusjon er tydelig i han syn på den nordiske – kulturskapende rasen, og deres overlegenhet over de mørkhudete slavene. Den nordiske rasens redsel for å blande seg med

¹⁸⁸ Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmlers black knights and the occult origins of the SS*, 153.

¹⁸⁹ Goodrick-Clarke, *Black sun. Aryan cults, esoteric Nazism and the politics of identity*, 132.

¹⁹⁰ Ibid., 133.

¹⁹¹ Ibid., 132-133.

¹⁹² Ibid., 133

disse laverestående folkeslagene, reflekterer i stor grad Kiss egen frykt for at den germanske rasen skulle bli utvannet i hans egen tid.¹⁹³

Både Kiss og Hörbiger viser gjennom sine teorier hvordan diffusjon kan gå fra å være et nokså uskyldig teoretisk fagfelt, til å bli et forholdsvis slagkraftig våpen når det blir brukt av forskere med en agenda. Disse teoriene kan fremstå som rendyrket komedie i dagens samfunn, men det er viktig å huske at de hadde en stor gruppe tilhengere i sin egen tid og at de bidro til å popularisere teorier som ble brukt som rettferdiggjørelse for den tyske ekspansjonspolitikken og Holocaust.

5.5 Ahnenerbe: De fem prinsippene og diffusjonsteori

Etter at Ahnenerbe ble opprettet, ble det satt igang et arbeid med å jobbe for fremtiden til den germanske/ariske/nordiske rase. Et av disse tiltakene var Ahnenerbes fem prinsipper. Disse prinsippene ble en drivkraft for det tredje rikets propagandavirksomhet.

De fem prinsippene var:

1. *Kulturkreise* – kulturkretser.
2. Sosial diffusjonsteori.
3. *Deutsche Reinheit* – den tyske rases renhet.
4. *Weltanschauungswissenschaften* – verdenssynsvitenskap.
5. Hemmelighold.¹⁹⁴

Prinsipp nr. en, om kulturkretser, ble drivkraften for arkeologien under det tredje riket.

Akkurat som Kossinna, mente Ahnenerbe at om man fant spor av germansk og nordisk kultur i et fremmed land, så tilhørte området Tyskland.¹⁹⁵

Prinsipp nummer to, om sosial diffusjonsteori, kan virke noe motsiende i forhold til prinsipp nr en. Prinsippet er at når to kulturer møtes, så vil de dele ideer og materiell-kultur i prosessen. I Ahnenerbes kontekst, mener man imidlertid at når to kulturer møtes, så vil den sterkeste av disse kulturene vinne frem, og vinnerens kultur vil bli påtvunget den svakere. Dette ville igjen gjøre at man lettere kunne identifisere spor etter den ariske rase i andre geografiske områder, siden man mente at den ariske rase var overlegen, og dermed ville

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Matt Bouchard, "The use and abuse of archaeology to promote nazi nationalist goals", *Spectrum* Fall 2011, (2011): 23-36, 25.

¹⁹⁵ Ibid., 26-27.

etterlate seg spor på alle steder den hadde vært.¹⁹⁶

Det tredje prinsippet, om den renheten til den tyske rase, var basert på ideen om at den germanske rase var den reneste av alle raser. Den germanske rase, mente Ahnenerbe, hadde overlevd alle prøvelser gjennom historien og den hadde i løpet av migrasjonen til datidens Tyskland, utviklet seg til å bli den mest avanserte og overlegne rase. Det ligger også til dette prinsippet, at den germanske rasen under sin migrasjon, etablerte flere kulturer på veien (noe som stemmer overens både med Kossinnas teori og Edmund Kiss romaner).¹⁹⁷

Det fjerde prinsippet, om verdenssynsvitenskap, gikk ut på at man mente de forskjellige menneskelige egenskaper og karakteristikk var nedarvet fra forfedrene, både innenfor de forskjellige raser og på personlig nivå. Det er dette prinsippet, som la mye av det teoretiske grunnlaget for rettferdiggjøringen av Holocaust. Siden målet til Ahnenerbe og det tredje riket var å sikre den ariske rases overlevelse og overlegenhet, betød dette at man umiddelbart kunne tillegge de andre rasene negative egenskaper, siden de var mindre «rene» enn den ariske rase. Ved å utrydde alle uønskede elementer, kunne man dermed sikre den ariske rase.¹⁹⁸

Ahnenerbes femte prinsipp var hemmelighold. Dette prinsippet betød at man i prosessen med å drive propaganda mot det tyske folk, ikke måtte røpe at det var propaganda. Man kunne ikke la det tyske folk få vite at de selv var en del av et høyere mål, styrt av det tredje riket. Ahnenerbes sikkerhetsprinsipp og hemmelighold var så hemmelig at de fleste referanser til det innad i Ahnenerbe ble brent før krigens slutt.¹⁹⁹

Bakgrunnen for dette femte prinsippet blir kanskje best rettferdiggjort gjennom en episode der Hitler angriper Himmler og hans besettelse av Tysklands for-historie når han uttaler:

Hvorfor skal vi tiltrekke hele verdens oppmerksomhet mot det faktum at vi ikke har noen fortid? Det er ille nok at mens romerene bygde storartede bygninger, bodde våre forfedre i jordhytter: Nå skal Himmler grave opp disse landsbyene av jordhytter mens han er i ekstase over ethvert potteskår og øksehode han finne. Alt vi beviser er at vi fortsatt kastet steinøkser og stod på huk rundt åpen ild, mens romerne og grekerne allerede hadde nådd den høyeste formen for kultur. Vi burde gjøre vårt ytterste for å tie om denne fortiden. Istedet gjør Himmler et stort nummer ut av det hele. Dagens romere må få seg en god latter over alle disse avsløringene.²⁰⁰

Nettopp det at Hitler selv var urolig for det faktum at tyskerne ikke hadde noen stolt fortid, og

¹⁹⁶ Ibid., 28.

¹⁹⁷ Ibid., 29-30.

¹⁹⁸ Ibid., 30-31.

¹⁹⁹ Ibid., 32.

²⁰⁰ Albert Speer, *Inside the third reich - memoirs* (London: Orion Publishing, 1970), 94-95.

at de tyske arkeologene overdrev alle funn og teorier, har antakelig vært den viktigste årsaken til at man har fastsatt prinsippet om hemmelighold. Ahnenerbe var selv klar over at det ble gjort overdrivelser og propaganda, men ville holde dette hemmelig for det tyske folk.

6.0 Ahnenerbe som organisasjon

6.1 Ahnenerbe under Herman Wirth

På Ahnenerbes etableringsmøte i 1935, ble altså Herman Wirth valgt ut til å lede organisasjonen og være dens ansikt utad, mens Wolfram Sievers, en notorisk antisemitt og tidligere medlem av Artamanen Gesellschaft, ble valgt som forretningsfører²⁰¹

I Ahnenerbes etableringsfase var nesten samtlige ansatte i organisasjonen involvert innenfor symbol- og skriftstudier. Wirth var da på høyden av sin karriere og ble regnet som en karismatisk, intelligent og energisk leder. Som organisasjonens leder drev han derfor arbeidet i retning mot sine egne interesser og teorier. Hovedfokus ble å finne spor av Wirths påståtte urariske symbol- og skriftspråk. Dette skriftspråket var i følge Wirth det eldste skriftspråket i verden og gjennom tolkning og dechiffrering av levninger etter dette språket i alt fra helleristninger til germansk folkekunst ville man kunne bevise den nordiske rases overlegenhet.²⁰²

Wirth må utad ha fremstått som den perfekte lederen for Ahnenerbe, spesielt i Himmlers øyne. Men han hadde to åpenbare svakheter som i 1937 førte til hans avgang som Ahnenerbes leder. Den første var hans teories karakter av pseudovitenskap. Han baserte seg på egenkonstruerte teorier om det forsvunne kontinentet Atlantis, som ikke hadde noen støtte i mer etablerte akademiske forskningskretser.²⁰³ Den andre og mer åpenlyse svakheten var Wirths mangel på evne til å administrere økonomien. Han hadde over lengre tid slitt med elendige personlige økonomi og måtte til og med få hjelp av Himmler til å nedbetale en stor privatgjeld. Til å begynne med var Himmler behjelpelig, men ble etter hvert lei av mannens sløsing, noe som førte til at Wolfram Sievers overtok det fulle ansvaret for Ahnenerbes finanser.

Dette førte til slutt til at Wirth fikk både Himmler og Hitler imot seg. Hitler irriterte seg over Wirths grandiose fremstilling av fortiden Tyskland, siden han selv svermet for antikkens kultur og ikke mente at tyskerne hadde en lignende storslagen historie og derfor

²⁰¹ Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmler's black knights and the occult origins of the SS*, 126-128.

²⁰² Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 54-55.

²⁰³ Ibid., 57-63.

ikke burde grave for mye i fortiden. Han mente også at Wirths hatske angrep på kristendommen var skadelig for partiet. Himmler på sin side hadde omsider fått nok av Wirths sanseløse omgang med penger og han hadde allerede funnet hans perfekte arvtaker i Walther Wüst.²⁰⁴

6.2 Ahnenerbe under Walther Wüst

Walther Wüst tok over ledelsen i Ahnenerbe i 1937. I en alder av 36 år hadde han allerede en fremragende karriere som professor i indologi ved universitet i München i 1932, professor for arisk kultur og språkvitenskap ved samme universitet fra 1935, medlem i NSDAP siden 1933 og samtidig SS-Hauptsturmführer.²⁰⁵

Som ny leder i Ahnenerbe var Wüst opptatt av å styrke organisasjonens anseelse og utvide dens interessefelt ved å ansette flere vitenskapsmenn. Han ville dessuten ha mer fokus på ekspedisjoner. På grunn av sin faglige bakgrunn og interesse i Asia fikk Wüst kallenavnet «orientalisten».

Wüst ledet organisasjonen helt frem til krigens slutt i 1945. Det første han foretok seg som ny leder var å flytte hovedkvarteret til en stor og imponerende villa i Dahlem-strøket i Berlin. Videre begynte han å distansere organisasjonen fra de han anså som pseudo-vitenskaplige ideer og han utvidet staben. På det meste, omfattet hele 137 forskere og vitenskapsmenn fordelt på 51 forskjellige avdelinger. Disse avdelingene tok for seg alt fra prehistorie til botanikk og kjernefysikk.²⁰⁶

Ahnenerbe disponerte dessuten fotolaboratorier, museer og en rekke biblioteker og arkiver. Gjennom sitt eget forlag Ahnenerbe-Stiftung Verlag gav organisasjonen ut mange forskjellige tidsskrifter og bøker. Dessuten arrangerte de også flere kongresser og samlinger med vitenskapelige temaer.²⁰⁷

Wüst skaffet i samarbeid med Wolfram Sievers, Ahnenerbes generalsekretær og Himmler flere økonomiske midler til Ahnenerbes disposisjon og organisasjonen fikk bedre fast finansiering etter at den i 1939 ble inkorporert i Himmlers personlige stab.

Organisasjonen la under Wüst mer fokus på store, omfattende ekspedisjoner og skaffet seg kontakter og samarbeidspartnere i flere land, blant annet i Norge, Danmark og Nederland.²⁰⁸

²⁰⁴ Ibid., 76-77, 92-93.

²⁰⁵ Ernst Klee, *Das personenlexikon zum dritten reich. Wer war was vor und nach 1945* (Frankfurt: Fischer taschenbuch, 2005), 688-689.

²⁰⁶ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 91-98.

²⁰⁷ Marianne Tandberg, "Kulturminnevern og krig. Riksantikvaren, Nasjonal Samling og Ahnenerbe 1940-1945". Hovedoppgave i Historie ved Universitetet i Oslo (2003), 73.

²⁰⁸ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 137-141.

6.3 Ahnenerbes ekspedisjoner

Ahnenerbe gjennomførte i årene 1935-1945 en rekke ekspedisjoner, de fleste under Walter Wüst, men også noen allerede under Herman Wirth.

I tillegg til en rekke reiser i Tyskland foretok man også ekspedisjoner til blant annet Italia, Midtøsten, Frankrike, Polen og Krim. Det var i tillegg planlagt ekspedisjoner til både Sør-Amerika, Island og Kanariøyene. Disse ble imidlertid avlyst da krigen brøt ut.²⁰⁹

Den mest kjente av Ahnenerbes ekspedisjoner er sannsynligvis Ernst Schäfers reise til Tibet i årene 1938-1939. Denne femmanns-ekspedisjonen har forblitt en av de mest spektakulære og kontroversielle ekspedisjonene i historien. Kontroversiell fordi nettopp en naziorganisasjonen stod bak den og spektakulær på grunn av dens omfang og alle utfordringene den måtte overkomme. Ekspedisjonen var en stor suksess og ble dokumentert med over 20.000 fotografier, en rekke ansikts-avstøpninger av lokale tibetanere og storstilt dokumentasjon av religion, hverdagsliv, plante- og dyreliv i Tibet.²¹⁰

Men hva var egentlig ekspedisjonens formål? Himmler mente at immigranter i fjern fortid hadde dratt fra det tapte kontinentet Atlantis for å grunnlegge en stor sivilisasjon i det indre Asia og at levninger av denne sivilisasjonen fortsatt eksisterte i Tibet. Dette var sannsynligvis en av årsakene til at Himmler valgte å finansiere den gjennom Ahnenerbe. Én av ekspedisjonsmedlemmene, Bruno Beger, brukte store deler av tiden til å gjøre rasemessige undersøkelser av den innfødte befolkningen, nettopp for å finne spor av denne «urgamle nordiske rasen» som Himmler mente befant seg der.²¹¹

Men likevel var ikke Ahnenerbes hovedforkus rettet mot Asia i, men mot Europa og, spesielt under Herman Wirth, mot de nordiske landene. Noe av det første Wirth gjorde som Ahnenerbes leder var å sende ut en gruppe forskere til Norge, Sverige, og Finland.²¹²

7.0 Ahnenerbe, nordensvermeri og folkemusikk

7.1 Ahnenerbe og den finske folkemusikken

Ahnenerbe fattet raskt interesse for folkemusikken. Utgangspunktet for denne interessen var at Himmler og SS var ute etter å erstatte de kristne ritualene med germanske, nyhedenske

²⁰⁹ Ibid., 3-12.

²¹⁰ Isrun, Engelhardt, *Tibet in 1938-1939. Photographs from the Ernst Schäfer expedition to Tibet* (Chicago: Serindia, 2007), 11-20.

²¹¹ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 149-150, 175.

²¹² Ibid., 77-83.

ritualer. SS hadde allerede i 1935 erstattet den kristne dåpen med en egen SS-navnefest. For å få inspirasjon til nye ritualer så Himmler mot Norden, stedet der han mente at det ariske blodet var renest.²¹³

I oktober 1935 møtte Himmler en ung finsk antropolog med samme visjon som ham selv. Antropologen het Yrjö von Grönhagen og var overbevist om at det finske folk delte en felles arv med germanerne som Himmler forgudet.²¹⁴ Himmler ble på kort tid imponert av den unge finnen og ble fascinert av historiene von Grönhagen fortalte om Kalevala, det finske nasjonaleposet, som fortalte om folket i Karelen.²¹⁵ I Kalevala, som var fylt av historier om sjamanisme, magi, ritualer og trolldomssanger, så Himmler inspirasjon for å utvikle nye ritualer til SS.²¹⁶

Himmler tilbød Grönhagen en jobb i Ahnenerbe, noe han takket ja til. Grönhagen ble deretter sendt tilbake til Finland, hvor hans første oppdrag for å gjennomgå folkloristikkarkivene til Det finske litterære samfunn i Helsinki. Himmler og Ahnenerbe håpet at dette oppholdet ville forberede den unge finnen på fremtidig feltarbeid i Karelen.²¹⁷ Himmler og Ahnenerbe var særlig interessert i folkekulturen og mente at de germanske forfedrene urvisdom ble videreført i de raserene kulturene, særlig da i folkemusikken. Det var gjennom folkemusikken og folkekulturen at visdommen og kunnskapen til de gamle germanerne fortsatt kom til uttrykk.²¹⁸

Under oppholdet i Finland ble Grönhagen syk av gulsott. Himmler sendte den unge antropologen et brev i april 1936 og bad ham om å holde seg i Helsinki inntil sommeren. Da planla Himmler å sende Grönhagen på en reise gjennom Karelen for å fotografere de lokale trollmenn og hekser og for å gjøre opptak av sangene deres.²¹⁹

Grönhagen gikk på oppdraget med stor iver, men usikker på om de lokale ville tillate at han tok fotografier, leide han inn illustratøren Ola Forsell for å bistå på reisen. Et problem var at Grönhagen ikke hadde noen musikkutdannelse eller erfaring med å gjøre opptak. Dette løste Ahnenerbe ved å hente inn musikkexperten Dr. Fritz Bose.²²⁰

Feltarbeidet i Karelen krevde noen som var kjent med musikketnologi og de forskjellige folkemusikktradisjonene i Europa og Bose var i Ahnenerbes øyne en godt kvalifisert

²¹³ Ibid., 84

²¹⁴ Ibid., 82.

²¹⁵ Ibid., 82-83.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid., 84.

²¹⁸ Knut Aastad Bråten, "Sverma for folkemusikken". *Spelemannsbladet*, nr. 8, (2009). Hentet 07. september 2013 fra <http://www.folkemusikk.no/sverma-for-folkemusikken.4726445-153204.html>

²¹⁹ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 85.

²²⁰ Ibid.

mann til å bistå med dette. Bose var allerede medlem av NSDAP, leder for Berlins Akustikkinstitut og selverklært ekspert på musikk og rasetilhørighet.²²¹

Himmler mente at Bose, med hjelp av sine teorier om rase og musikk, kunne avgjøre hvorvidt de karelske folkesangene og trolldomsvisene var ekte ariske fenomener, eller bare noe som liknet. Bose meldte seg inn i SS og ble plassert i Himmlers personlige stab gjennom RuSHA. Han begynte umiddelbart forberedelsene til Karelen-ekspedisjonen og skaffet en svært moderne magnetfonograf for å gjøre lydopptakene.²²²

I juni 1936 dro Grönhagen, Bose og illustratøren Forsell ut fra Helsinki med leiebil i retning Viipuri, den største byen i Karelen. De begynte her søket etter egnede sangere, trollmenn og hekser og fikk til et møte med en velkjent karelsk tradisjonell sanger ved navn Timo Lipitsä. Grönhagen og teamet hans gjorde lydopptak av sangeren og hans sang med Dr. Boses magnetfonograf.²²³

Etter denne innledende suksessen fortsatte Grönhagen, Bose og Forsell reisen gjennom Karelen og besøkte en rekke landsbyer hvor de gjorde lydopptak av trolldomssanger, folkemusikk og en gammel kone med påståtte synske evner. Mens de jobbet seg gjennom Karalen stod Grönhagen for nedskrivningen av de finske tradisjoner og ritualer, mens Bose gjorde opptakene. Alt i alt fikk teamet tatt opp over 100 sanger, instrumentaler og heksevers.²²⁴

Ved reisens slutt hadde Bose blitt overbevist om at teamet hadde klart å finne opprinnelsen til den karelske kulturen gjennom folkemusikken. Siden så mange av tekstene virket improviserte, mente Bose at de måtte være svært gamle, eldre enn de eldste kjente restene av nordisk dikterkunst.²²⁵

Tilbake i Berlin viste Himmler stor interesse for opptakene som hadde blitt gjort under Karelen-ekspedisjonen. SS-sjefen lyttet til Boses opptak og ville finne ut om de finske folkesangene kunne være beslektet med sangene til de gamle germanske stammene. Boses teorier om opprinnelsen til musikken gjorde Himmler så imponert at han opprettet en ny avdeling i Ahnenerbe: Avdelingen for Indo-Germansk-finske studier. Yro von Grönhagen ble utnevnt til leder for avdelingen, som skulle se videre på forholdet mellom finner og germaner.²²⁶

Himmler ville videre finne eksempler på autentisk eldgammel nordisk musikk og han

²²¹ Ibid.

²²² Ibid.

²²³ Ibid., 86.

²²⁴ Ibid., 87-88.

²²⁵ Ibid., 88.

²²⁶ Ibid., 88-90.

planla å bruke denne musikken i SS-ritualer. SS-sjefen beordret Fritz Bose til å bistå i dette arbeidet ved å rekonstruere luren, et gammelt nordisk instrument. Dette instrumentet var kjent blant annet fra helleristninger i Sverige og måtte derfor være svært gammelt.²²⁷

7.2 Første kontakt mellom Ahnenerbe og Norge

Den første dokumenterte kontakten mellom Ahnenerbe og Norge fant sted i 1936. Etter en innledende ekspedisjon til Bohuslän og Östergötland i 1935 for å ta gipsavtrykk av de svenske helleristningene, viste Herman Wirth frem et filmklipp fra denne ekspedisjonen til Heinrich Himmler. Himmler ble henrykt over det han så og innvilget umiddelbart midler til en ny ekspedisjon, denne gangen til både Norge og Sverige.²²⁸

Den 4. august 1936 dro Wirth sammen med den nye ekspedisjonen fra Tyskland med Sverige som første destinasjon. I Sverige tok Wirth og ekspedisjonen flere gipsavstøpninger av helleristningene i Bohuslän i en måneds tid, før den krysset grensen til Norge den 31. august. De første fire ukene i Norge benyttet Ahnenerbe til å ta gipsavtrykk av helleristningene i Østfold, et meget omfattende arbeid som Wirth ble så imponert av at han sendte en rapport til Himmler hvor han gav uttrykk for at denne samlingen ville bli skjellsettende for fremtidige studier av den «nordiske rases» forhold til helleristninger.²²⁹

Etter dette satte ekspedisjonen av sted til Oslo, hvor Wirth møtte bestyreren for den norske Oldsakssamlingen, arkeologen Anton Wilhelm Brøgger. Brøgger gav Wirth tillatelse til å gjøre flere gipsavstøpninger av de norske helleristningene og Wirth gav Brøgger et tilbud å overlevere kopier av disse avtrykkene til museet imot et lite tilskudd til innkjøp av gips.²³⁰

Dette var en avgjørelse Brøgger senere skulle komme til å angre på. For det første må Brøgger ha følt en innledende skepsis til å samarbeide med Ahnenerbe. Brøgger hadde tidlig vært en kritiker av det tyske synet på forhistorie, og måten arkeologien ble brukt som propaganda.²³¹ For det andre skulle det vise seg at Wirths kopier av de norske helleristningene aldri skulle komme så langt som til Norge. De havnet derimot på et museum i Østerrike. For det tredje ble Brøgger selv tatt i fangenskap av de tyske okkupasjonsmyndighetene på grunn av antinazistisk arbeid og det endte nesten med at han ble sendt til Ahnenerbe i Tyskland for å

²²⁷ Ibid., 89, 90.

²²⁸ Luitgard Löw, "På oppdrag fra Himmler. Herman Wirths ekspedisjoner til Skandinavias helleristninger" i *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 126-151, red. av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure (Oslo: Humanist forlag, 2009), 192.

²²⁹ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 73.

²³⁰ Löw, "På oppdrag fra Himmler. Herman Wirths ekspedisjoner til Skandinavias helleristninger", 192.

²³¹ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 74-75.

undergå en «germanisering», dette ble imidlertid bare med truslene.²³²

7.3 Leden, Ahnenerbe og den norske folkemusikken

Det ble etter hvert opprettet et eget etnografisk institutt innenfor Ahnenerbe. Dette instituttet skulle undersøke folkemusikken i de nordiske landene og blant urbefolkningen i disse landene og Grønland. Det ble også opprettet en egen musikkavdeling i Ahnenerbe, kalt *Indogermanisch-Deutsche Musik*, som skulle undersøke den germanske folkemusikken og sammenlikne denne med annen folkemusikk. Christian Leden, som allerede kjente Ahnenerbes første leder Herman Wirth gjennom deres felles medlemskap i organisasjonen Nordischer Ring, var en av de første musikkeksperter som ble kontaktet i denne anledning, både på grunn av hans ekspertise innenfor folkemusikk og etnografi og hans positive innstilling til Nazi-Tyskland.²³³

I ca. 1936 flyttet Leden tilbake til Norge og bosatte seg i Sakshaug. Han begynte her å interessere seg mer og mer for den norske folkemusikken, og mente det burde opprettes en nasjonal samling for å bevare denne. I en artikkel med tittelen «Et nasjonalt løft som det haster med» i *Nationen* den 22. mars 1937, beklaget Leden seg over den manglende interessen for den norske folkemusikken og viste til at han selv flere ganger, uten suksess, forsøkte å få bevilgning til å danne en slik samling, både med og uten hjelp fra andre norske vitenskapsmenn. I artikkelen skriver Leden:

Den norske regjering fant det dog ikke engang nødvendig å gi oss et svar. På tross av dette sendte jeg atter et andragende til Stortinget og regjering i samme øiemed under henvisning til vår ansøking av 1934, men fikk ikke noe svar. Imidlertid er den civiliserte verdens øine nu rettet på Norge i denne sak. Jeg får stadig opmuntrende breve fra utenlandske vitenskapsmenn, som er sterkt interessert i at den gamle norske folkemusikk blir reddet for vitenskapen [...]²³⁴.

Hvem disse utenlandske vitenskapsmenn var, kan man spekulere i, men argumentene er mange for at Leden her refererer til Ahnenerbe. Leden hadde åpenbart ikke mange vitenskaplige kontakter utenfor Tyskland, og de fleste han hadde i Tyskland var gjennom Ahnenerbe.

Og nettopp SS Ahnenerbe skulle vise seg å bli løsningen på Christian Ledens problemer med å få samlet og registrert den norske folkemusikken. Herman Wirth kontaktet Leden i 1937 og tilbød ham å betale for utstyr til opptak av folkemusikk i Norge, mot at nordmannen delte disse opptakene med Ahnenerbe, noe Leden raskt godtok. For 6000 norske

²³² Löw, "På oppdrag fra Himmler. Herman Wirths ekspedisjoner til Skandinavias helleristninger", 193-194.

²³³ Emberland, "Viking og Odelsbonde – Den Nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 139-140.

²³⁴ "Et nasjonalt løft som det haster med", *Nationen*, 22. mars 1937.

kroner skulle Leden gjøre fonografiske opptak av norsk folkemusikk og sende kopier av disse tilbake til Ahnenerbe i Berlin.²³⁵

Vel fremme i Berlin skulle disse opptakene behandles og analyseres av Ahnenerbes egen musikkekspert, Dr. Fritz Bose. Han deltok, som tidligere nevnt, også i Ahnenerbes feltarbeid i Karelen.²³⁶

Saken vekket relativt stor interesse innenfor Ahnenerbe, og innen kort tid hadde den havnet på kontoret til Heinrich Himmler. Himmler godkjente oppdraget, og gav Christian Leden 100 dager på å fullføre jobben.²³⁷ Slik gikk det altså til, at den norske etnografen og eventyreren Christian Leden i årene 1937-1938, på direkte oppdrag fra Heinrich Himmler og SS-Ahnenerbe, dro rundt omkring i Norge med en fonograf betalt av Ahnenerbe, for å gjøre opptak av den norske folkemusikken. Et oppdrag som både Leden og Ahnenerbes anså å være av stor forskningsmessig betydning.

Endelig fikk Leden det han ville, en komplett samling av den norske tradisjonsmusikken som fremtidige generasjoner kunne lytte til. Denne samlingen befinner seg nå ved Nasjonalbibliotekets avdeling i Mo i Rana. Man kan i fortegnelsen om samlingen finne en interessant bemerkning som avslører en del om forholdet mellom Leden og hans nazikontakter: Selv om Christian Leden ikke hadde noen problemer med å godta pengestøtte eller utstyr fra Ahnenerbe, valgte han å lyve om saken da samlingen ble offentliggjort. I fortegnelsen til samlingen skriver Leden: ”Ovennævnte fonogrammer blev opptatt for egen regning-uten offentlig understøttelse”.²³⁸ Dette medfører, som det er vist til tidligere i oppgaven, ikke riktighet. Siden denne samlingen ble publisert først etter at den andre verdenskrig var over, er det liten tvil om at Leden her bevisst har forsøkt å skjule sin tilknytning til Ahnenerbe og Nazi-Tyskland. Det står videre i fortegnelsen at Leden har gjort opptak av rundt 200 folkeviser med fonograf. Disse ble tatt opp i Nord-Trøndelag, Valdres, Telemark, Foldal, Røros, Innhered, Sunnmøre, Setesdal og Hardanger.²³⁹ Dette dreier seg, med andre ord, om en svært omfattende og komplett samling.

I samme periode som han bedrev innsamling av den norske folkemusikken, var Leden også tilknyttet flere tyske tidsskrifter og publiserte her artikler på regelmessig basis. Han publiserte i mai 1937 en artikkel om den norske odelsbonden i den tyske nasjonalsosialistiske

²³⁵ Brev fra Leden til Wirth 19.05.1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²³⁶ Brev fra Wolfram Sievers til Dr. Fritz Bose 17.06.1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²³⁷ Brev fra Wolfram Sievers til Heinrich Himmler 16.06.1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²³⁸ Hauser, "Christian Leden – betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 62-65.

²³⁹ Ibid., 61-70.

avisen *NS Landpost*.²⁴⁰ NS Landpost var et tidsskrift utgitt av den tyske landbruks- og mat-departementet, der Richard Walter Darré var øverste leder. I samme periode publiserte Leden også artikler i den tyske avisen *Hamburger Nachrichten* og i det illustrerte bilaget *Hamburger Woche*, også disse artiklene hadde et sterkt nasjonalsosialistisk preg.²⁴¹

I juni 1937 publiserte Leden nok en artikkel, denne gangen i *Völkischer Beobachter* – avisen til det tyske nasjonalsosialistiske arbeiderparti (NSDAP). Denne artikkelen ved navn «Über die musik der naturvölker» - Om musikken til naturfolket. I denne artikkelen presenterer Leden mye av sitt tidligere arbeid med det han kaller «den primitive musikk».²⁴²

Dette illustrerer i hvilken grad Leden i denne perioden beveget seg stadig nærmere den tyske nasjonalsosialismen. Hans artikkel om den norske odelsbonden viser dette i stor grad, siden den norske odelsbonden var et tema som både Darré og Himmler selv hadde stor interesse for. I Richard Walter Darrés ideologiske verk *Das Bauerntum als Lebensquell der Nordischen Rasse* fra 1928, skriver Darré om den norske odelsbonden: «Når vi ovenfor her har bevist at den nordiske gård ble overgitt udelt og at denne arven var uttrykk for et naturlig eller bevisst utvalg blant slektningene, har vi samlet alle faktorer i vår hånd som gjør det forståelig at den nordiske rase tok skrittet fra rasemessig renavl til høyavl.»²⁴³

Senere, på sensommeren i 1937, begynte Leden arbeidet med å bearbeide sine film-opptak fra tidligere ekspedisjoner. Disse skulle omgjøres til to ekspedisjonsfilmer; «Inuitten» og «Grønland». For å få til dette, knyttet Leden seg til *Reichsstelle für den Unterrichtsfilm* – Rikskontoret for undervisningsfilm.²⁴⁴

For å få innpass i denne organisasjonen, måtte Leden først bevise at han var av arisk herkomst, dette gjorde han gjennom å søke medlemsskap i Reichsschriftumskammer – det tredje rikets forfatterforening. Etter å ha bevist sin nordiskhet til Reichsschriftumskammer, fikk Leden godtatt sin søknad, og medlemsskapet i Reichsschriftumskammer var sikret.²⁴⁵ Dermed kunne Reichsstelle für den Unterrichtsfilm sette igang med produksjonen av Ledens filmer som, når ferdig, skulle brukes til undervisningsformål.²⁴⁶

²⁴⁰ Brev fra *NS Landpost* til Leden 07.05.1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²⁴¹ Brev fra *Hamburger Woche* til Leden, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²⁴² Artikkel i *Völkischer Beobachter* 04.06.1937.

²⁴³ Emberland "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 137.

²⁴⁴ Brev fra Reichsschriftumskammer til Leden 26.10.1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) Reichkulturkammer - RKK (samlinger fra tidligere BDC), R 9361-V/7678 Christian Leden.

²⁴⁵ Brev fra Leden til Reichsschriftumskammer 13.11. 1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) Reichkulturkammer - RKK (samlinger fra tidligere BDC), R 9361-V/7678 Christian Leden.

²⁴⁶ Brev fra Dr. Pröbsting til Chr Leden 18.06.1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) Reichkulturkammer - RKK (samlinger fra tidligere BDC), R 9361-V/7678 Christian Leden.

7.4 Tilbake til Skandinavia

To nye Ahnenerbe-ekspedisjoner til Skandinavia ble gjennomført i 1938 og 1939. Begge disse to ekspedisjonene ble utført av arkeologiprofessoren Franz Altheim og hans fotograf og elskerinne Erika Trautheim.²⁴⁷ Altheim var ekspert innen latinsk språk og romersk religion og var en markant skikkelse innenfor det tyske vitenskapelige miljøet.²⁴⁸

Etter en ferie i Nord-Italia ble Altheim fascinert av de enorme mengdene helleristninger i Valcamoica-regionen. Ved å dra paralleller mellom disse helleristningene og de nordiske runene, som var en av Himmlers store besettelser, fikk Altheim Himmlers oppmerksomhet og ble etterhvert tatt inn i Ahnenerbe. Som Wirth og Himmler trodde også Altheim på en forbindelse mellom runer og helleristninger, som man mente beviste et felles nordisk opphav. Dette dannet bakgrunnen for flere av Altheim og Trautmanns vitenskapelige reiser.²⁴⁹

Sammen foretok Altheim og Trautmann flere ekspedisjoner på vegne av Ahnenerbe, blant annet i Midt-Østen. De fungerte også delvis som agenter for de tyske sikkerhetstjenestene på sine reiser.²⁵⁰ På sine reiser i Skandinavia oppfattet Altheim og Trautheim at det vitenskapelige miljøet i Sverige var mer vennlig stilt til samarbeid med Ahnenerbe enn i Norge. Under sin andre reise i 1939 fikk de imidlertid kontakt med den norske filologen Samson Eitrem og ble tilbudt en omvisning på norsk kulturhistorisk museum og de tyske og norske kollegene fant raskt ut at de hadde en felles interesse for de norske helleristningene.²⁵¹

I ettertid foreslo Franz Altheim at Ahnenerbe burde sende invitasjoner til Eitrem og flere av hans unge norske kolleger for å utnytte kontakten han og Trautheim hadde fått med disse under reisen.²⁵²

8.0 Ahnenerbe, Leden og andre verdenskrig

8.1 Krigen bryter ut og Herbert Jahnkun ankommer Norge

Etter at Tyskland hadde invadert Norge den 9. april 1940, ble det viktig for SS å ivareta de

²⁴⁷ Fure, *Universitetet i kamp 1940-1945*, 42.

²⁴⁸ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 102-104.

²⁴⁹ Yenne, *Hitler's master of the dark arts, Himmler's black knights and the occult origins of the SS*, 138-139.

²⁵⁰ Pringle, *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*, 102-103.

²⁵¹ Fure, *Universitetet i kamp 1940-1945*, 42-43.

²⁵² Ibid., 43.

norske kulturminner. I den forbindelse ble Herbert Jankuhn – Ahnenerbe-mann og arkeologiprofessor, kjent for utgravingen av vikingbyen Hedeby – sendt til Norge allerede i april 1940.²⁵³

Jankuhn var en skikkelse som allerede var godt kjent i det norske fagmiljøet gjennom sitt medlemskap i Norsk arkeologisk selskap (NAS) – noe som bidro til å gjøre Jankuhns arbeid i Norge og forholdet til hans norske kolleger litt lettere.²⁵⁴ Jankuhn fikk opphold hos den tyske sikkerhetstjenesten (SD) i Oslo og satte igang med arbeidet med å sikre de norske fornminnene. Etter å ha gransket de norske vitenskapelige miljøene, sendte Jankuhn en rapport til Wolfram Sievers hvor han kritiserte sine norske kolleger for tilbakeholdenhet overfor Tyskland, noe Jankuhn mente var et resultat av det norske forskermiljøets nære forhold til det britiske forskermiljøet.²⁵⁵

Jankuhn sikret på eget initiativ gravhaugområder på Værnes og Hamar, startet undersøkelser av en gravhaug ved Rygge og samarbeidet med Luftwaffe om undersøkelse og sikring av et område ved Lista.²⁵⁶

I sitt arbeid med de norske fornminnene, fikk Jankuhn kontakt med en gammel kjenning av Ahnenerbe – Anton Wilhelm Brøgger. Jankuhn og Ahnenerbe begynte å vise interesse for de pågående utgravingene av Raknehaugen i Ullensaker og ønsket å bedre forholdet mellom Ahnenerbe og de norske fagfolkene gjennom å engasjere seg i dette prosjektet. Brøgger skal visstnok ha motsatt seg dette og da Ahnenerbe ønsket å finansiere hele neste feltsesong for 12 000 riksmark og han skal sammen med Didrik Arup Seip istedet fått samlet inn norske finanser til dette formålet. Jankuhn sier derimot i sin rapport at Brøgger sa seg villig til et praktisk samarbeid, så lenge det vitenskapelige samarbeidet kunne fortsette uten stopp.²⁵⁷

Brøggers påståtte totale motstand mot Jankuhn stemmer også dårlig overens med det faktum at han overleverte Jankuhn kart over de viktigste norske fornminnene og at de to forskerene holdt en viss kontakt selv etter at Jankuhn hadde forlatt landet i august 1940.²⁵⁸

8.2 Ledens møte med den tyske okkupasjonen

Møtet med den tyske okkupasjonen av Norge ble dramatisk for Leden og han fikk nok en

²⁵³ Ibid., 94-95.

²⁵⁴ Torstein Arisholm og Terje Emberland, "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen", *Fortidsminnemerkenes bevaring*, (2012): 69-84,74.

²⁵⁵ Tandberg, "Kulturminnevern og krig. Riksantikvaren, Nasjonal Samling og Ahnenerbe 1940-1945", 75-76.

²⁵⁶ Arisholm og Emberland, "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen", 75.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Tandberg, "Kulturminnevern og krig. Riksantikvaren, Nasjonal Samling og Ahnenerbe 1940-1945", 76-78.

gang bruk for sine kontakter i SS. Ved krigsutbruddet arbeidet han med å organisere stoffet fra sine tidligere forskningsreiser til Grønland og Canada. Hans plan var å lage en sammenfatning av alt dette materialet for å få det publisert gjennom Universitetet i Oslo eller andre forskningsinstitusjoner.²⁵⁹

Ledens arbeid med dette stoffet skulle imidlertid få en brå stopp. I et brev til den tyske øverstkommanderende i Steinkjer datert 7. mai 1940, bare en kort tid etter at tyskerne har fått kontroll over Midt-Norge, forteller avsenderen, en Løytnant Witte, hva som skjedde med Leden: Den 21. og 22. april 1940 ble Steinkjer bombet av tyske fly som et ledd i en pågående operasjon. Britiske styrker ble satt i land i Namsos den 14. april, og i Åndalsnes den 17. april, for å gjenerobre Trondheim i en knipetangmanøver. Styrken i Namsos beveget seg sørover og kom til Steinkjer 17. april. Den tyske overkommandoen var bekymret over den situasjonen og beordret at alle steder som var besatt av engelskmenn rundt Trondheim, skulle bombes. Dette ble fatalt for Steinkjer – og Namsos, Ålesund og Ålesund, Sunndalsøra, Berkåk og Nåvårdalen.²⁶⁰

Under denne operasjonen flere bygninger i Steinkjer truffet av en bombe fra de tyske flyene. I en av brannene som fulgte, mistet Leden alle sine dokumenter, personlige papirer og alle sine vitenskaplige arbeider. I sin artikkel «Christian Leden – Inderøyingen Kristian Refsaas, oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker» - utdyper Christian Ledens datter Ragna Karina Priddy denne historien:

Så kom 9. april, en overivrig tjenestemann i Steinkjer internerer en rekke sivile som har tilknytning til Tyskland, eller som han anser som tyskvennlige. Christian blir internert og alle hans dokumenter, notater og papirer, pluss hans ferdigtranskriberte manus som var klart til trykking og valsene med opptak, blir beslaglagt og kjørt til Steinkjer. Kort tid etter blir alle sluppet fro av engelskmennene som er ilandsatt, men beslaget forblir innelåst. Den 21. april bomber tyskerne Steinkjer for å fordrive engelskmennene. Alt går opp i røyk. Slik mister Christian flere års arbeid og en rekke av sine øvrige papirer, som han trodde var sikre her oppe i Europas fredelige utkant.²⁶¹

Hos sine norske fangevoktere fikk Christian Leden en svært uvennlig og brutal behandling som fortsatte helt til britene ble ilandsatt og nådde frem til byen og løslatte Leden. Løytnant Witte ber derfor om at man fra tysk side kan bistå Leden, slik at han kan få midler til å fortsette sitt arbeid og så han kan få et sted å utføre denne jobben.²⁶²

²⁵⁹ Brev fra Det tyske sikkerhetspolitiet til Herbert Jahnkuhn 15.07.1940, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²⁶⁰ Pettersen, J.B. og K.E. Haug, *Hvorfor ble Steinkjer bombet?* (Steinkjer: Nord-Trøndelag historielag årbok 2010, 2010). Hentet 11. mai 2013 fra <http://www.steinkjerleksikonet.no/index.php?artikkel=1920>

²⁶¹ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) – oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 22-23.

²⁶² Brev fra Løytnant Witte til den tyske overkommandoen i Steinkjer 07.05.1940, Bundesarchiv, Berlin (BAB)

Men hvorfor ble Leden satt i fangeleir allerede den 9. april 1940? Svaret finner vi i et brev fra en Herbert Jahnkuhn til Ahnenerbe datert den 19. juni 1940. Det er først og fremst interessant å merke seg at dette brevet kommer fra nettopp Jahnkuhn.

Årsaken er at Jahnkuhn var en ledende prehistoriker hos SS Ahnenerbe, og den første fra Ahnenerbe som kom til Norge etter okkupasjonen. Jahnkuhns oppdrag var først og fremst å sikre de norske kulturskattene fra å bli skadd under selve okkupasjonen (et oppdrag som ble sett på som så viktig at han ankom Norge allerede sammen med de første tyske okkupasjonsstyrkene), men han skulle også utforske det norske akademiske miljøet for å finne ut om det var muligheter til å få til et norsk-tysk vitenskapelig samarbeid.²⁶³

Jahnkuhn må tilfeldigvis ha kommet over Christian Leden en stund etter at han ble satt fri av de britiske styrkene og etter at tyskerne hadde okkupert Trondheim og Steinkjer. Jahnkuhn forteller her at Leden har oppholdt seg hos en SS-Oberführer Stahlecker etter bombingene av Ledens hjem i Steinkjer.²⁶⁴

Tydeligvis må Leden ha hatt god kontakt oppover i det tyske systemet, for denne Stahlecker som det her refereres til, er ingen ringere enn Walther Stahlecker, tidligere sjef for SD – Sicherheitsdienst, den tyske sikkerhetstjeneste – i Wien, og han ble senere leder for SD og sikkerhetspolitiet i de baltiske landene, før han til sist ble sjef for den beryktede døds-skvadronen Einsatzgruppe A, den mest brutale av de tyske dødsskvadronene under Holocaust.²⁶⁵

Videre informerer Jahnkuhn om at Leden ikke ble satt i fangenskap bare på grunn av sin tyskvennlighet, men også på grunn av mistanker om spionasje.²⁶⁶

Når Ahnenerbe fikk høre om denne historien, ble det satt forgang i bistanden til Leden. I 1941 fikk han utdelt et visum og reisepass til Danmark, hvor Ahnenerbe hadde ordnet det slik han kunne fortsette sitt arbeid ved den danske folkeminnesamlingen i København.²⁶⁷

Samtidig som Leden ankom Danmark fikk han utdelt et dekknavn fra den tyske

RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²⁶³ Dirk Mahsarski, "Herbert Jahnkuhn – En ledende prehistoriker i SS" i *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 152-179, red. av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure (Oslo: Humanist forlag, 2009), 166.

²⁶⁴ Brev fra Jahnkuhn til SS Ahnenerbe 19.06.1940, Bundesarchiv, Berlin (BAB) NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden.

²⁶⁵ Klee, *Das Personenlexikon zum dritten reich. Wer war was vor und nach 1945*, 595.

²⁶⁶ Brev fra Jahnkuhn til SS Ahnenerbe 19.06.1940, Bundesarchiv, Berlin (BAB) NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden.

²⁶⁷ Brev fra Wolfram Sievers til Untersturmführer Raab 24.10.1941, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

forfatterforeningen. Han skulle nå jobbe under navnet «Alrek».²⁶⁸ For å hjelpe Leden, sendte Wolfram Sievers, direktøren for Ahnenerbe, et brev til SS-Oberführer Paul Kanstein, lederen for den tyske sikkerhetstjenesten i Danmark, hvor Sievers anmodet Kanstein om å bistå Leden ved behov.²⁶⁹

8.3 Heinrich Himmler kommer på befaring til Norge

Både Leden og Jahnkun hadde nå forlatt Norge, som fortsatt var et av landene Himmler hadde hoveddytngen av sitt fokus på. Som en konklusjon i rapporten sin da han forlot Norge, understreket Jahnkun hvor nødvendig det var at Himmler selv måtte komme til landet for å beskue de norske fornminnene og få et grep om SS' innsats for å bevare disse.²⁷⁰

Dette var tanker Himmler selv hadde hatt. Helt siden trettitallet hadde Himmler ønsket å befare de norske fornminnene, og etter invasjonen av Norge hadde hans første anliggende vært å sikre de norske fornminnene fra krigshandlingene. Slik gikk det til at Himmlers fly landet på Fornebu flyplass tirsdag den 28. januar 1941.²⁷¹

Etter en kransnedleggelse ved den tyske æreskirkegården på Ekeberg, inspiserte Himmler hellersitningsfeltet ved Sjømannsskolen. Senere befarte han også Folkemuseet og Vikingskipmuseet på Bygdøy, Maihaugen på Lillehammer og Tofte gård på Dovre, samt folkemuseets samlinger i Trondheim. Han fikk også en omvisning i Nidarosdomen.²⁷²

Under reisen viste Himmlers besettelse av alt nordisk, og under ett infall fikk han for seg at det måtte ha vært en tett forbindelse mellom Norge og antikkens Hellas – noe han ville sette Ahnenerbe til å undersøke nærmere. Under besøket på folkemuseet på Bygdøy fikk Himmler oppleve norske folkedanser, folkeviser og sagesitasjoner og han fikk til og med sin egen privatkonsert med langleikespilleren Ola Brenno.²⁷³

Dette er interessant, tatt i betraktning at Himmlers fascinasjon for den norske folkemusikken jo var en av grunnene til at Christian Leden i sin tid fikk oppdraget med å ta opp den norske folkemusikken på vegne av Ahnenerbe. Himmlers Norgesbesøk skulle også få konsekvenser for forholdet mellom Norge og Ahnenerbe.

²⁶⁸ Brev fra Maurer til Leden 24.04.1941, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²⁶⁹ Brev fra Sievers til Kanstein 27.10.1941, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

²⁷⁰ Arisholm og Emberland, "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen, 69-84.

²⁷¹ Emberland og Kott, *Himmlers Norge. Nordmenn i det storgermanske prosjekt*.

²⁷² Arisholm og Emberland, "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen, 75-76.

²⁷³ Ibid., 76.

8.4 Et Norsk Ahnenerbe – Germanischer Wissenschaftseinsatz

I august 1942 fikk Himmler et overordnet ansvar for alt «germansk arbeid» i de okkuperte landene med en germansk befolkning. Himmler benyttet anledningen til å gi Ahnenerbe en ny oppgave. Gjennom prosjektet «Germanischer wissenschaftseinsatz» skulle Ahnenerbe samarbeide med de andre SS-avdelingen i et forsøk på å styrke og forene det germanske og den germanske identiteten innenfor alle germanske land. Dette skulle gjøres gjennom fokus på propaganda og vitenskap som skulle bevise en felles germansk-nordisk kulturarv.²⁷⁴ Prosjektet ble igangsatt i Norge, Nederland og Belgia.²⁷⁵

Prosjektet ble koordinert av Hans Ernst Schneider fra Berlin. Schneider – som tidligere hadde jobbet i Richard Walther Darrés RuSHA, hadde vært medlem i Ahnenerbe siden 1938. Schneider mente at Norge var et problemområde for vitenskapelig samarbeid på grunn av det norske vitenskapelige miljøets nærhet til Storbritannia og han mente at Ahnenerbe i Norge måtte inngå et nært samarbeid med SD og Germanische Freiwilligen Leitstelle – en organisasjon som hadde ansvar for rekruttering og propagandaarbeid for SS i Oslo.²⁷⁶

Geologiprofessoren Hans Schwalm ble av disse årsaker sendt til Norge, og ble Ahnenerbes representant her. Schwalm ankom Norge i august 1942, sammen med sin sekretær Irmgard Bendemühl og Hans Ernst Schneider. Schwalm hadde tidligere jobbet med liknende oppdrag i de baltiske landene og Slovenia og var av de grunner, i hvertfall på papiret, den perfekte mann for oppdraget.²⁷⁷ Det skulle imidlertid vise seg at han fikk en tøffere oppgave og mer motstand enn forventet.

Siden Ahnenerbe ikke hadde noen særskilt fullmakt i Norge, ble Schwalm nødt til å innordne seg under det tidligere nevnte Germanische Leitstelle og dets leder Karl Leib. Derfra ble Ahnenerbe nødt til å forhandle seg frem til arbeids og interesseområder, noe som skulle vise seg å bli en vanskelig jobb, da Leib forventet at Schwalm skulle innordne seg under de aktiviteter som Germanische Leitstelle allerede var igang med.²⁷⁸

Schwalms oppdrag ble derfor først og fremst å danne en arbeidsgruppe for å delta i den innsatsen Karl Leib mente var passende. Schwalm tok kontakt med flere norske forskere

²⁷⁴ Ibid., 76.

²⁷⁵ Garsche, "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944", 202.

²⁷⁶ Ibid., 204-207.

²⁷⁷ Ibid., 207-212.

²⁷⁸ Arisholm og Emberland, "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen", 77.

og små forskningsmiljøer for å rekruttere disse, han tok også kontakt med den norske Ragnarok-kretsen. Ragnarok-kretsen var en gruppe nasjonalsosialister og pangermanister sentrert rundt tidsskriftet *Ragnarok* og dets redaktør; sosialøkonomen og NS-mannen Hans Solgaard Jacobsen. *Ragnarok* var i opposisjon til den borgerlige, kristne delen av Nasjonal Samling og dens leder Vidkun Quisling.²⁷⁹

I motsetning til det nasjonalromantiske og nasjonalsentrerte NS, mente Ragnarok-kretsen at det ikke var nasjonalstaten og dens geografiske avgrensning som var avgjørende. For Ragnarok-kretsen var det den germanske rase, og den germanske rases fellesskap, uavhengig av landegrensene, som var det toneangivende. Dette gav en grobunn for den pangermanske tanke innenfor kretsen, noe som igjen gjorde at kretsen stod nærmere SS enn NS ideologisk sett. Som SS mente også Ragnarok-kretsen at en rasemessig oppvekking var ytterst nødvendig og at denne raseoppvåkningen måtte skje i alle land med germansk befolkning slik at et «Germania» kunne samles og realiseres.²⁸⁰

Ragnarok-kretsen bestod i tillegg til Hans S. Jacobsen av en «hard kjerne» av medlemmer, samt en rekke sympatisører. I kjernen rundt Jacobsen finner vi i samtiden kjente nasjonalsosialistiske størrelser som advokatene Albert Wiesner, Otto Sverdrup Engelschiøn og Johan Bernhard Hjort, TV-mannen Walter Fyrst, eventyreren og senere frontkjemperen Per Imerslund og redaktøren, politikerens og kunstneren Stein Barth-Heyerdaahl.²⁸¹

I oktober 1940 hadde Hans S. Jacobsen sammen med Geirr Tveitt og Per Imerslund blitt invitert på en kongress i München. I denne forbindelse ble de tre nordmenne også invitert til Berlin for å besøke Ahnenerbes hovedkvarter. Møtet med Ahnenerbe førte til at Jacobsen startet forberedelser til å åpne en norsk gren av avdelingen – et norskdrevet Ahnenerbe. Dette ble imidlertid aldri realisert på grunn av manglende støtte og engasjement, og ideen om et norsk Ahnenerbe under ledelse av Ragnarok-kretsen ble etterhvert gitt opp.²⁸²

Da Schwalm kontaktet det samme miljøet under sitt opphold i Norge hadde interessen blant medlemmene kjølnet, og Schwalm fant ingen potensielle samarbeidspartnere. Schwalm kontaktet også noen norske amatørforskersmiljøer, men Schwalm fant heller ikke her noen aktuelle kandidater til det tiltenkte arbeidet.²⁸³

²⁷⁹ Øystein Sørensen, *Hitler eller Quisling? Ideologiske brytninger i Nasjonal samling 1940-1945* (Oslo: Cappelen, 1989), 75-76.

²⁸⁰ Terje Emberland, "Hvilken pangermanisme? Ragnarok-kretsen, SS og Ahnenerbe" i *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 227-243, red. av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure (Oslo: Humanist forlag, 2009), 228-229.

²⁸¹ Sørensen, *Hitler eller Quisling? Ideologiske brytninger i Nasjonal samling 1940-1945*, 75-77.

²⁸² Emberland, "Hvilken pangermanisme? Ragnarok-kretsen, SS og Ahnenerbe", 230-232.

²⁸³ Garsche, "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944", 208-213.

Som om ikke dette var nok, ble alle invitasjoner til sosiale arrangementer og samlinger sendt direkte til Germanischer Leitstelle og ikke Schwalm, noe som førte til at Schwalm ikke fikk deltatt på mange av disse arrangementene, som igjen hindret ham og Ahnenerbe i å knytte nye kontakter i Norge. Høsten 1942 var Schwalm så oppgitt at han ville avslutte arbeidet og forlate Norge.²⁸⁴ På grunn av dette, dro Wolfram Sievers personlig til Oslo for å rydde opp i problemene. Sievers gav Schwalm anledning til å fokusere mer på sikringen av de norske fornminnene, og mindre på Germanische Leitstelles propagandaarbeid.²⁸⁵

Schwalm og Sievers diskuterte sammen med Hans Ernst Schneider hvilken strategi Ahnenerbe skulle ha for Norge i den kommende tiden – og kom frem til at man burde sende en delegasjon av tyske vitenskapsmenn for å undersøke det norske kulturlivet og foreta ekskursjoner til de viktigste fornminnene.²⁸⁶ Dette førte til at det i den påfølgende perioden kom flere høytstående tyske vitenskapsmenn til Norge, for å gjøre vitenskapelige undersøkelser, foreta ekskursjoner og holde forelesninger. Schwalm gjorde selv det lokale fortidsminnesvernet til sin hovedgeskjeft og fikk ansvaret for en avdeling for vern av fortidsminner ved Höhere SS- und Polizeiführer i september 1942.²⁸⁷

I 1943 utvidet Schwalm dette til også å gjelde vernet av norske museer mot mulige krigsskader. Da Tyskerbryggen i Bergen ble utsatt for skader etter en eksplosjon i 1944, var Schwalm og Ahnenerbe viktige bidragsytere for å få bryggen restaurert.²⁸⁸

Schwalm forlot Norge senere i 1944, etter et totalt sett ganske mislykket opphold. På grunn av motarbeidelse fra andre SS-institusjoner fikk ikke Schwalm opprettet et stort nettverk i Norge, slik Ahnenerbe hadde ønsket.²⁸⁹

Imidlertid fikk Schwalm kontakt med et par nordmenn som bistod Ahnenerbe med arbeid. Disse var den tidligere spionen, kunstmaleren og landssvikerer Alfred Hagn og folkloristen og etnologen Lily Weisser Aall.

8.5 Alfred Hagn

Alfred Hagn var en kunstmaler, forfatter og journalist med en fortid som mislykket tysk spion

²⁸⁴ Fure, *Universitetet i kamp 1940-1945*, 184.

²⁸⁵ Arisholm og Emberland, "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen", 77.

²⁸⁶ Fure, *Universitetet i kamp 1940-1945*, 188-189.

²⁸⁷ Garsche, "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944", 214-216.

²⁸⁸ Arisholm og Emberland, "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen", 80-82.

²⁸⁹ Garsche, "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944", 216-217.

i Storbritannia under den første verdenskrigen.²⁹⁰ Opprinnelig ble Hagn dømt til døden av britene for spionasjen, men han ble benådet og deportert tilbake til Norge. I mellomkrigstiden tok Hagn jobb som kirkerestauratør, noe som senere førte til at han kom i kontakt med Ahnenerbe.²⁹¹

Da riksantikvariatet ble bedt om å sende en representant til okkupasjonsmaktens kulturråd under den andre verdenskrig, og sittende riksantikvar Harry Fett nektet å møte på grunn av ideologiske motsetninger, ble den tyskvennlige Hagn riksantikvarens faste utsendelse til kulturrådet. Hagn og Fett hadde over lengre tid hatt et dårlig forhold til hverandre. Fett hadde ved flere anledninger vist sin skepsis mot Hagn ved å nekte ham full stilling som kirkerestauratør.²⁹²

Alfred Hagn sendte flere klager om dette til kulturrådet, og fikk medhold i sine klager i mai 1941. Dette førte til at han i august samme år ble utnevnt som riksantikvarens kirkerestauratør.²⁹³ Da Hans Schwalm ankom Norge i 1942 for å drive fortidsminnevern, ble derfor Hagn en naturlig samarbeidspartner. De to samarbeidet med flere prosjekter og Hagn var til og med reiseleder for to av Ahnenerbe-kommisjonene i 1943.²⁹⁴

Schwalm og Hagn utviklet etterhvert et nært vennskap som fortsatte selv etter at Schwalm forlot Norge i 1944.²⁹⁵

Etter krigen ble Hagn dømt for landssvik, men på grunn av sviktende helse ble han friggitt.²⁹⁶

8.6 Lily Weiser Aall

Lily Weiser Aall var en østerrikskfødt folklorist og etnograf som var gift med den norske filosofen og psykologen Anathon Aall.²⁹⁷

I mellomkrigstiden fikk Lily jobb på Norsk Folkeminnesamling ved Universitetsbiblioteket.²⁹⁸ I 1937, det samme året som Ahnenerbe fikk kontakt med Christian Leden,

²⁹⁰ Brandal, Brazier og Teige, *Den mislykkede spionen. Fortellingen om kunstneren, journalisten og landssvikeren Alfred Hagn*, 123.

²⁹¹ Ibid., 177, 194, 220.

²⁹² Tandberg, "Kulturminnevern og krig. Riksantikvaren, Nasjonal Samling og Ahnenerbe 1940-1945", 25-26.

²⁹³ Brandal, Brazier og Teige, *Den mislykkede spionen. Fortellingen om kunstneren, journalisten og landssvikeren Alfred Hagn*, 288-292.

²⁹⁴ Ibid., 308.

²⁹⁵ Ibid., 313, 320, 326.

²⁹⁶ Ibid., 344.

²⁹⁷ Christina Niem, "Et bidrag til folkloristikkens vitenskapshistorie" i *Verden var hennes tekst. Forskeren Lily Weiser-Aall. En minnebok 1898-1998*, 19-47, red. av A. Mostue og R. Kvideland (Oslo: Norsk etnografisk granskning og norsk folkeminneforlag, 1998), 21.

²⁹⁸ Martha Hoffmann, "Lily Weiser-Aall, kollega og venn 1946-1988" i *Verden var hennes tekst. Forskeren Lily Weiser-Aall. En minnebok 1898-1998*, 9-19, red. av A. Mostue og R. Kvideland (Oslo: Norsk etnografisk

henvender Wolfram Sievers seg til Lily Weisser Aall og sender henne hefte 7 og 8 av Ahnenerbes tidsskrift *Germanien*.²⁹⁹ Weisser Aall ble etterhvert tilknyttet Ahnenerbe i Norge og arbeidet med oversettelser for det religionsvitenskapelige seminar ved universitetet i Strasbourg.³⁰⁰

Når det gjelder lengden på og omfanget av Weisser Aalls engasjement for Ahnenerbe, finnes det en del motstridende opplysninger i de forskjellige kildene. Christina Niem skriver i sin minnetekst om henne at hun kun tok jobben for Ahnenerbe for å brødfø familien etter ektemannens død i 1943, og at hun visstnok skal ha fått besøk av Heinrich Himmler som ba henne om å fortsette å jobbe for Ahnenerbe, men at hun avviste dette og avsluttet sitt engasjement for Ahnenerbe.³⁰¹

For det første hadde Lily Weisser Aall kontakt med Ahnenerbe allerede fra 1937, og det er lagt frem konkrete bevis, i Jorun Sem Fures bok *Universitetet i Kamp*, for at Weisser Aall mottok forskningsmidler fra Ahnenerbe for å gjøre arbeidet med oversettelser samt skrive artikler og ta imot gjester fra organisasjonen gjennom hele perioden den andre verdenskrig varte.³⁰² Hun kan da altså ikke ha tatt denne jobben for å brødfø familien etter at ektemannen døde i 1943.

Og om Himmler skulle ha besøkt Lily Weisser Aall, måtte dette ha foregått under en av hans to eneste besøk til Norge, begge disse besøkene fant sted i 1941. Sannsynligvis er det besøket i januar/februar 1941 som er mest aktuelt. Som tidligere er nevnt i denne oppgaven er dette den samme reisen som da Himmler besøkte både Guldbrandsdalen, Maihaugen og Bøgdøy. Weiser Aall kan uansett ikke ha avvist Himmlers forslag om å fortsette i Ahnenerbe i 1941 – da hun sendte inn en artikkel om kjærlighetsmotiver til Ahnenerbes tidsskrift *Germanien* så sent som i 1945.³⁰³

Etter krigen ble Weisser Aall etterhvert førstekonservator ved Norsk etnologisk granskning. Hun fortsatte å holde kontakt med noen av sine kontakter fra Ahnenerbe, blant annet arkeologen Franz Altheim, som utførte flere oppdrag rundt omkring i verden for Ahnenerbe i mellomkrigstiden.³⁰⁴

granskning og norsk folkeminnelag, 1998), 12.

²⁹⁹ Brev fra Ahnenerbe til Lily Weiser Aall 20.08.1937, Nasjonalbiblioteket, Oslo (NBO), Håndskriftsamlingen, Ms. Fol. 4250M1.

³⁰⁰ Niem, "Et bidrag til folkloristikkens vitenskapshistorie", 22.

³⁰¹ Ibid., 30-31.

³⁰² Fure, *Universitetet i kamp 1940-1945*, 41-42.

³⁰³ Garsche, "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944", 211.

³⁰⁴ Brev fra Franz Altheim til Lily Weiser Aall 18.07.1956, Nasjonalbiblioteket, Oslo (NBO), Håndskriftsamlingen, Ms. Fol. 4250B.

8.7 Ledens arbeid for Anenerbe i Danmark

Man fikk etterhvert ordnet det slik at Leden mottok kr 3000,-, fra Instituttet for sammenliknende kulturforskning, slik at han kunne begynne det lange arbeidet med å sette sammen stoffet fra sine tidligere forsknings-reiser til Grønland i samarbeid med danske forskere.³⁰⁵ I samme periode mottok også Leden et stipend på ukjent størrelse fra Alexander von Humboldt-Stiftelsen i Berlin for sitt arbeid med Grønland.³⁰⁶

Hovedårsaken til at Leden ble plassert på Dansk Folkeminnesamling var at han tidligere både hadde jobbet på vegne av og fått økonomisk støtte av dette instituttet. Til alt hell for Leden innehadde Dansk Folkeminnesamling også kopier av Ledens lydopptak fra ekspedisjonene til Grønland og Canada, slik at Leden kunne jobbe videre med å bearbeide disse. Leden viser sin takknemmelighet for å få jobbe videre med lydopptakene under Dansk Folkemindesamlings leder Grüner-Nielsen, som Leden beskriver som både gjestmild og elskverdig.³⁰⁷

Leden fikk også bistand fra danske eksperter. Disse var Johann Petersen fra København, da 79 år gammel, som hadde vært bestyrer for en av koloniene i Øst-Grønland og en Herr Ostermann, som tidligere hadde vært sogneprest på Grønland. Spesielt Johann Petersen ble av Leden nevnt som en viktig ressurs, men han bekymret seg for hvem som skulle kunne hjelpe seg med de grønlandske tekstene hvis den nærmere 80 år gamle Petersen skulle bli syk eller dø.³⁰⁸

Imidlertid var det ikke bare bearbeidelsene fra Grønland som opptok Ledens tid under oppholdet på Dansk Folkemindesamling. I et brev sendt internt i Ahnenerbe fra 1941 skriver Ahnenerbes generalsekretær Wolfram Sievers følgende om Leden: «Hans planlagte opphold i Danmark er en del av hans prosjekt for å revidere sine to verker «Musikk og Rase» og «Eskimoenes sanger og deres likhetstrekk med sangene til Nord-Amerikas indianere».³⁰⁹

Leden hadde med andre ord to forskjellige prosjekter på dagsplanen, hvor musikketnografien stod sentralt i begge. I det store og hele virker det som om det meste på denne tiden gikk i Ledens favør. Ahnenerbe hadde tross alt lagt stor prestisje i å hjelpe den

³⁰⁵ Brev fra Wolfram Sievers til Valutacentralen, Norges Bank 25.05.1943, Bundesarchiv, Berlin (BAB) NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden.

³⁰⁶ Brev fra Alexander von Humboldt-stiftelsen til Understürmführer Raab 30.07.194, Bundesarchiv, Berlin (BAB) NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden.

³⁰⁷ Brev fra Christian Leden til Polizeipräsidium 12.02.1942, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Brev fra Sievers til Raab 24.10.1941, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

ulykkesrammede polarforskeren tilbake på føttene. De hadde hjulpet ham med å skaffe stipender som dekket noe av arbeidet, visum til Danmark og et sted å arbeide.

Men Ahnenerbe hadde også sine restriksjoner når det kom til samarbeidet med Leden. Selv om Ahnenerbe hadde stor interesse for Ledens arbeid, ville de ikke gå inn og støtte nordmannen med egne midler. Dette var først og fremst på grunn av Ledens relativt høye alder og det Ahnenerbe omtaler som «risiko for dårligere helse» og at man derfor fryktet at Leden ikke kunne arbeide særlig effektivt.³¹⁰

På grunn av dette måtte Leden lete etter andre langsiktige måter for å finansiere sin forskning. På sommeren 1944 henvendte Leden seg, via Wolff i Ahnenerbe, til Hans Schwalm, Ahnenerbes representant i Norge og leder for den tyske vitenskapelige innsatsen i landet. Leden ville få hjelp fra Schwalm for å søke etter midler fra det norske handelsdepartementet. Schwalm så mørkt på Ledens muligheter til å få støtte fra Norge. Siden Ledens forskningsprosjekt ble regnet som et tysk/dansk prosjekt, måtte man i såfall søke via Rikskommissariatet i Norge, og Schwalm mente at sjansene for at Leden skulle få støtte der var minimale.³¹¹

Til tross for dette ville Schwalm prøve å hjelpe Leden, og i den anledning stilte han en rekke spørsmål tilbake til Leden. De fleste av disse var detaljespørsmål som omhandlet selve søknaden og søknadsprossessen, men helt til slutt stilte Schwalm et interessant spørsmål: «Hvilke tysk-vennlige kontakter har Leden ved Universitetet i Oslo? Kjenner han Universitetets rektor Herr Professor Hoel?».³¹²

Dette spørsmålet er interessant av flere årsaker. Hoel ble i 1941 innsatt som tyskenvennlig pro-rektor, og rektor fra 1943. Hoel etterfulgte i denne stillingen den svært respekterte Didrik Aarup Seip.³¹³

I likhet med Leden, hadde Hoel en fortid som ekspedisjonsleder og dessuten var Hoel en av pådriverene for å fremme Norges interesser i polområdene. Videre var Hoel, som Leden, interessert i Grønland.³¹⁴ Hoel var en av de sentrale pådriverne for Grønlandssaken i årene 1931-1933.³¹⁵

³¹⁰ Brev fra Sievers til Fehlis 02.07.1943, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

³¹¹ Brev fra Wolff til Schwalm 29.07.1944, Bundesarchiv, Berlin (BAB) NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden.

³¹² Ibid.

³¹³ Fure, *Universitetet i kamp 1940-1945*, 155-156.

³¹⁴ Tore Gjeldsvik. (2009, 15. februar). *Adolf Hoel*. I Store norske leksikon. Hentet 2. november 2013 fra http://snl.no/Adolf_Hoel

³¹⁵ Grønlandssaken var en tvist mellom Norge og Danmark om suvereniteten over Grønland, som nådde sitt høydepunkt 1931–33. I juni 1931 foretok norske fangstfolk en privat okkupasjon på Østgrønland (Eirik Raudes

Dessverre finnes ikke Ledens svarbrev i noen av arkivene som har blitt gjennomgått i forbindelse med denne oppgaven og det er heller ingen kjente forbindelser mellom Leden og Hoel bortsett fra at de begge var nordmenn, polarinteresserte og nazister. Det er heller ikke kjent hva som ble utfallet av Ledens søknad om pengestøtte fra Norge, noen bekreftelse på dette finnes heller ikke i noen av de overnevnte arkiver.

Leden hadde vært utsatt for mange ulykker i løpet av sin karriere. Som nevnt tidligere i oppgaven, hadde Leden på dette tidspunktet allerede kommet seg videre fra to skipsforlis og et bombeangrep mot hjembyen.

I 1944 satt Leden på et tog mellom Tyskland og Danmark for å møte en forlegger i København som hadde sagt seg villig til å utgi det materialet som Leden hadde jobbet med i nærmere 3 år, siden han reiste til Danmark etter okkupasjonen. Men ulykken skulle nok en gang ramme Leden. På toget til København ble Ledens koffert med alle hans dokumenter stjålet, og den kom aldri til rette igjen, til tross for at både Leden og Ahnenerbe satte himmel og jord i bevegelse for å finne den.³¹⁶

Bakgrunnen for at Leden befant seg på dette toget (han bodde jo i utgangspunktet i København i denne perioden) var at familien Leden var på flyttefot. Ledens kone Liselotte hadde fått seg jobb på et gymnas på grensen mellom Tsjekkia og Østerrike og Christian måtte ned for å hjelpe familien med å flytte.³¹⁷

Etter at Leden hadde mistet alle sine arbeider for andre gang på knapt 5 år, begynte han å uroe seg for sine filmer «Inuit» og «Grønland» som fortsatt befant seg i Berlin. I et brev til Ahnenerbe datert februar 1945, ba Leden om hjelp til å få tilbake disse filmene, som befant seg på lager hos bedriften Geyersfilm.³¹⁸

Ahnenerbe fortalte Leden at de ville gjøre sitt ytterste for å sikre disse filmene, som til slutt ble oversendt til Leden sammen med et utdrag av anmeldelser av filmen fra tyske aviser.³¹⁹

Innen mars 1945, den samme måneden som Leden gjenforentes med sine filmer, lå

Land), og denne okkupasjonen ble stadfestet av den nyutnevnte Bondepartiregjeringen den 10. juli. Stadfestelsen skyldtes trolig regjeringens behov for en nasjonal sak å støtte seg til, ikke minst etter Lilleborgsaken. Sikkert var det i alle fall at motstanden mot okkupasjonen var sterk; både stats- og utenriksministeren var mot. Danmark brakte umiddelbart Grønlandssaken inn for den internasjonale domstolen i Haag, hvor Norge tapte på alle punkter i 1933. Okkupasjonen ble deretter opphevet.

³¹⁶ Brev fra Christian Leden til Ahnenerbe 01.07. 1944, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

³¹⁷ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 22-23.

³¹⁸ Brev fra Ahnenerbe til Leden 09.02.1945, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

³¹⁹ Brev fra Ahnenerbe til Leden 12.03. 1945, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

store deler av Berlin og München i ruiner. Fra vest gjorde de allierte styrkene stadig fremskritt, og i øst stod de sovjetiske styrkene mindre enn 10 mil unna Berlin og den 8. mai, knapt to måneder senere, kapitulerte Tyskland.³²⁰

Den siste rest av Ledens arbeider hadde blitt reddet, men Det Tredje Riket, som hadde hjulpet Leden gjennom alle hans ulykker og problemer, var falt.

Anmeldelsene av Ledens film *Inuit*:

«*Utvilsomt en av de viktigste etnografiske filmer noensinne lagd*».³²¹

Berliner Börsenzeitung 21.11.1931.

«*Denne filmen er en underlig spennende eskimo-reportasje*».³²²

Film-Kurier 11.01.1932.

«*Inuit - en visuell perle, som ikke bare er interessant på grunn av sine fengslende bilder av tiden, men også for sitt etnologiske og vitenskapelige perspektiv som gjør den nærmest uvurderlig. Filmen er også teknisk svært velykket*»³²³

Licht-Bild-Bühne (ikke datert).

8.8 Etter krigen

I april 1945 skjønnte Leden at krigen var tapt og han flyktet sammen med sin kone og 5 barn med tog fra Wien, via Berlin og København til Norge, hvor de ankom samtidig med frigjøringen. Etter krigen fikk Leden stipend fra Carlsbergfondet og Institutt for sammenliknende kulturforskning til å gjøre ferdig sitt vitenskapelige arbeid med opptakene fra Grønland.³²⁴

Det gikk imidlertid ikke lenge før Leden igjen var på farten. Han hadde lenge hatt interesse av indianerne i Sør-Amerika og følte at tiden var inne for en ny ekspedisjon. I 1949 dro Leden til Sør-Amerika med hjelp fra en norsk skipsreder som gav ham fri overfart med sin båt.³²⁵ I sin artikkel om Leden skriver Michael Hauser følgende:

³²⁰ Kater, *Das Ahnenerbe der SS 1935-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*, 286-289.

³²¹ Brev fra Ahnenerbe til Leden 12.03.1945, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

³²² Ibid.

³²³ Ibid.

³²⁴ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 23.

³²⁵ Ibid., 24.

Han besøkte indianerstammer på en meget lang reise, som førte ham til både sentrale og sydlige regioner, især i Chile men også med en avstikker til Argentina. Med seg hadde han noen av sine egne tidlige lydopptak fra Grønland. Ved å avspille disse fremmet han lytternes lyst til å synge. Han konstaterte igjen de store innbyrdes likheter mellom sanger fra indianere og inuitter.³²⁶

Men Hauser har her ikke fått med seg hele historien. I et av Nordmannsforbundets blad (et magasin for norske og norskættede verden rundt) fra 1949 vi følgende: «Christian Leden, den kjente norske etnolog har vært innom Santos på vei fra Norge til Ildlandet, hvor han skal studere de rester som ennå finnes av urbefolkningen».³²⁷ Videre finner vi også en notis om Leden i samme blad i 1950:

Christian Leden, den bekjente polarforsker besøker for tiden Chile og har holdt flere foredrag i Santiago og Valparaiso om Canadas eskimoer. Han har vært en tur sør i Chile for å studere den gamle chilenske indianerstamme Araucanerne og på Ildlandet besøkte han de snart utdødde raser; los Omas og los Alacaldes. Hr. Leden akter også å besøke Bolivia og Peru før han drar tilbake til Norge.³²⁸

I tillegg til å spille av egne opptak, tok også Leden opptak av musikken til indianerne i Sør-Amerika. Leden knyttet nye bekjenskaper ved å holde foredrag og ved å ta på seg oppdrag som dirigent.³²⁹

I 1952 fikk Leden utgitt sin første avhandling «Über die Musik der Smith Sund Eskimos» og i 1954 utkom hans andre avhandling «Über die Musik der Ost-grönländer». Begge avhandlingene ble utgitt i København som en del av serien «Meddelelser om Grønland».³³⁰

Men Leden var enda ikke ferdig. I 1954, i en alder av 72, dro Leden ut på nok en reise til Sør-Amerika. Også denne gangen fikk Leden understøtte av norske skipsredere. Denne gangen gikk reisen til Chile, Brasil, Peru og Argentina og Påskeøya. Til sistnevnte plass ble Leden invitert i 1955 av Chiles forsvarsminister, som også ledsaget Leden under reisen til den lille øya.³³¹ På Påskeøya gjorde Leden noen opptak med et 16 milimeters filmkamera.³³²

I tillegg til å gjøre lyd og- filmopptak samlet Leden på denne reisen også inn etnografiske gjenstander til Etnografisk samling ved Universitetet i Oslo.³³³ At besøket til Påskeøya skjedde i 1955 er påfallende. Samme år fikk den lille øya også besøk av en annen

³²⁶ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 73.

³²⁷ *Nordmanns Forbundet* 6. Hefte juni 1949 Årgang 42.

³²⁸ *Nordmanns Forbundet* 7. Hefte juli 1950 Årgang 43.

³²⁹ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 24.

³³⁰ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 73.

³³¹ Ibid.

³³² Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 24.

³³³ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 74.

nordmann som delte mange likhetstrekk med Leden. Denne mannen var Thor Heyerdahl. Han var i likhet med Leden også svært opptatt av folkevandringer og indianere og benyttet seg også av diffusjonismen for å kartlegge kulturelle trekk.³³⁴

Likhetene mellom Leden og Heyerdahl vil jeg komme tilbake til i oppgavens analysedel.

For Leden ble hans siste reise ble også en av hans mest dramatiske. Han ble sendt på sykehus etter en påkjørsel, måtte gå gjennom en operasjon og i tillegg pådro han seg malaria under en tur i Amazonas. Syk og sliten dro Leden hjem til Norge i 1955. Nok en gang ble Leden rammet av trangen til å reise og planla en foredragsreise i Tyskland, men før han rakk å dra fikk Leden hjerteinfarkt og døde den 19. november 1957.³³⁵

³³⁴ Per Ivar H. Engevoold, "Thor Heyerdahl og de hvite kulturbærerne. Om sivflåter, ariere og Atlantis", *Humanist* nr. 2, (2013): 4-22, 9, 10, 17.

³³⁵ Priddy, "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker", 25.

ANALYSE OG DRØFTING

9.0 Diffusjonsteori og musikketnografi som inngangsport til raseforskning

9.1 Ledens møte med diffusjonsteori

Leden hadde allerede fra barndommen en stor interesse for musikk. Han utdannet seg til å bli kirkeorganist og senere også komponist. Som tidligere nevnt i oppgaven var Leden under sin studietid i Tyskland elev av den kjente musikketnologen Erich von Hornbostel.

Hornbostel ble født den 25. februar 1877 i Wien i Østerrike. Han ble født inn i en musikalsk familie og hadde allerede i barndommen en stor interesse for musikkvitenskap.³³⁶ Etter å ha tatt doktorgrad i kjemi ved Universitetet i Wien, flyttet han til Berlin hvor han begynte å arbeide med musikkpsykologi og psykoakustikk som assistenten til den kjente filosofen og psykologen Carl Stumpf. I 1905 ble Hornbostel leder for det nye instituttet Berlins fonogramarkiv. Under perioden som leder for dette arkivet begynte han å samarbeide med den tyske musikkviteren Curt Sachs om å finne opp et system for å klassifisere musikkinstrumenter. Dette ble kjent som Sachs-Hornbostel-systemet.³³⁷

Hornbostel etablerte seg som forsker innenfor det musikketnologiske feltet hvor han spesialiserte seg på afrikansk og asiatisk musikk. Som forsker utførte han mye feltarbeid og benyttet seg ofte av fonograf for å gjøre opptak av den eksotiske musikken. Hornbostel var en kjent tilhenger av diffusjonismen innenfor det etnologiske miljøet i Tyskland og beskrev sitt syn på følgende måte: «Alle liknende fenomener, hvor de enn måtte oppstå, kan spores tilbake til et felles opphav, med mindre det er historiske beviser for deres felles uavhengige opphav».³³⁸ Med andre ord, hvis en gjenstand eller et kulturtrekk dukker opp på mer enn ett sted samtidig, må det ha blitt ført dit fra det ene til det andre eller fra et tredje felles kultursenter.³³⁹

I sin diffusjonisme benyttet Hornbostel seg av begrepet *kulturkreise*, eller kulturkretser. Ideen bak teorien om kulturkretser var at man kunne definere en kultur ved å samle inn informasjon om dens individuelle karakteristikk. For eksempel musikk, arkitektur og ritualer. Dersom flere kulturer delte flere karakteristikk var de innenfor samme

³³⁶ P.A. Frensch, B. Krause, H. Wandke, K. Zimmer, T. Markner og R. Franke, *100 Jahre, Institut für psychologie der Humboldt Universität zu Berlin*, Humboldt Universität Berlin. Hentet 05. november 2013 fra <http://www.psychologie.hu-berlin.de/institut/geschichte/geschichte/broschure>

³³⁷ Ibid.

³³⁸ Jeremy Montagu, "Geist und Werden der musikinstrumente by Curt Sachs", *The galpin society journal* 20, (1967): 124-127, 124.

³³⁹ Ibid. 124-125.

kulturkrets og måtte derfor ha et felles opphav. Hornbostel tilhørte de tyske skolene innenfor diffusjonismeteori som vil bli behandlet senere i analysen.³⁴⁰

Både Hornbostel og hans samarbeidspartner Sachs fikk livene snudd på hodet da Hitler kom til makten i 1933. Begge hadde jødiske aner og ble fratatt sine professoriat på grunn av nazistenes nye lovgivning om at ingen jøder kunne inneha stillinger i offentlig sektor.³⁴¹

Hornbostel flyktet først til Sveits, videre til USA og i 1935 flyttet han nok en gang til England hvor han fikk jobb på Universitetet i Cambridge. Hans helse ble her så dårlig at han ikke lenger klarte å holde forelesninger og han døde senere samme år.³⁴²

Interessant nok oppklarer Sacks og Hornbostels flukt fra naziregimet hvem Leden siktet til når han, som tidligere sitert, i et brev fra 1933 til sin nederlandske venn Voûte uttalte «Jeg kjenner mange jøder her og ingenting har skjedd noen av disse, med unntak av et par jødiske vitenskapsmenn jeg kjenner (de var forresten bare halvjøder) som har dratt til utlandet og levert avskjedssøknader for sommersemestret». Det Leden sikter til som en avskjeds-søknad var i vel heller en tvangsoppsigelse av rasemessige årsaker.³⁴³

Denne historien forteller at Leden fikk god kjennskap til diffusjonismen og konseptet med kulturkretser allerede som ung student, men det er ikke dermed en selvfølge at han benyttet seg av samme teori senere i karrieren. Derimot bekrefter hans tidlige erfaringer med diffusjonsteorien at han fikk kjennskap til diffusjonsteorien før han fikk kjennskap til raseforskning. For å forstå Ledens bruk av diffusjonisme og analysere hvilken retning av diffusjonsteorien han var tilhenger av, må først kulturdifusjonsteorien som virkemiddel i etnografi belyses.

9.2 Kulturdifusjonsteori

Tolkningen av arkeologiske funn og bredere historiske teoridannelser bygget på disse er ikke eksakt vitenskap. Mye blir spekulasjoner uten noe sikkert og entydig empirisk grunnlag. Når det kommer til aktører inn i fagfeltet som arbeider ut fra en ideologisk-politisk agenda, kan

³⁴⁰ P.G. Toner, "The gestation of cross-cultural musicresearch and the birth of ethnomusicology", *Humanities Research* 14, nr. 1, (2007): 85-110, 91.

³⁴¹ Melina Gehring, *German-speaking musicologists in exile. Was Europe's loss America's gain?* The oral foundation (2010). Hentet 05. November 2013 fra http://orelfoundation.org/index.php/journal/journalArticle/german-speaking_musicologists_in_exile/

³⁴² Fritz Bose, "Hornbostel, Erich M. von", *Neue Deutsche biographie* 9 (Berlin: Duncker & Humblot: 1972), 633-634.

³⁴³ En annen kuriositet: I *Neue Deutsche biographie* 9 fra 1972 blir biografien om Erich von Hornbostel skrevet av ingen ringere enn Dr. Fritz Bose som tidligere nevnt var Ahnenerbe-medarbeider og SS-mann. Påfallende nok nevner Bose i sin artikkel ingenting om årsakene til at Hornbostel måtte forlate sitt professoriat og emigrere til utlandet i 1933. Se: <http://www.deutsche-biographie.de/sfz33847.html>

teorier på dette feltet bli rene propagandamidler, og i ekstreme tilfeller brukes til å begrunne militære invasjoner og massedrap av etniske grupper.

Et godt eksempel på dette er diffusjonsteorien. Innenfor etnografien er kulturdif-fusjonisme et forsøk på å forstå kulturenes «natur». Diffusjonismen vil forklare hvordan kultur sprer seg, hvor de ulike kulturer har sitt opphav og hvordan de samhandler og påvirker hverandre.³⁴⁴ Diffusjon er en prosess der kulturelle trekk blir overført fra et samfunn til et annet, gjennom migrasjon, handel, krig og annen kontakt.³⁴⁵

Diffusjonsteori innenfor det etnografiske feltet, ble introdusert på midten av det 19. århundre som et svar på hvordan kultur sprer seg. Blant spørsmålene som ble stilt innenfor etnografien på denne tiden var spørsmålet om hvordan innovasjon og kultur sprer seg og hvordan menneskets kulturer oppstod. Oppstod og spredde kultur seg via biologisk evolusjonisme eller via kulturell diffusjon?³⁴⁶

Det utviklet seg etterhvert tre forskjellige retninger innenfor kulturell diffusjon: Den britiske retningen, den tyske retningen og den amerikanske retningen.

9.3 Hovedretninger innenfor diffusjonsteori

Den amerikanske diffusjonismen: Konseptet kulturdifusjonisme ble basert på amerikanske etnografers arbeid med indianerstammer i Nord og Sør-Amerika. I forbindelse med dette ble uttrykket «kulturområde» lansert av forskerne Clark Wissler og A. L. Kroeber for å klassifisere og kartlegge de forskjellige indianerstammene. Hver indianerstamme hadde sitt eget kulturområde.³⁴⁷

Franz Boas (1858-1942) var en tysk geograf som la grunnlaget for diffusjonsretningen innen amerikansk antropologi. Han mente at to prosesser bestemte en folkegruppes kulturelle trekk; diffusjon og modifisering. Hver etnisk gruppe en særegen indre utvikling, som antropologer måtte registrere, dokumentere og beskrive. Boas mente at diffusjon kunne forklares som spredning av kulturelle elementer innenfor et begrenset område.³⁴⁸

En annen innflytelsesrik amerikansk diffusjonist var antropologen Clark Wissler. Han hadde Amerikas indianere som fagfelt og delte disse inn i atten forskjellige kulturområder.³⁴⁹ Wissler utvidet ideen om kulturområder ved å innføre en diffusjonslov som tilsa at all

³⁴⁴ Winthrop, *Dictionary of concepts in cultural anthropology*, 82.

³⁴⁵ Ibid.

³⁴⁶ Peter Hugill, "Diffusion" i *Encyclopedia of cultural anthropology*, 343-345, red. av David Levinson og Melvil Ember (New York: Henry Holt and company, 1996), 343.

³⁴⁷ Harris, *The rise of anthropological theory*, 374.

³⁴⁸ Robert H. Lowie, *The history of ethnological theory* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1937), 128-130.

³⁴⁹ Harris, *The rise of anthropological theory*, 374.

diffusjon hadde et senter hvor den spredde seg ut fra. Ved å bruke denne loven mente Wissler at man kunne fastsette alderen på en kultur, rett og slett ved å se hvor langt den hadde utvidet seg fra sentrum.³⁵⁰

Den tyske diffusjonismen: Den tyske diffusjons-retningen ble grunnlagt av Friedrich Ratzel (1844-1904).³⁵¹ Denne retningen innførte konseptet *Kulturkreis* («kultur-kretser») for å forklare hvordan enkelte kulturer kunne overføres mellom forskjellige områder. Fritz Graebner (1873-1938) ble hovedtalsmann for kulturkretsretningen innen etnografi. Graebner mente at mennesket i begynnelsen holdt til i isolerte grupperinger i Asia. Disse menneskene oppfant den første primitive kulturen, herunder språk og de første redskapene. Etterhvert holdt disse primitive menneskene til i forskjellige flokker isolert fra hverandre. Disse flokkene utviklet med tiden sin egen kultur og emigrerte ut fra sitt opphavssted. Slik ble de forskjellige kulturene i verden etter hver til.³⁵²

Den tyske diffusjonismen ble ansett som relativt ekstrem, mye fordi den var dominert av katolske teologer, som brukte metoden for å knytte kulturell evolusjon og etnografisk prehistorie som beviser på bibelens skapelseberetning.³⁵³ Sammenliknet med den amerikanske diffusjonismen skiller den tyske seg ut ved at man opererte med en begrenset antall kulturkretser i verden og dermed forestillingen om at all kultur hadde sitt utspring i en begrenset mengde sivilisasjonsskapende folkegrupper.³⁵⁴

Den britiske diffusjonismen: Den britiske diffusjonismen var enda mer ekstrem enn den tyske, da man i stedet for kultur-områder eller kulturkretser opererte med teorien om at all høy-kultur, som forskerne anså som teknologisk og kulturellt høyt utviklet, hadde ett eneste opphavssted. Hovedeksponent for den britiske diffusjonismetretningen var W. H. R. Rivers. Han studerte folkegrupper i Oceania og forsøkte å kartlegge de forskjellige gruppenes etnisitet. Rivers merket seg de store forskjellene på den polynesiske og den melanesiske befolkningen og mente at forskjellene i utvikling, kultur og utseende måtte skyldes at regionen gjennom historien hadde mottatt flere bølger av innvandrere.³⁵⁵

Ifølge Rivers kunne en liten mengde innvandrere med høyt utviklet kultur og teknologi være nok til å påvirke mindre utviklede grupper til å endre sin egen kultur.³⁵⁶

Den ledende skikkelsen innenfor den britiske retningen ble etterhvert den britiske

³⁵⁰ Ibid., 376.

³⁵¹ Ibid., 383.

³⁵² Ibid., 383-384.

³⁵³ Ibid., 379-383.

³⁵⁴ Ibid., 384.

³⁵⁵ Ibid., 380.

³⁵⁶ Lowie, *The history of ethnological theory*, 174.

anatomen Grafton Elliot Smith (1871-1937). Elliot Smiths hypotese var at all høyere form for kultur hadde sitt opphav i Egypt. Han baserte dette synet på tre antakelser:

1: At mennesket var lite innovativt, at avansert kultur oppstår sjelden og kun under visse betingelser.

2: At disse betingelsene for en avansert kultur kun fantes i oldtidens Egypt, som var stedet der all kultur (med unntak av visse enkle og primitive kulturer) hadde utviklet seg og spredd seg fra.

3: At historien var full av moralsk forfall, og at kulturen etter spredningen fra Egypt hadde blitt utvannet ettersom den nådde deler av verden langt utenfor sitt opphav.³⁵⁷

Smiths form for diffusjonisme blir kalt hyperdiffusjon, troen på at all kultur har ett enkelt opphav. Smith opererte i sin forskning med at verden opprinnelig hadde hatt seks menneskeraser; den negroide, den mongoloide, den australoide, den mediterranske, den alpine og den nordiske.³⁵⁸

9.4 Ledens diffusjonisme – hyperdiffusjonisme?

Nøyaktig hvilke trekk er det ved Ledens forskning som innebærer diffusjonsteori? Og hvilken gren av denne teorien var Leden tilhenger av? For å forstå dette, må man forstå Ledens utvikling som forsker, og hans stadig skiftende målsetninger som forsker.

Ledens utgangspunkt var Hornbostels musikketnologi og den tyske diffusjonismen med den tilhørende teori om kulturkretser. Denne retningen av diffusjonsteorien opererte, som tidligere nevnt, med et begrenset antall kulturkretser i verden og dermed forestillingen om at all kultur hadde sitt utspring i en begrenset mengde sivilisasjonsskapende folkegrupper.³⁵⁹

Siden Leden fulgte Hornbostels forelesninger så tett under studietiden, og det er via Hornbostel han først fikk interessen for musikkopptak, er det derfor naturlig å anta at han selv støttet seg til den tyske diffusjonsteorien når han dro på sine første ekspedisjoner til Grønland. Dette stemmer også bra med hensyn til Ledens forskning, da han under sine innledende ekspedisjoner studerte eskimoene og indianerene stammevis.³⁶⁰

Dette var fordi han trodde det hadde foregått diffusjon imellom disse folkegruppene, som han anså som en del av den samme kulturkretsen. I Ledens ekspedisjoner mellom 1909 og 1911 synes formålet klart å være å finne likheter i musikken mellom de forskjellige eskimogruppene, og sammenlikne med Amerikas indianere. Dette var for å finne et felles

³⁵⁷ Ibid., 160-161.

³⁵⁸ Grafton Elliot Smith, *Human history* (New York: W.W. Norton Incorporated, 1929), 132.

³⁵⁹ Ibid., 384.

³⁶⁰ Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 62.

opphav, noe som kommer klart frem i Ledens artikkel fra 1911, «Musik und Tänze der grönländischen Eskimo und die Verwandschaft der Musik der Polareskimos mit der Indianer», noe som oversatt blir: «Musikken og dansen til Grønlands indianere og slektskapet i musikken mellom Polareskimoene og Indianerne».³⁶¹

At Leden på ingen måte var amerikansk diffusjonist, kommer tydelig frem gjennom krangelen han hadde med Clark Wissler. Når Leden påsto at indianere og eskimoer var av et felles opphav og felles kulturkrets, kom Wissler med det tidligere nevnte utsagnet om at man ikke kan akseptere lilheten mellom disse to folkeslagene på Ledens basis av likheter i ytre trekk. Wissler mente også at en folkegruppe lett kunne låne musikk fra et annet folk uten at det lå noen forbindelse i blod eller arv.³⁶²

Wissler hadde Amerikas indianere som fagfelt og delte disse inn i atten forskjellige kulturområder.³⁶³ Dette illustrerer en viktig forskjell. De amerikanske diffusjonistene opererer med forskjellige kulturområder, hvor det var en viss gruppe indianerstammer innenfor disse områdene. De tyske diffusjonistene, som Hornbostel, opererte derimot med større kulturkretser hvor kultur sjeldnere oppstod, og dermed studerte man hele folkegrupper, eller raser, heller enn små lokalsamfunn som indianerstammer.

Ledens kulturkrets med indianere og eskimoer ser ut til å ha omfattet alle eskimoer og indianere på hele det amerikanske kontinent og mente man kunne se et slektskap mellom musikken hos folkene ved Hudson-bukten og hos dem nedover hele det amerikanske fastland, helt ned til Sør-Amerika. Og han pekte på at det hverken i Asia eller Afrika funnet musikk som er i slekt med den amerikanske.³⁶⁴

Men var Leden en klassisk tysk diffusjonist? Eller hyperdiffusjonist? For å belyse dette nærmere, ser vi på likhetene og forskjellene mellom Leden og den klassiske hyperdiffusjonisten Thor Heyerdahl.

Som tidligere nevnt i oppgaven var Leden på Påskeøye samme år som sin norske kollega Thor Heyerdahl i 1955.³⁶⁵ I arbeidsprosessen med masteroppgaven har jeg ikke funnet noen tegn på at disse to hadde direkte kontakt, men likhetstrekkene mellom de to norske forskerne er allikevel svært slående, med unntak av deres rolle under den andre verdenskrig.³⁶⁶

³⁶¹ Christian Leden, "Musik und Tänze der grönländischen Eskimos und die Verwandschaft der Musik der Polareskimos mit der der Indianer", *Zeitschrift für Völkerkunde* 43, nr. 2, (1911): 261-270, 262-269.

³⁶² *The New York Times* 18.11.1916

³⁶³ Harris, *The rise of anthropological theory*, 374.

³⁶⁴ Vågemot miniforlag. *Polarforskeren Christian Leden fra Morgenbladet* 1923.

³⁶⁵ Engevold, "Thor Heyerdahl og de hvite kulturbærerne. Om sivflåter, ariere og Atlantis", 9.

³⁶⁶ Mens Leden under krigen begynte et samarbeid med SS Ahnenerbe, valgte Heyerdahl under den annen verdenskrig å tjenestegjøre i det norske flyvåpen i Canada, ved en spesialavdeling i Storbritannia og ved radio- og fallskjermavdelinger i Finnmark.

Som Leden hadde også Heyerdahl kontakt med raseideologen Hans F.K. Günther på 1930-tallet. Heyerdahls første kone Liv kjente Günthers norske kone Maggen Blom. Dette førte til at Heyerdahl før sin første ekspedisjon til Marquesasøyene fikk en henvendelse fra Günther om å skaffe den tyske raseforskeren hodeskaller fra øyene. Dette oppdraget utførte Heyerdahl og etter hjemkomsten fra ekspedisjonen besøkte Thor og Liv Günther i Berlin hvor de overleverte hodeskallene.³⁶⁷

Men likhetene slutter ikke der. I likhet med Leden hadde Heyerdahl også som mål å finne ut av menneskets tidlige folkevandringer og han benyttet diffusjonisme for å forklare sine teorier. Begge to utførte også omfattende ekspedisjoner for å bevise sine teorier. Leden til lands og Thor Heyerdahl via sjøveiene.³⁶⁸

Heyerdahl var hyperdiffusjonist, fordi han brukte hele sin vitenskapelige karriere til å spore opp det samme kulturskapende folkeslaget. Heyerdahl mente at dette folket hadde kommet opp fra Midtøsten, for så å spre seg gjennom Afrika, over Atlanterhavet og inn i Sør-Amerika for til slutt å ende opp i Polynesia.³⁶⁹ Gjennom hele veien mener Heyerdahl at det er dette folkeslaget som skapte kultur. De skapte i følge Heyerdahl alt fra pyramidene i Egypt og pyramidene i Sør-Amerika til statuene på Påskeøya.³⁷⁰ Heyerdahl mente altså at indianerne i Sør-Amerika, som Leden sammenliknet med eskimoene, hadde sin kultur fra det afrikanske kontinentet. Forskjellene mellom Heyerdahl og Ledens teorier blir enda tydeligere når vi ser på et sitat fra Heyerdahl som omhandler indianerene i Sør-Amerika og deres møte med det kulturskapende folket:

Etterhvert som årene gikk, mistet de nå opplyste elevene troen på guddommeligheten til sine utenlandske mestere, og uroer og opprør førte til at de sistnevnte valgte å trekke seg tilbake for å søke trygghet og fornyet ærbødighet og makt blant mindre opplyste og mer godtroende innfødte andre steder. Etter deres avreise, førte deres etterlatte kunnskaper og fordeler, samt tabbene til deres etterfølgere, til at de nok en gang gjeninntok sin tidligere posisjon som guddommelige kulturbærere fra fortiden, og deres avreise ble sett på med sorgmodighet fra de innfødte og skulle etterhvert vise seg å danne de grunnleggende elementene til deres religion og deres historiske minner(...) Det er helt klart at de mobile kulturbærerne bak en slik dynamisk høy-kultur, som i sin kunst og arkitektur overgikk (men inspirerte) kulturen til de påfølgende inkaene, må ha inkludert individer med usedvanlig intelligens, evner og ambisjoner, som ikke kan dømmes av de lave standardene til de historisk kjente Aymara (Colla-) indianerne i fra dette distriktet.³⁷¹

Dette stemmer dårlig overens med Ledens oppfatninger av likhetene mellom indianere og

³⁶⁷ Engevold, "Thor Heyerdahl og de hvite kulturbærerne. Om sivflåter, ariere og Atlantis", 7, 9.

³⁶⁸ Ibid., 17-18.

³⁶⁹ Ibid., 13-15.

³⁷⁰ Ibid., 15.

³⁷¹ Thor Heyerdahl, *American Indians in the Pacific. The theory behind the Kon-tiki expedition* (London: George Allan & Unwin Ltd, 1952), 229–332.

eskimoer. Leden virket tilsynelatende langt mer nøktern enn Heyerdahl, og studerte, i hvertfall i utgangspunktet, indianere og eskimoer i deres egenskap av å være primitive naturfolk. I *Norsk Polarhistorie* vol 2: Vitenskapene står det følgende om Leden: «Han hadde gjort det som livsoppgave å studere mennesker i steinalderssamfunn for å kaste lys over menneskehetens historie og utvikling».³⁷²

Med andre ord var ikke Christian Leden noen klassisk hyperdiffusjonist. Dette er fordi han, i motsetning til Thor Heyerdahl ikke lette etter én enkelt kulturskapende rase, i hvertfall ikke i sitt arbeid med indianere og eskimoer. Hadde Leden vært hyperdiffusjonist, ville han i stedet ha lett etter hvor inuittene og indianerne hadde fått sin kultur fra, i stedet for å si at de var beslektet, siden hyperdiffusjonistene trodde at kulturen bare hadde ett eneste opphav. Men en ting hadde Christian Leden og Thor Heyerdahl til felles i synet på indianere og eskimoer: Leden trodde heller ikke, i motsetning til den allmenne oppfatning, at indianere og eskimoer var av den mongoloide rase.³⁷³

9.5 Hyperdiffusjon og raseforskning

Hvorfor ble Christian Leden tiltrukket av völkischideologien og raseforskning etter å ha vært musikketnograf og diffusjonist? Hva var det som førte Leden inn i raseforskningen og vekk fra den klassiske tyske diffusjonismen?

Leden forsker først på indianere og eskimoer, og mener at de to naturfolkene må være samme folk, samme rase. Så, i 1930 holder han et innlegg hos organisasjonen Nordischer Ring hvor han taler om «Civilisasjonens og raseblandingens innflydelse på folkekraften».³⁷⁴ Deretter, i 1935, skriver Leden en artikkel i *Dagsposten* med tittelen «Var germanerne opprinnelige nordiske bønder eller asiatiske nomader».³⁷⁵

I sistnevnte artikkel påstår Leden at germanerne slettes ikke har asiatiske røtter, men at de har sin arv fra nordisk og neolittisk kultur. Videre fremhever Leden den nordiske rases raserenhet og fromme egenskaper.³⁷⁶

Hva har skjedd i mellomtiden, som gjør at Leden skifter fokus fra indianere og eskimo til germanere og det nordiske? Leden bruker rasebegrepet noen ganger i sin tidlige forskning, men dette var ikke på en måte som skilte på positive og negative aspekter ved forskjellige raser. Leden sier riktignok at indianere og eskimoer er en primitiv kultur, men han sier

³⁷²Harald Dag Jølle, "Nordpolens naboer", i *Norsk Polarhistorie bind 2; Vitenskapen*, 259 – 328, red. av Einar-Arne Drivenes og Harald Dag Jølle (Oslo: Gyldendal Forlag, 2004), 29.

³⁷³Hauser, "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 75.

³⁷⁴Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 142.

³⁷⁵*Dagsposten* 04.06.1935.

³⁷⁶*Ibid.*

ingenting negativt om disse som rase. Det Leden oppsummerer i sin tidlige forskning er det tidligere nevnte utsagnet:

Det er ikke i kunstnerisk hensikt jeg har samlet denne musikk, men for å søke etter likhet mellom denne og musikken hos andre primitive folk. Og man kan allerede nå ane et slektskap mellom musikken hos folkene ved Hudson-bukten og hos dem nedover hele det amerikanske fastland, helt ned til Sør-Amerika. Både i Amerika og i Europa har man blitt meget interesserte i musikken som hjelpemiddel under utforskingen av primitive folkeslag. Så vidt min viten rekker er det hverken i Asia eller Afrika funnet musikk som er i slekt med den amerikanske. Man skulle etter dette våge å innlate seg på slutninger om slektskap mellom indianere og eskimoer.³⁷⁷

Så, hvorfor gled Leden etter hvert helt over fra diffusjon til raseforskning og verdiladede rasehypoteser. Svaret ligger sannsynligvis i den minst dokumenterte perioden av Ledens liv, årene mellom 1926 og 1930, etter at han flytter fra New York til Berlin. Dessverre finnes det ingen kjent dokumentasjon på hva Leden foretar seg i disse årene, men det som er sikkert, er at han i 1930 har blitt medlem av Nordischer Ring, en organisasjon som skulle promotere den nordiske rase.³⁷⁸

At Leden etter dette skiftet fokus til det nordiske, er av den årsak ikke så unaturlig. I tillegg må man også ta med i betraktningen at Leden i samme periode får kontakt med kjente ideologer som Hans F.K. Günther og Richard Walther Darré som også kan ha vært medvirkende til hans skifte over til det nordiske og germanske.³⁷⁹

Oppsummert kan man si at Leden i løpet av slutten på 1920-tallet og begynnelsen på 30-tallet beveget seg over fra diffusjon til raseforskning og skiftet fokus over fra musikken til primitive folkegrupper til rasenes egenskaper og den nordiske rases overlegenhet. Diffusjonismen førte til at Leden fikk rasebegrepet inn i sin forskning, men det var først etter medlemskapet i Nordischer Ring i 1930 at han ble ren raseforsker og gav de forskjellige rasene positive og negative egenskaper.

10.0 Forholdet mellom Ahnenerbe og Leden

10.1 Hvorfor var Christian Leden og hans forskning interessant for SS-Ahnenerbe?

Ahnenerbe og Christian Leden hadde en hel rekke overlappende interessefelter. Dette ser man kanskje tydeligst i den felles fascinasjonen for folkemusikk og folkevandringer. Likhetene tydeliggjøres enda klarere gjennom det faktum at Leden var medlem av Nordischer Ring og

³⁷⁷ Vågemot miniforlag. *Polarforskeren Christian Leden fra Morgenbladet 1923*.

³⁷⁸ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 142.

³⁷⁹ Ibid.

hadde kontakt med Hauers Deutsche Glaubensbewegung.

Medlemsskapet i Nordischer Ring bekrefter at Leden trodde på den «nordiske tanke» som ble forfektet av hans raseforskerkollega Hans F.K. Günther.

At Leden og Ahnenerbe hadde felles ideologisk grunnlag kommer tydelig frem i en hvis man ser nærmere på bakgrunnen til SS-Ahnenerbe. Organisasjonen var i stor grad basert på völkisch ideologi. Dette kommer tydelig frem i en tale fra 1936 som ble holdt på åpningen av utstillingen «Pflegstätte für Germanenkunde». Her forkarer Walther Wüst, som ett år senere ble leder for Ahnenerbe, synet på den germanske fortiden:

Takket være de senere nøyaktige rasevitenskapelige undersøkelser kan vi stolt slå fast at vi er «verdens eldste folk». Våre forfedre var bønder, bofaste bønder i ordets åndelige betydning, som allerede under det fjerde årtusen før vår tidsregning kunne pløye, passe buskap og bearbeide åkermark på svært avansert vis. De levde sine liv i et oppdyrket landskap omsluttet av skoger. Slik var deres verden, ikke byen med den enerverende og demoraliserende ånd. Følgelig gjaldt heltemot og ærefull død for disse menneskene mer enn «det beste stålet», slekt og hird mer enn stat og makt. Blod og jord, hjemstavn og lederskap, solår, og over dette – selv over gudene: Skjebnen. Ved siden av lovene var det dette våre forfedre innordenet seg, ikke slavisk, men av fri vilje.³⁸⁰

Det er her tydelige spor av mange völkischelementer. Opphøyingen av det nordiske folk, Darrés «blod og jord» og tanken om et forent folk er helt i tråd med ideologien bak organisasjoner som Nordischer Ring og Ahnenerbe. Både Günthers teorier om den nordiske rases overlegenhet og Richard Walther Darrés teorier om blod og jord var ting Leden var godt kjent med innen han fikk kontakt med Ahnenerbe i 1937. Ledens medlemsskap i Nordischer Ring viser at Leden selv var tilhenger av disse teoriene. Dette bekreftes ytterligere av at Leden selv holdt et foredrag for Nordischer Ring om de negative effektene ved raseblanding i 1930.³⁸¹

Med andre ord hadde Leden det riktige ideologiske grunnlaget for å samarbeide med Ahnenerbe. Men hvordan var det med det vitenskaplige? For å belyse dette vil jeg sammenlikne Ledens forskning med Ahnenerbes fem prinsipper, som er nevnt tidligere i denne masteroppgaven.

10.2 Ledens forskning versus Ahnenerbres fem prinsipper

Ahnenerbes første prinsipp var om kulturkretser.³⁸² Dette prinsippet var tatt fra den tyske diffusjonismen og det var også et prinsipp som Leden var godt kjent med gjennom sin

³⁸⁰ Stefan Arvidsson, "Noen hovedlinjer i forskningen om fortidens germanere" i *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 11-34, red. av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure (Oslo: Humanist forlag, 2009), 23.

³⁸¹ Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 142.

³⁸² Bouchard, "The use and abuse of archaeology to promote nazi nationalist goals", 25.

foreleser Erich Von Hornbostel.³⁸³ I Ahnenerbes tilfelle innebar dette prinsippet at hvis man hadde funnet spor av gammel germansk eller nordisk kultur i et annet land, så tilhørte dette området Tyskland.³⁸⁴ Om Leden var enig i det sistnevnte prinsippet er ikke lett å stadfeste, men det er i alle fall sikkert at Leden selv var kjent med og opererte med kulturkretser.³⁸⁵

Ahnenerbes andre prinsipp var sosial diffusjonsteori. I Ahnenerbes tilfelle betydde dette en form for *sosialdarwinisme*. Kort sagt mente Ahnenerbe at om to kulturer møttes, ville den sterkeste av disse kulturene vinne frem. Dette ville føre til at den sterke kulturen påtvang den svakere, eller mer primitive kulturen, sin egen kultur. Ahnenerbe mente at man kunne bruke dette prinsippet for å identifisere hvor den germanske eller nordiske rase tidligere hadde vært. Siden denne rasen ifølge Ahnenerbe var den sterkeste, ville den jo derfor legge igjen spor i svakere kulturer som kunne identifiseres.³⁸⁶ Ledens syn på dette spørsmålet virker i første rekke tvetydig. På den ene siden kalte han eskimoene for en primitiv kultur, men på den andre siden hadde han også stor respekt for deres levesett, noe som kommer frem i flere av hans artikler i etterkant av ekspedisjonene. Svaret finnes i Ledens artikler som omhandler ryktene om blonde, eller hvite eskimoer. Først i 1913, når Leden får høre ryktene om at etnografen og oppdageren Vilhjalmur Stefanson skal ha funnet hvite eskimoer i Canada, mener Leden at disse må være etterkommere av mannskapet fra Sir John Franklins forsvunne ekspedisjon fra 1845 som man antok hadde gått tapt i det samme området. «Deres hvite blod må komme fra Europa», proklamerer Leden i *The New York Times*.³⁸⁷ Senere, i 1922, når Leden nok en gang får spørsmålet om opphavet til de påståtte blonde eskimoene, mener han nok en gang at de må ha europeisk blod på grunn av sitt hvite hår. Den kjente norske oppdageren Otto Sverdrup, skal ifølge *The New York Times* ha funnet ruiner av stein i eskimoenes område i Canada.³⁸⁸ Ut av dette trekker Leden konklusjonen om at det må ha vært etterkommerne av vikinger som har bygd disse, noe som han også mener ville forklare forekomsten av blonde eskimoer.³⁸⁹ Disse eksemplene er indikatorer på at Leden mente som Ahnenerbe: Hvis nordiske, blonde folk formerte seg med primitive raser, ville det blonde blodet vinne frem i mange generasjoner etterpå.

Ahnenerbes tredje prinsipp var renheten til den nordisk- germanske rase. Ideen om at

³⁸³ P.A. Frensch, B. Krause, H. Wandke, K. Zimmer, T. Markner og R. Franke, *100 Jahre, Institut für psychologie der Humboldt Universität zu Berlin*, Humboldt Universität Berlin.

³⁸⁴ Bouchard, "The use and abuse of archaeology to promote nazi nationalist goals", 25.

³⁸⁵ Leden, "Musik und Tänze der grönländischen Eskimos und die Verwandtschaft der Musik der Polareskimos mit der der Indianer", 262-269.

³⁸⁶ Bouchard, "The use and abuse of archaeology to promote nazi nationalist goals", 28.

³⁸⁷ *The New York Times*, 20.06.1913

³⁸⁸ *The New York Times*, 15.03.1922

³⁸⁹ Ibid.

den germanske og nordiske rase var overlegen, er noe også Leden må ha sluttet seg til, i og med at han ble med i Nordischer Ring. Ledens artikkel «Var germanerne opprinnelige nordiske bønder eller asiatiske nomader», bekrefter også dette synet.³⁹⁰

Ahnenerbes fjerde prinsipp var om *Weltanschauungswissenschaften* – verdensanskuelsesvitenskaper. Med dette mente Ahnenerbe at de forskjellige menneskelige egenskaper og karakteristikk var nedarvet fra forfedrene, både på et rasemessig og individuelt grunnlag. Målet var å sikre den germanske rases overlevelse, noe som måtte gjøres ved å utestenge, eller til og med utrydde de mindreverdige rasene, for å forhindre at den germanske rase ble truet.³⁹¹ Dette er noe Leden, i hvertfall til en viss grad sluttet seg til. Det første foredraget han holdt for Nordischer Ring hadde i hvertfall tittelen «Civilisasjonens og raseblandingens innflydelse på folkekraften».³⁹²

Ahnenerbes siste prinsipp om hemmelighold er vanskeligere å si noe om. Prinsippet betydde at man skulle drive propaganda mot det tyske folk uten å fortelle at det var propaganda. En ting som kan tyde på at Leden i det minste var kjent med å ha hemmeligheter, er det faktum at han drev lydopptak for Ahnenerbe i Norge i 1937 – 38, men når samlingen ble overlevert, skrev Leden i fortegnelsen at: «Overnevnte fonogrammer blev opptatt for egen regning-uten offentlig understøttelse».³⁹³

Alt i alt kan man si at det meste lå til rette for at Leden skulle samarbeide med Ahnenerbe, både på det faglige og det ideologiske plan hadde Leden allerede basert seg på mange av de samme prinsippene som Ahnenerbe benyttet.

10.3 Ahnenerbes syn på Ledens forskning

Ahnenerbe interesserte seg for flere av Ledens arbeider. I et internnotat i Ahnenerbe fra 1937 sies følgende om Leden: «Han interesserer seg primært for kulturen til arktiske folkeslag og har gjort interessante sammenlikninger mellom kulturen til dagens istidsfolk, eskimoene, og kulturen de paleolittiske reisdryjegerne på det europeiske kontinent etter siste istid».³⁹⁴

Ahnenerbe mener Ledens arbeid innen hans spesialfelt med musikketnografi har gitt gode resultater og viser til et sitat fra Professor Hornbostel fra 18.06.1926: «[...] Den moderne antropologi har kommet til den konklusjon, at bevegelse, spesielt uttrykt gjennom

³⁹⁰ Dagsposten 04.06.1935.

³⁹¹ Bouchard, "The use and abuse of archaeology to promote nazi nationalist goals", 30-31.

³⁹² Emberland, "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 142.

³⁹³ Hauser, "Christian Leden – betydelig og eventyrlig norsk etnolog", 62-65.

³⁹⁴ Internnotat Ahnenerbe 1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) NS 21: Ahnenerbe - NS 21/1889 Christian Leden.

dans og sang, er en av de viktigste verktøyene vi har for å fastsette rasetilhørighet». ³⁹⁵

Videre viser Ahnenerbe til en annen uttalelse fra Hornbostel fra 10.13.1931 hvor Hornbostel fastsetter viktigheten av å undersøke musikken til primitive folkeslag for å fastsette forholdet mellom kultur og rase, til slutt legger Hornbostel til: «Ved hjelp av Herr Ledens fonografoptakelser og observasjoner har det gamle spørsmålet mellom en tilknytning mellom eskimoer og indianere blitt besvart, tror jeg, i en positiv forstand». ³⁹⁶

Ahnenerbe var med andre ord interesserte i flere av Ledens faglige arbeider. Spesielt var det nok Ledens prosjekt om musikk og rasetilhørighet som falt nærmest Ahnenerbes egne mål, i og med at de allerede hadde opprettet flere institutter som arbeidet med dette. ³⁹⁷

Men, som tidligere nevnt, hadde også Ahnenerbe et litt reservert syn på samarbeidet med Leden. På grunn av hans relativt høye alder og svekkede helsetilstand fryktet Ahnenerbe at han ikke ville arbeide effektivt nok til å være en stor ressurs, og man ville derfor ikke støtte ham med pengetilskudd direkte fra organisasjonen. ³⁹⁸

Med andre ord var Ahnenerbe i utgangspunktet interessert i Ledens arbeider, men ikke nok til å risikere å investere av organisasjonens egne midler. Ledens relativt høye alder og dårlige helse kan også ha vært grunnen til at Leden aldri ble innmeldt i SS og Ahnenerbe, men i stedet endte opp som en løst tilknyttet forsker ved Dansk Folkemindesamling i Danmark.

10.4 Hvilket arbeid utførte Christian Leden for SS-Ahnenerbe?

Ledens arbeid for Ahnenerbe foregikk i to omganger. Den første var musikkinnsamlingsarbeidet i Norge i årene 1937 – 1938. Dette prosjektet, hvor Leden innsamlet tradisjonsmusikk fra store deler av Norge, foregikk med utstyr som var utlånt av Ahnenerbe. Oppdraget var godkjent av Himmler selv, og i etterkant fikk Ahnenerbe kopier av opptakene tilsendt. ³⁹⁹

Det andre arbeidet Leden utførte for Ahnenerbe, var forskningsarbeidet ved Dansk Folkemindesamling under den andre verdenskrig. Målet for dette oppholdet finner vi, som tidligere nevnt, i et brev sendt internt i Ahnenerbe fra 1941 hvor Ahnenerbes generalsekretær Wolfram Sievers skriver følgende om Leden: «Hans planlagte opphold i Danmark er en del av hans prosjekt for å revidere sine to verker *Musikk og Rase* og *Eskimoenes sanger og deres*

³⁹⁵ Ibid.

³⁹⁶ Ibid.

³⁹⁷ Emberland, "Viking og Odelsbonde – Den Nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn", 139-140.

³⁹⁸ Brev fra Sievers til Fehlis 02.07.1943, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

³⁹⁹ Brev fra Leden til Wirth 19.05.1937, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

*likhetstrekk med sangene til Nord-Amerikas indianere.*⁴⁰⁰

Om Leden fikk utført noe av dette arbeidet er vanskelig å si, for i 1944, på toget til København, ble hans koffert med alle hans dokumenter og vitenskaplige verker stjålet, og den kom aldri til rette igjen.⁴⁰¹

11.0 Oppsummering og konklusjon

Christian Leden gikk i løpet av perioden 1909-1945 fra å være bondesønn, kristen og kirkeorganist, til å bli raseforsker og glødende nazist. Denne veien innebærte et skifte fra musikketnografi til völkischideologi og fra diffusjonisme til raseforskning.

Etter å ha utdannet seg til musiker og komponist, flyttet Leden til Tyskland, hvor han fikk sitt første møte med etnografi og diffusjonsteori. Ledens forelser, Erich von Hornbostel, var tysk diffusjonist, og lærte Leden om kulturkretser. Under sin tid som polfarer og musikketnograf benyttet han denne teorien selv, mens han samlet inn musikk og etnografisk materiale for å bevise at det fantes et slektskap mellom indianer og inuitt. I dette arbeidet fikk Leden kjennskap til forskjellige raseteorier, og han benyttet seg selv av raseteorier i sin egen forskning. For Leden ble etnografien og diffusjonsteorien en inngangsport til raseforskningen.

På slutten av 1920-tallet og begynnelsen av 1930-tallet gjennomgikk Leden en nazifiseringsprosess, både politisk og vitenskapelig. Diffusjonsteori og kulturkretser ble nå skiftet ut med ren raseforskning og rasehygiene. I denne perioden knyttet han bånd med flere völkischorganisasjoner som Nordischer Ring og Deutsche Glaubensbewegung. Gjennom disse organisasjonene fikk Leden møte kjente ideologer som Hans F.K. Günther og Richard Walther Darré som bidro til å ytterligere radikaliserer Ledens raseforskning.

Utover på 1930-tallet skiftet Leden fokus over fra indianere og inuitter til det nordiske og den norske odelsbonden. Dette fikk stor innvirkning på hans forskning, og han publiserte flere artikler hvor han fremhevet den nordiske rases fromhet og renhet. Rasene ble det sentrale i Ledens verdensbilde. Han begynte å interessere seg for den norske folkemusikken og ble en av forkjemperene for å få samlet inn denne i et nasjonalt arkiv, noe han ikke fikk støtte til fra det offentlige. Etter flere frustrerte avisartikler om dette temaet, fikk Leden til slutt kontakt med SS Ahnenerbe i 1937. Ahnenerbe var på mange måter en perfekt samarbeidspartner for Christian Leden etter hans nazifiseringsprosess, og det er lett å forstå hvorfor Himmlers forskningsstiftelse viste interesse for nordmannen. Ledens forskning var basert på det samme

⁴⁰⁰ Brev fra Sievers til Raab 24.10.1941, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

⁴⁰¹ Brev fra Christian Leden til Ahnenerbe 01.07. 1944, Bundesarchiv, Berlin (BAB) RuHSA-akten (tidligere BDC), RK/B112, Christian Leden.

völkische- og raseideologiske grunnlaget som Ahnenerbe benyttet. Den tyske organisasjonen ville hjelpe den norske etnologen med å samle inn musikk, hvis de selv fikk kopier av opptakene. Dette oppdraget utførte Leden, og fra 1937-1938 samlet han inn den norske folkemusikken med en fonograf betalt av Heinrich Himmlers forskningsstiftelse SS Ahnenerbe.

Leden fortalte ikke den norske stat om tilskuddet fra den tyske organisasjonen, men påstod, da han leverte opptakene til norske myndigheter, at de var tatt opp uten noen som helst form for støtte.

Den andre verdenskrig og den tyske okkupasjonen av Norge førte til at Leden nok en gang ble involvert i Ahnenerbes planer. I 1940 ble Leden, rett etter at de tyske soldatene hadde intatt Norge, fengslet på grunn av sin tyskvennlighet. Etter å ha blitt sluppet løs av britiske soldater, fikk Leden kontakt med de tyske okkupantene. Ahnenerbe var fortsatt interessert i Ledens forskning, og sendte den norske etnografen til Dansk Folkemindesamling, hvor han også ble hjulpet med forskjellige stipender. Imidlertid ville ikke Ahnenerbe selv hjelpe nordmannen med pengestøtte, på grunn av Ledens høye alder og dårlige helse. Dette viste seg å være en god avgjørelse, da den norske forskeren aldri fikk levert inn noe materiale til Ahnenerbe, da han fikk frastjålet kofferten med alle sine manuskripter på et tog i 1944.

Dette var en av mange ulykker Leden hadde i løpet av sitt liv. Han forliste to ganger med båt under sine ekspedisjoner tidlig på 1900-tallet og opplevde også å miste mange av sine dokumenter og penger da Steinkjer ble bombet under krigen i Norge.

Etter krigen prøvde Leden nok en gang å skape seg en karriere som eventyrer. Etter to lange ekspedisjoner til Sør-Amerika, ble imidlertid helsen for dårlig og Leden døde av hjerteinfarkt i 1957. På grunn av sin forbindelse med nazistene har Leden blitt en glemt skikkelse i den norske historien.

12.0 Litteraturliste

- Arisholm, Torstein og Emberland, Terje. "Kollaborasjon om kulturminner. SS og norsk kulturminnevern under okkupasjonen". *Fortidsminnesmerkernes bevaring*, (2012): 69-84.
- Arnold, Bettina. "The past as propaganda: Totalitarian archaeology in Nazi Germany". *Antiquity* 64, nr. 244, (1990): 464-478.
- Arvidsson, Stefan. "Noen hovedlinjer i forskningen om fortidens germanere". I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 11-34. Redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Oslo: Humanist forlag, 2009.
- Bose, Fritz, "Hornbostel, Erich M. von". *Neue Deutsche biographie* 9. Berlin: Duncker & Humblot: 1972: 633-634.
- Brandal Nik, Brazier Eirik og Teige Ola. *Den mislykkede spionen. Fortellingen om kunstneren, journalisten og landssvikeren Alfred Hagn*. Oslo: Humanist forlag, 2010.
- Bouchard, Matt. "The use and abuse of archaeology to promote nazi nationalist goals". *Spectrum* Fall 2011, (2011): 23-36.
- Emberland, Terje. "Guido von List, Jörg Lanz von Liebenfels og ariosofien". I *Fyrster i tåkeland. Falsknere, fantaster og fanatikere ved vitenskapens grenser*, 117-138. Redigert av Terje Emberland og Arnfinn Pettersen. Oslo: Humanist Forlag, 2001.
- Emberland, Terje. *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: Humanist Forlag, 2003.
- Emberland, Terje og Fure, Jorunn Sem. *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*. Oslo: Humanist forlag, 2009.
- Emberland, Terje. "Viking og odelsbonde. Den nordiske tanke, SS og idealiseringen av nordmenn". I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 126-151. Redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Oslo: Humanist forlag, 2009.
- Emberland, Terje. "Hvilken pangermanisme? Ragnarok-kretsen, SS og Ahnenerbe". I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 227-243. Redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Oslo: Humanist forlag, 2009.
- Emberland, Terje og Matthew Kott. *Himmlers Norge. Nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Oslo: Achehoug & Co, 2012.
- Engelhardt, Isrun. *Tibet in 1938-1939. Photographs from the Ernst Schäfer expedition to Tibet*. Chigago: Serindia, 2007.
- Engenvold, Per Ivar. "SS Ahnenerbe – Norge og Ahnenerbe 1935 – 1945". Bacheloroppgave i Samtidshistorie ved Høgskolen i Lillehammer, 2011.

- Engevold, Per Ivar H. "Thor Heyerdahl og de hvite kulturbærerne. Om sivflåter, ariere og Atlantis". *Humanist* nr. 2, (2013): 4-22.
- Fure, Sem Ingunn. *Universitetet i kamp 1940-1945*. Oslo: Vidarforlaget, 2007.
- Garsche, Malte. "Norge og prosjektet Germanische Wissenschaftseinsatz. Hans Schwalm og Ahnenerbes fiasko i Norge 1942-1944". I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 202-226. Redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Oslo: Humanist forlag, 2009.
- Gillies, Ross W. "George Comer". *Arctic Profiles* 36, nr. 3, (1983): 227-310.
- Goodricke-Clarke, Nicholas. *Black sun. Aryan cults, esoteric nazism and the politics of identity*. New York: New York University Press, 2003.
- Goodricke-Clarke, Nicholas. *The occult roots of Nazism. Secret Aryan cults and their influence on nazi ideology*. London: Tauris Parke Paperbacks, 2004.
- Grooms, Jeffrey Willis. "Forging the heart of a Frankensteinian monster: Urbanazation and modernization in pre-imperial Berlin, 1860-1871". *The Ozark historical review* 37, (2008): 39-60.
- Harris, Marvin. *The rise of anthropological theory*. New York: Thomas Y. Crowell Company, 1968.
- Hauser, Michael. "Christian Leden. Betydelig og eventyrlig norsk etnolog". *Grønland* bind 51, nr. 2, (2003): 61-76.
- Heyerdahl, Thor. *American Indians in the pacific. The theory behind the Kon-tiki expedition*. London: George Allan & Unwin Ltd, 1952.
- Hoffmann, Martha. "Lily Weiser-Aall, kollega og venn 1946-1988". I *Verden var hennes tekst. Forskeren Lily Weiser-Aall. En minnebok 1898-1998*, 9-19. Redigert av A. Mostue og R. Kvideland. Oslo: Norsk etnografisk granskning og norsk folkeminnelag, 1998.
- Hugill, Peter. "Diffusion". I *Encyclopedia of cultural anthropology*, 343-345. Redigert av David Levinson & Melvil Ember. New York: Henry Holt and company, 1996.
- Höhne, Heinz. *The order of the deaths head. The story of Hitler's SS*. London: Penguin Books, 2000.
- Jølle, Harald Dag. "Nordpolens naboer". I *Norsk Polarhistorie bind 2; Vitenskapen*, 259-328. Redigert av Einar-Arne Drivenes og Harald Dag Jølle. Oslo: Gyldeldal Forlag, 2004.
- Karscher, Nicola. "Den nordiske bevegelses generalstab: Nordischer Ring og samarbeidet med norske raseforskere". *Fortid* 2, (2009): 42-52.
- Karcher, Nicola. "Schirmorganisation der Nordischen Bewegung: Der Nordische Ring und seine Repräsentanten in Norwegen". *NORDEUROPAforum* 19, (2009): 7-35.

- Karcher, Nicola. "Zwischen Nationalsozialismus und nordischer Gesinnung. Eine Studie zu den rechtsgerichteten Verbindungen norwegisch-deutscher Milieus in der Zwischenkriegszeit". Doktorgrad ved Institutt for arkeologi, konservering og historie, Universitetet i Oslo, 2012.
- Kater, Michael H. *Das Ahnenerbe der SS 1935-1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2006.
- Klee, Ernst. *Das personenlexikon zum dritten reich. Wer war was vor und nach 1945*. Frankfurt: Fischer taschenbuch, 2005.
- Knopp Guido og Deick Christian. "Himmlers besettelse". I *SS*, 80-142. Redigert av Guido Knopp. Oslo: Forlaget Historie & Kultur, 2007.
- Kyllingstad, Jon Røyne. *Kortskaller og langskaller. Fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket*. Oslo: Scandinavian Academic Press/Spartacus Forlag, 2004.
- Leden, Christian. "Musik und Tänze der grönländischen Eskimos und die Verwandtschaft der Musik der Polareskimos mit der der Indianer". *Zeitschrift für Völkerkunde* 43, nr. 2, (1911): 261-270.
- Leden, Christian. *Across the Keewatin Icefields. Three years among the Canadian eskimos 1913-1916*. Winnipeg: Watson and Dwyer Publishing, 1990.
- Lowie, Robert H. *The history of ethnological theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1937.
- Löw, Luitgard. "På oppdrag fra Himmler. Herman Wirths ekspedisjoner til Skandinavias helleristninger". I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 126-151. Redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Oslo: Humanist forlag, 2009.
- Mahsarski, Dirk. "Herbert Jahnkuhn – En ledende prehistoriker i SS". I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 152-179. Redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Oslo: Humanist forlag, 2009).
- McNab, Chris. *The SS 1923-1945*. London: Amber Books, 2009.
- Montagu, Jeremy. "Geist und Werden der musikinstrumente by Curt Sachs". *The galpin society journal* 20, (1967): 124-127.
- Niem, Christina. "Et bidrag til folkloristikkens vitenskapshistorie". I *Verden var hennes tekst. Forskeren Lily Weiser-Aall. En minnebok 1898-1998*, 19-47. Redigert av A. Mostue og R. Kvideland. Oslo: Norsk etnografisk granskning og norsk folkeminnelag, 1998.
- Poewe, Karla. *New Religions and the Nazis*. Canada: Routledge, 2006.
- Priddy, Ragna Karina. "Christian Leden (Inderøyingen Kristian Refsaas) - oppdagelsesreisende, forsker, antropolog og musiker". I *Enni Idri Inderøy*, 3-27. Redigert av Svein Kvikstad. Inderøy: Inderøy museums og historielag, 2007.

- Pringle, Heather. *The master plan. Himmler's scholars and the holocaust*. London: Harper Perennial, 2006.
- Pringle, Heather. "Fra forfedrenes rom til Ahnenerbe. Himmlers forskningsinstitutt". I *Jakten på Germania. Fra nordensvermeri til SS-arkeologi*, 111-125. Redigert av Terje Emberland og Jorunn Sem Fure. Oslo: Humanist forlag, 2009.
- Skorgen, Torgeir. *Rasenes oppfinnelse. Rasetenkningens historie*. Oslo: Spartacus Forlag, 2002.
- Smith, Grafton Elliot. *Human history*. New York: W.W. Norton Incorporated, 1929.
- Speer, Albert. *Inside the third reich – memoirs*. London: Orion Publishing, 1970.
- Sørensen, Øystein. *Hitler eller Quisling? Ideologiske brytninger i Nasjonal samling 1940-1945*. Oslo: Cappelen, 1989.
- Tandberg, Marianne. "Kulturminnevern og krig. Riksantikvaren, Nasjonal Samling og Ahnenerbe 1940-1945". Hovedoppgave i Historie ved Universitetet i Oslo, 2003.
- Toner, P.G. "The gestation of cross-cultural musicresearch and the birth of ethnomusicology". *Humanities Research* 14, nr. 1, (2007): 85-110.
- Winthrop, Robert H. *Dictionary of concepts in cultural anthropology*. New York: Greenwood Press, 1991.
- Wirth, Herman F. *Der untergang des niederländischen Volksliedes*. Nederland: Martinus nijhoff, 1911.
- Yenne, Bill. *Hitler's master of the dark arts, Himmlers black knights and the occult origins of the SS*. Minneapolis: Zhenit Press, 2010.
- Young, Megan. "The Nazis' archeology". *Nebraska Anthropologist* 1, nr. 1, (2002): 29-35.

Nettkilder

- Andrée, Salomon August. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 20. oktober 2013 fra http://snl.no/Salomon_August_Andr%C3%A9e
- Barr, Susan. (2009, 13. februar). *Roald Amundsen: utdypning*. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 22. oktober 2013 fra http://nbl.snl.no/Roald_Amundsen/utdypning
- Bråten, Knut Aastad. "Sverma for folkemusikken". *Spelemannsbladet*, nr. 8, (2009). Hentet 07. september 2013 fra <http://www.folkemusikk.no/sverma-for-folkemusikken.4726445-153204.html>
- Dypvik, Astrid Sverresdotter. (2012). *NSDAP*. I Store norske leksikon. Hentet 26. september 2013 fra <http://snl.no/NSDAP>

- Etnologi. (2013, 23. september). I Store norske leksikon. Hentet 1. november 2013 fra <http://snl.no/etnologi>
- Frensch, P.A., Krause, B., Wandke, H., Zimmer, K., Markner, T. og Franke, R. *100 Jahre, Institut für psychologie der Humboldt Universität zu Berlin*. Humboldt Universität Berlin. Hentet 05. november 2013 fra <http://www.psychologie.hu-berlin.de/institut/geschichte/geschichte/broschure>
- Gehring, Melina. *German-speaking musicologists in exile. Was Europe's loss America's gain?* The oral foundation (2010). Hentet 05. November 2013 fra http://orelfoundation.org/index.php/journal/journalArticle/german-speaking_musicologists_in_exile/
- Gjeldsvik, Tore. (2009, 15. februar). *Adolf Hoel*. I Store norske leksikon. Hentet 2. november 2013 fra http://snl.no/Adolf_Hoel
- Kaplan, Lawrence. "Inuit or Eskimo: Which names to use?" Alaska Native Language Center, University of Alaska Fairbanks. Alaska. 2002. Hentet 1. oktober 2013 fra <http://www.uaf.edu/anlc/resources/inuit-eskimo/>
- Pangermanisme. (2009, 14. februar). I Store norske leksikon. Hentet 1. november 2013 fra <http://snl.no/pangermanisme>
- Pettersen, J.B. og Haug, K.E. *Hvorfor ble Steinkjer bombet?* Steinkjer: Nord-Trøndelag historielag årbok 2010, 2010. Hentet 11. mai 2013 fra <http://www.steinkjerleksikonet.no/index.php?artikkel=1920>
- Rovde, Olav (2009). *Thorvald Aadahl: utdypning*. I Norsk biografisk leksikon. Hentet 26. september 2013 fra http://nbl.snl.no/Thorvald_Aadahl/utdypning
- Simonsen, Kjetil Braut. *Antisemittisme, innvandringsfiendtlighet og rasetenkning i norsk bondebevegelse 1918-1940*. Oslo: Senter for studier av holocaust og livssynsmionoriteter, 2012. Hentet 25. oktober 2013 fra <http://www.hlsenteret.no/publikasjoner/digitale-hefter/simonsen-e-hefte.html>
- Siverts, Henning. (2011, 14. oktober). *Inuit*. I Store norske leksikon. Hentet 9. november 2013 fra <http://snl.no/inuit>.
- Sommerfeldt, Axel. (2012, 1. mars). *Etnografi*. I Store norske leksikon. Hentet 2. september 2013 fra <http://snl.no/etnografi>.
- United States Holocaust Memorial Museum. "Boycott of Jewish businesses". Holocaust Encyclopedia (2013) Boycott of Jewish businesses. Hentet 25.09.2013 fra <http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005678>
- Vågemot miniforlag. *Polarforskeren Christian Leden fra Morgenbladet 1923*. Hentet 27. August 2013 fra <http://polarlitteratur.com/leden.htm>

Aviskilder

Dagsposten: 04.06.1935
Nationen: 22.03.1937
Nordmanns Forbundet: 1949. 1950.
Politiken: 10.04.1910.
The New York Times: 24.10.1912, 20.06.1913, 03.12.1916, 18.11.1916, 06.05.1917.
08.07.1919, 01.10.1919, 08.10.1919, 23.05.1920, 15.03.1922.
Völkischer Beobachter: 04.06.1937.

Arkivkilder

Norge

Oslo Riksarkivet (RA)

PA-1308: Rolf Ingebrigtsen (Alfa biblioteket).

Nasjonalbiblioteket, Oslo (NBO), Norsk biobibliografisk arkiv
Christian Leden.

Nasjonalbiblioteket, Oslo (NBO), Håndskriftsamlingen

PA Christian Leden

PA Lily Weiser Aall

Tyskland

Bundesarchiv, Berlin-Lichterfelde (BAB)

NS 15/256 DBFU

NS 21 Das Ahnenerbe

R 9361-V Reichskulturkammer (RKK, samlinger fra tidligere BDC)

RuSHA-akten (SS-menneskes personalakter, samlinger fra tidligere BDC)

Bundesarchiv, Koblenz (BAK)

N 1131: Jakob Wilhelm Hauer

